

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED VE
HADİSLERİ

Hazırlayan
Ravil TUFANOV

Danışman
Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

Yüksek Lisans Tezi

Mart 2019
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED VE
HADİSLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Ravil TUFANOV

Danışman
Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

Mart 2019
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ravil TUFANOV

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin, 05/03/2019 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: %10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 05/03/2019

Adı Soyadı : Ravil TUFANOV
Öğrenci No : 4030731596
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman
Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

Öğrenci Adı/İmza
Ravil TUFANOV

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ravil TUFANOV

Danışman

Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL danışmanlığında **Ravil TUFANOV** tarafından hazırlanan “**Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

25/03/ 2019

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

Üye :Prof. Dr. Veli KAYHAN

Üye :Dr. Öğretim Üyesi Ahmet UYAR.

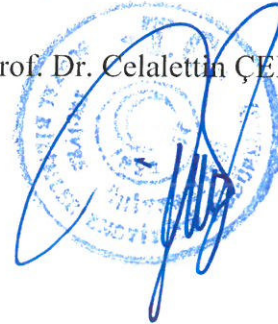
ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08/04/2019 tarih ve 16 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08.../04.../2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Celalettin ÇELİK

ÖNSÖZ

Kırgızlar İslamiyeti benimsemiş Türk kavimlerden biridir. Kırgızlar dinî kültürünü, örf-âdet ve geleneklerini İslama göre şekillendirmiş ve bu yaşayış biçimlerini günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

Bir halk ya da bir topluluk tarafından kabul edilen din, onların hayatlarında ve kültüründe etkisini gösterir. İslam dinini kabul eden Kırgızların hayatında ve kültüründe bu dinin etkisi görülmüştür. Bu etkiyi bize gösteren en önemli göstergede Kırgız sözlü geleneğidir.

Kırgız Türkleri zengin halk edebiyatına sahiptir. Kırgız edebiyatı yüzyıllar boyu sürdürdüğü sözlü geleneğini, medreselerde eğitim gören ve kendilerine “molla” denilen halk şairleri vasıtasıyla varlığını korudu ve pek çok eser yazıya geçirildi. Böylece Kırgız edebiyatı genel coğrafyada da tanınmaya başladı.

“Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri” adlı çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında, araştırmanın konusu, amacı ve önemi ile sınırları ve literatür hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde; Kırgız edebiyatı hakkında bilgiler tespit edilmeye çalışmıştır ve Kırgız edebiyatında Hz. Muhammed konusuna yer veren çalışmalar ele alınmıştır. İkinci bölümde; hadislerin Kırgız atasözlerine tesiri tespit edilmiştir. Sonuç bölümünde varılan neticeler ışığında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmada, her zaman yardımcı olan, bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Habil Nazlıgül’e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ravil TUFANOV

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED VE HADİSLERİ

Ravil Tufanov

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2019

Danışman: Doç. Dr. Habil NAZLIGÜL

ÖZET

İslamiyet'i benimseyen Kırgızlar Hz. Muhammed'e, tüm İslam dinin mensupları gibi, ayrı bir değer vermiştir. Sovyetler Birliği dönemindeki ilmi ateizmin özenle yürüttüğü çalışmaları, birçok Kırgızı dinden soğutarak uzaklaştırmış ve onları ateizmin eşiğine kadar getirmiştir. Temel olarak dinlere karşı olan bir insan veya bir toplum oluşturma çabaları neticesinde Hz. Peygamber'in algılanışında da farklılaşmalar olmuştur. Fakat bu durum Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığı asla azaltmamıştır ve Kırgızlar Efendimize her zaman ayrı bir değer verip onun şanını düşürmemişlerdir. Hz. Peygamber'e olan bu sevgi, hürmet ve itibar Kırgızları gerek sosyal gerekse de kültürel anlamda etkilemiştir. Bu bağlamda Kırgız şairleri ve edebiyatçıları Efendimize övgüler içeren onu tanıtip halkın sevgisini ve bağlılığını arttırmayı amaçlayan eserler vermişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in sevgisini aşıl原因 ve onu tanıtan atasözleri de ortaya çıkmıştır. Bu atasözleri Hz. Muhammed'in hadislerinden esinlenerek söylenmiş olmalıdır ki genellikle aynı manayı ifade etmektedir.

Sosyolojik baskılar ve din konusundaki yayın yasağı, dinî derslere konulan yasaklar gibi engellemelere rağmen Kırgızların Hz. Muhammed'in Kırgız sözlü ve yazılı kültürüne etkilerini göz önüne sermek bu çalışmanın amacıdır. Bu çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kırgız edebiyatı ve Kırgız edebiyatında Hz. Muhammed konusunu ele alan çalışmalar incelenmiştir, ikinci bölümde; hadislerin Kırgız atasözlerine tesiri ele alınmıştır. Sonuç bölümünde, elde edilen veriler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgız Edebiyatı, Kırgızistan, Hz. Muhammed, Hadis.

PROPHET MUHAMMAD AND HADITHS IN KYRGYZ LITERATURE

Ravil TUFANOV

Erciyes University, Social Sciences Institute

Master Thesis, March 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Habil NAZLIGÜL

ABSTRACT

Kyrgyz people who adopt Islam. Muhammed as a member of all Islam religion has given a different value. The Kyrgyz religion refrained from the work of scientific atheism in the Soviet Union period and brought them to the brink of atheism. As a result of efforts to create a society or a society that is fundamentally opposed to religion Hz. There have also been differentiations in the perception of the Prophet. But this situation Hz. His love and devotion to the prophet has never diminished and the Kyrgyz lord always gave value to him and did not drop his glory. Hz. The love respect and reputation of the Prophet have affected the Kyrgyz both socially and culturally. In this context the poets and wr'ters of Kyrgyzatan have published works aiming to promote his love and loyalty to the people by introducing him to praises of our Lord. In addition Hz. Proverbs that instill the love of the prophet and intorduce him also emerged. These proverbs Hz. Inspiired by the hadiths of Muhammad it must be said that it usually refers to the same meaning.

Despite the obstacles such as prohibitions on religious classes and sociological pressures the Kyrgyz people had not been allowed. The purpose of this study is to reveal the effects of Muhhamad on Kyrgyz oral and written culture. This study consists of two parts and results. The first section of the Kyrgyz literature and Kyrgyz literature Hz. In the second chapter the sffects of hadiths on Kyrgyz proverbs are discussed.

Keywords: Kyrgyz literature, Kyrgyzstan, Prophet Muhammad, Hadith.

İÇİNDEKİLER

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED VE HADİSLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu	1
2. Tezin Sınırları.....	1
3. Tezin Amacı ve Önemi	1
4. Tezin Yöntemi.....	2
5. Literatür Değerlendirmesi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED

I. Kırgız Edebiyatı	4
A. Kırgız Edebiyatı Hakkında Bilgi.....	4
1. Kırgız Edebiyatı Tarihçesi	4
a. Sovyet Dönemi Öncesi Kırgız Edebiyatı (1917 Öncesi).....	4
b. Kırgız Sovyet Edebiyatı (1917-1991 Yılları Arası).....	6
c. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Edebiyatı	9
2. Önemli Temsilciler.....	12
a. Kalıgul Bay uulu (1785-1855)	12
b. Moldo Niyaz (1823 - 1896).....	13
c. Arstanbek Buylaş uulu (1824-1878)	14
d. Nurmoldo Narkul uulu (1838-1920)	14
e. Togolok Moldo (1860-1942).....	15

f. Toktogul Satılganov (1864-1933).....	16
g. Moldo Kılıç Şamırkan uulu (1866-1917).....	16
h. Aldaş Moldo (1874-1930).....	17
i. Barpı Alıkulov (1884-1949).....	18
j. Moldo Bağış (1888-1927).....	18
II. Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed.....	19
A. Erken Dönem Kırgız Edebi Eserlerde Hz. Muhammed.....	19
1. Manas Destanı ve Manas Destanında Hz. Muhammed	19
2. Yusuf Has Hacıb ve Kutadgu Bilig’de Hz. Peygamber Övgüsü	22
B. Kırgız Edebiyatında Yer Alan Zamancı ve Ozan-Demokratların Şiirlerinde Hz. Peygamber.....	25
1. Zamancıların Şiirlerinde Hz. Peygamber	25
2. Ozan-Demokratların Şiirlerinde Hz. Peygamber	29
C. Günümüz Bazı Kırgız Şairlerin Şiirlerinde Hz. Muhammed’in Yeri.....	33
1. Nadırbek Alımbekov (1944)	33
2. Egemberdi Ermatov (1951).....	36
3. Markabay Aamatov (1953)	39
4. Fatima Abdalova (1960)	41
5. Zayırbek Samaganoviç Acımatov (1976)	44
6. Erlan Cumagaziyev (1983)	47

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN KIRGIZ ATASÖZLERİNE TESİRİ

A. İnanç.....	50
1. İman.....	50
a. Allah	52
b. Melekler	53
c. Kitaplar.....	54
d. Peygamberler.....	55
e. Ahiret.....	57
f. Ecel (Ölüm).....	57
B. İbadet.....	58
1. Temizlik	58

2. Namaz	60
3. Oruç.....	61
4. Zekât.....	61
5. Dua	63
C. Ahlâk	64
1. İyi Huylar	64
a. İyilik Yapmak.....	64
b. Sevgi ve Saygı.....	65
c. Doğru Sözlü Olmak ve Sözünde Durmak	66
d. Sabır	68
e. Utanma (Haya)	68
f. Dostluk.....	69
g. Birlik-Beraberlik	71
h. Emanet.....	71
i. Konuşma Adâbı	72
j. Cömertlik	73
2. Kötü Huylar.....	74
a. Kötülük Yapmak	74
b. Yalan	75
c. Gıybet (Dedikodu).....	75
d. Kibir	76
e. Başkasının Musibetine Sevinmek	77
f. Kusur Aramak.....	77
h. Öfke.....	78
D. Genel Konular	79
1. Vatan Sevgisi	79
2. Misafirperverlik ve Davete İcabet.....	80
3. Ev	81
4. Helal Kazanç	82
5. Selamlaşmanın Önemi	83
6. Yanılma-Hata Yapma.....	84
7. Acele Etmek	84
8. Sağlık-Hastalık.....	85

9. Sıkıntı-Sevinç.....	86
10. Niyet.....	87
KAYNAKÇA.....	90
EKLER.....	96
ÖZGEÇMİŞ.....	100

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
b.	Bin
C.c.	Celle celalüh
c.	Cilt
ç.	Çeviren
d.	Doğum yılı
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
no.	Numara
ny.	Neşir yok
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
SSCB.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
Thk.	Tahkik
v.b.	Ve benzeri
v.s.	Vesaire
OşMu.	Oş Mamlekettik Universiteti (Oş Devlet Üniversitesi)

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusunu “*Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri*” oluşturmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra her alanda olduğu gibi dinî alanda da ilerleme gösteren bağımsız Kırgızistan’da dinî hayat içerisinde İslam kültürü ve Hz. Muhammed hakkındaki ulaşabildiğimiz tüm çalışmaları (kitap, dergi, makale vb.) kapsamaktadır. Tarihî bilgilere göre Kırgızların yazılı edebiyatının gelişmesi XX. yüzyılın başlarında başlamıştır. 1917 ihtilalinden önce Kırgız edebiyatı daha çok sözlü edebiyat şeklinde kendini göstermiştir. Çalışmamız, Kırgız edebiyatı içinde Hz. Muhammed ve hadislerinin yerini kapsamaktadır. Ele alınan hadislerin Kırgız edebiyatına yansımalarını inceledik. Hz. Muhammed’in Kırgız edebiyatındaki yerini görmek için önemli bir gösterge olacağı kanaatindeyiz.

2. Tezin Sınırları

Çalışmamızda, Sovyetler Birliği döneminden önceki (erken) dönem ve günümüze kadarki dönem içerisinde yer alan Kırgız edebiyatındaki Hz. Muhammed ve hadisleri ile ilgili ulaşabileceğimiz çalışmaları inceledik. Hadislerin Kırgız atasözlerindeki etkisini inceledik. “*İnanç*”, “*İbadet*”, “*Ahlâk*” ve “*Genel Konular*” olmak üzere dört ana başlık altında, hadislerin Kırgız atasözlerinde nasıl değerlendirildiğine dair örneklemeler yapmaya çalıştık.

3. Tezin Amacı ve Önemi

Sovyetler Birliğinin dağılma sürecine girmesiyle birlikte bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan o tarihten itibaren bilim, kültür, sanat, edebiyat vb. alanlarda gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeler içerisinde hiç kuşkusuz dinî hayatta da Sovyet baskıcı rejiminin ortadan kalkmasıyla gelişmeler görülmektedir. Bu

gelişmelerle birlikte, İslam dini ve onun peygamberi olan Hz. Muhammed ve hadisleri ile ilgili çalışmalar Kırgızistan’da rağbet görmeye başlamıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan “*Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri*”, Türkiye’de araştırılmayan bir konu olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu çalışmanın ana unsurunu Sovyetler Birliği döneminden önce, Sovyet dönemi ve günümüze kadarki dönemde yapılan bazı çalışmalar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayla Kırgız edebiyatında Hz. Muhammed ve hadislerinin yeri Türk bilim dünyasına imkânlar ölçüsünde tanıtılacaktır.

4. Tezin Yöntemi

Çalışmamızın konusunu danışmanımla birlikte belirleyerek şemasını oluşturduk. Bu çalışmaya, konuyla ilgili Kırgızistan edebiyatına ait çalışmaları inceleyerek imkanlar dahilinde elde ettiğimiz verilerden uygun bulduklarımızı, dahil ettik. Ana başlıkları belirledikten sonra onlara uygun içerikler üretilip alt başlıklara ayırmak suretiyle konuyu toparladık. Çalışmamız ana hatlarıyla kaynak tespit ve incelemesine dayalı olarak hazırlanmıştır.

5. Literatür Değerlendirmesi

1. “*Kırgız Adabiyat Tarihi*”. (Frunze, Mektep, 1982). Bu kitab Kırgız ünlü edebiyatçı Kaçkınbay Artıkbayev tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışma Kırgız edebiyatının bir asırlık hayatı ve bu hayatın gelişme sürecinin tarihi anlatılmıştır.

2. “*Manas Destanı*”. Bu destan, Kırgız sözlü kültürünün en önemli kaynağıdır. Destan, Kırgızların tarihî, siyasî, sosyal, kültürel bilgileri kapsamaktadır. Bazen Manas destanının dilimize aktarılan farklı versiyonlarında farklı bilgiler görülür. Bu sebeple, bu çalışmada Manas destanının şu versiyonlarından yararlanılmıştır:

1) “*Manas*”. (S. Orozbekov varyantı). Haz. Komisyon, I-II, Bişkek 1995.

2) “*Manas Destanı*”. Türkiye Türkçesine aktaran, Fikret Türkmen-Şurubu Uraimova, Ankara 2007.

3. “*Muras*”. (Frunze 1990). Bu çalışma Melis Abdıldayev tarafından ele alınmıştır. Çalışma kendisinde birçok şairin yanında, Devrim öncesi Hz. Peygamber hakkında en çok zikreden Kırgız zamancı şairlerinin de biyografî ve şiirlerini içermektedir.
4. “*Kutadgu Bilig*”. Yusuf Has Hacib (d. 1018)’in 1067-1070 yıllarında yazdığı Kutadgu Bilig adlı eser Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra yazılmış ilk eserlerden biridir. Uygur alfabesi ve Uygur Türkçesiyle mesnevi tarzında yazılan bu eser, edebî değerinin yanısıra dönemin yaşayışını, değerlerini ve İslam öncesi Orta Asya Türk kültürünün ayrıntılarını yansıttığı için önemlidir.
5. “*Kırgız Makal-Lakap, Uçkul Sözdörü*”. (Bişkek 2008). Bu eser Muhamed İbraimov tarafından hazırlanmıştır. Eserde Kırgız atasözleri, deyimleri ve özdeyişleri bulunur. Bu kitap 2005 teki 1. basıma ilave yapıp 2008 de 2. basım olarak basılmıştır.
6. “*Nakıl Sözdör*”, I-II. (Frunze 1982, 1987). Bu eser Hüseyin Karasaev tarafından hazırlanmıştır. Eserde Kırgız meşhur deyimleri yer almıştır. Bu deyimlerin çoğunun İslam dini ile ilgili olduğu ortaya görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRGIZ EDEBİYATINDA HZ. MUHAMMED

I. Kırgız Edebiyatı

A. Kırgız Edebiyatı Hakkında Bilgi

1. Kırgız Edebiyatı Tarihçesi

Kırgızlar zengin bir edebî mirasa sahiptirler. Kırgız edebiyatı çok eskiye giden tarihiyle bugün de günümüz literatüründe söz sahibidir. Biz bu bölümde Sovyet dönemi öncesi, Sovyet dönemi ve bağımsızlık sonrası Kırgız edebiyatı olmak üzere üç sınıfta kısaca anlatmak istedik.

a. Sovyet Dönemi Öncesi Kırgız Edebiyatı (1917 Öncesi)

Ekim Devrimine kadar, Kırgız edebiyatı sözlü geleneğini sürdürmüştür. Devrim sonrasında ise halk arasında devam eden bu gelenek, pek çok engellemeye rağmen varlığını korumuş ve pek çok eserin yazıya geçirilmesi ile genel coğrafyada da tanınmaya başlamıştır.¹

Sovyet dönemi öncesi Kırgız edebiyatı, XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın ilk çeyreğini kapsar. Bu dönemde millî ve dinî anlamda her hangi bir yazı sistemi kullanılmamış, eğitim alınmamış ve ana dilde yazılı metinler oluşturulmamıştır. Fakat buna rağmen, Kırgız boyları arasından, az da olsa, bugüne kadar yazar, şair ve tarihçiler çıkmış. Onların arasından da on kadarı ana dilde sanat değeri kapsamayan tarihî ve pedagojik eserler yazmışlardır. Bu eserlerden birçoğu da basılmıştır. Basılan metinlerin edebî değeri kapsayanları ise tamamıyla şiirdir. Onlar da sayı ve hacim açısından azdır. Yazılı olan edebî ürünlerin oluşturulduğu bu dönemi millî edebiyatın başlangıç dönemi olarak değerlendirerek alt bölümlere ayırmadan incelemek gerekir.

¹ Mustafa Çetin, “Sovyet Edebiyatının Kırgız Edebiyatına Etkileri”, <http://www.aytmatov.org/tr/sovyet-edebiyatinin-kirgiz-edebiyatina-etkilerimustafa-cetin>, (03.06.2017).

Sovyet dönemi öncesi Kırgız edebiyatının temsilcileri, kalem şairleridir. Bu sebeple bazı edebiyat tarihî kitaplarında bu dönem, “*Kol Cazma Adabiyatı*” (*El Yazma Edebiyatı*) olarak adlandırılmıştır.

Modern Kırgız edebiyatının oluşmasında zengin sözlü halk edebiyatı ve iyi bilinen halk şairleri önemli bir kaynak olmuştur. Kırgız halk şairleri, yüzyıllardır süren sözlü halk edebiyatının aşk, hayat, ayrılık, ölüm, nasihat gibi temaları işleyen lirik şiirler, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler ve destanlarıyla beslenmiş, aynı zamanda dönemin siyasî ve sosyal anarşi içinde yoğrulmuş hüzünlerini ve sevinçlerini şiirlerinde göstermişlerdir.

Sovyetler birliği öncesinde din eğitimi alan ve okuma yazma bilen aydın insanlara, Kırgızlar “*molla*” demişlerdir. Bu nedenle şairler Moldo Niyaz, Moldo Kılıç veya Togolok Moldo gibi isimleri almışlardır. Mollaların sadece din adamı özelliği değil, kültür ve bilim adamı özellikleri de vardır, çocuklara eğitim vermişlerdir. Onlar, klâsik doğunun birkaç dilini öğrenmiş olan bilgili insanlardı. Bu insanların içinden edebiyatçılar da çıkmış ve yazılı edebiyatın ortaya çıkmasına ve gelişmesine hizmet etmişlerdir.

Sovyet dönemi öncesinde yazılı edebiyatın oluşmasına temel atan yazar ve şairlerin eserlerindeki temalara bakıldığında, bunların dönemin özelliklerine göre birkaç gruba ayrıldığını görebiliriz.

Bu temalardan birisi de “*Zaman*” dır. Bu tema üzerinde, şairler yoğunlaşmışlar ve zamandan gelen hoşnutsuzluğu, özellikle Çarlık Rusyası’nın Kırgızistan’ı işgalini ve Rus işgalcilerinin zulmünü dile getirmişler ve “*Zamana Adabiyatı*” adı verilen bir edebî akım oluşturmuşlardır. Kalıgul Bay uulu “*Akır Zaman*” (*Ahir Zaman*), Arstanbek Buylaş uulu “*Tar Zaman*” (*Zor Zaman*), Moldo Kılıç “*Zar Zaman*” (*Izdırap Zamanı*), Aldaş Moldo “*Hal Zaman*” adlı eserlerinde ve diğer eserlerde siyasî, kültürel, sosyal, felsefî, tarihî fikirlerini açıkça beyan etmişlerdir. Bu şairler, ayrıca “*Reaksiyoner*” şairler olarak da edebiyat tarihî sayfalarında yer almışlardır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında, Kırgız akınlarının arasından “*Zamane*” temasına ilk ele alan kişi Kalıgul Bay uulu’dur. Kalıgul, “*Akır Zaman*” adındaki

eserinde, kendi yaşadığı dönemden sonra Kırgızlar için zor günlerin geleceğini belirterek, bu konudaki kaygılarını dile getirmiştir. Onun bu eseri, halk arasında yayılmış ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında halkın sosyal, siyasî ve felsefî düşüncelerine tesir etmiştir.²

Rus Çarlığı'nın yıkılışından sonra Kırgızistanda komünist idarenin kurulmasına kadar geçen zaman içerisinde, edebî hayatta siyasî gelişmeler arkasından bir hareketlilik görülmüş, serbest düşünce ortamı ile birlikte modern Kırgız edebiyatının gerekli olan imkânlar sağlanmaya başlanmıştır. 1917 yılından önce Kırgız Türkçesiyle (Arap Alfabetiyle) yayınlanmış olan eserlerin sayısı çok değildir; Sovyet döneminden önce, Gaspıralı İsmail Bey çağında yetişmiş olan Moldo Kılıç Şamırkan uulu, Kırgız Türkçesi'ndeki ilk eserini 1911 yılında yayınlamıştır. “Zelzele” adındaki bu eser, bugün Kırgız kültür tarihinin önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bunu, Esengali Arabayev'in Alfabe hakkındaki bir risalesi (1913), Osmanali Sadıkoğlu'nun “*Tarih-i Kırgızıyya'sı*” (1913) ve Manap Şabdan'ın “*Tarih-i Kırgız Şabdaniyye'si*” (1914) takip eder.³

b. Kırgız Sovyet Edebiyatı (1917-1991 Yılları Arası)

Kırgız yazılı edebiyatının Sovyet dönemi eserlerinde, Erkin Too Gazetesi ile başladığı belirtilmiştir. Araştırmacılar, ilk yazılı eserlerin ihtilâl öncesinde verildiğini belirtir. Başlangıçta, Kırgız edebiyatı Rusların sert rejimine karşı eserler vermiştir. Bununla beraber Kırgız edebiyatı yirmili yıllardan beri Sovyet ideolojisi ve Komünist Partisi'ne hizmette bulunmuş ve böylece 1991 tarihinde Sovyetler Birliği dağılıp, Kırgızistan bağımsızlığını kazanana kadar bir Kırgız-Sovyet edebiyatı oluşmuştur.⁴

Bu dönemde yapılan derleme faaliyetleri yazılı edebiyata dair yapılan ilk çalışmalarlardır. Türkistan Halk Eğitim Komiserliği tarafından 1924 tarihinde yapılmış olan Kırgız İlim Komisyonu, Taşkent'teki Kırgız gençlerinden oluşturulan Kültürel Eğitim Topluluğu üyelerini Kırgız halkının sözlü

² Nurcan Özgen, “Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara 2008, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 36-37.

³ İsmail Turan Kallımcı, “Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Dünyası Edebiyatları Dalı, İzmir 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 10.

⁴ Özgen, s. 28.

edebiyatını derleme işiyle görevlendirmiştir. Özellikle bu dönemde sözlü edebiyatı derleme işine ağırlık verilmiş ve bu bağlamda 1922-1926 yılları arasında “*Manas*” destanı yazıya geçmiştir.

“Kızıl Uçkun” edebî derneği, 1927 yılında Bişkek’te Eğitim Yüksek Okulu’nun öğrencilerini bir araya getirmiş, diğer eğitim merkezlerine ait edebî derneklerin açılmasına katkıda bulunmuş ve gelecekteki yazarlar birliğinin özünü oluşturmuştur. O dönemdeki “Kızıl Uçkun”un aktif üyeleri; M. Elebayev, K. Cantöşev, K. Bayalinov, C. Bökönbayev, C. Turusbekov, K. Malikov, M. Tokobayev, M. Abdukarimov, U. Abdukaimov, C. Camgırçiyev, T. Samançin, A. Osmonov, T. Ümötaliyev, T. Sıdıkbekov, S. Sasıkbayev, Ö. Cakişev, A. Ubukeyev, M. Dögdürov gibi şahsiyetlerdir. Bu üyeler, başta Kırgızistan İşçi Yazarlar Birliği’nin ve aynı zamanda 1930’lu yıllarda kurulan Kırgızistan Yazarlar Birliği’nin temelini atmışlardır.⁵

1920’li yıllarda Kırgız şair ve yazarlarının yayımlanmış olduğu kitap sayısı çok değildir. 1925 yılında Togolok Moldo’nun “*Nasihah*” manzumesi ile Kasım Tınıstanov’un “*Kasımın İrlarının Cıynagı*” (*Kasım’ın Şiirlerinin Tümü*) Moskova’da yayımlanmıştır. 1927 yılında A. Tokombayev’in “*Lenin Tuuraluu*” (*Lenin Hakkında*) isimli şiir kitabı Taşkent’te yayımlanmıştır.⁶

1930’lu yıllarda modern Kırgız edebiyatının gelişme süreci, bu dönemin sosyal, kültürel ve siyasî olaylarıyla doğrudan bağlantılıdır. Edebiyatın konusu, tür ve şekil meselelerinin gelişimi, tüm Sovyet halklarının edebiyatları ile aynıdır. Diğer halkların edebiyatları ile var olan bu bağlar, önceye göre sanatın pek çok dalında görülmeye başlar. Burada Kırgız aydınlarının topluluk hâlinde ortaya çıkışı, eğitim seviyesindeki artış, Kırgız yazarlarında ideolojik, estetik, siyasî düşüncelerin gelişmesi gibi kültürel değişimin sonuçları önemlidir.⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet edebiyatının en önemli konusu savaş olmuştur. Gazete ve dergilerin hepsinde, savaş konu edinen şiir, hikâye ve deneme yazıları yayımlanır. Aynı dönemde, bu küçük yazılarla beraber hacimli yazılar da yazılmıştır.⁸

⁵ Kaçkınbay Artıkbayev, *Kırgız Adabiyat Tarihi*, Mektep, Frunze 1982, s. 15-16.

⁶ Artıkbayev, s. 33.

⁷ Özgen, s. 108.

⁸ Artıkbayev, s. 88.

Bu dönemde hikâyelerde de önemli gelişmeler meydana gelmiştir. M. Elebayev'in "*Sonku Bir Künü*" (*Son Bir Gün*) (1942), "*Alıskı Toodon*" (*Uzaktaki Dağdan*) (1942), C. Turusbekov'un "*Taza Cüröktör Sokkondo*" (*Genç Yüreklere Çarpışırken*) adlı hikâyeleri bu gelişime örnektir.

Savaş sonrası yıllarda siyasî ortam, sosyal düşüncenin, edebiyatın ve sanatın gelişmesi için elverişli değildir. Stalinizm ideolojisi, baskısı, düşünce özgürlüğüne öncekinden daha fazla sınır getirir.⁹

1960'lı ve 1970'li yıllardaki Kırgız edebiyatında nesir türünün gelişimi bu dönemde C. Aytmatov'un eserlerinin fazlalaşmasıyla doğrudan alâkalıdır. Aytmatov, güçlü eserleri ile edebî gelişme sürecinde bire bir rol oynamış ve her türlü fikri platforma katılmış; fikirleri, makaleleri ve sohbetleriyle genç yazarların gelişmesi için fırsat sunmuştur.

Kırgız nesrinin gelişme sürecinde bu dönem iz bırakmış yazarları arasında Aytmatov dışında; A. Stamov, Ş. Beyşenaliyev, N. Baytemirov, K. Kaimov, S. Ömürbayev, K. Caparov, T. Kasimbekov, Ş. Sadıbakasov, Ş. Abdramanov, B. Cakiyev, M. Gaparov, C. Mavlyanov, M. Bayciyev, K. Cusupov, S. Cetimişev, Ö. Danikeyev, Z. Sooronbayeva, K. Akmatov, M. Murataliyev, S. Saspayev gibi birçok yazarın ismi sayılabilir. Bu yıllarda T. Sıdıkbekov, K. Cantöşev, K. Bayalınov, A. Tokombayev gibi tecrübeli yazarlar da Kırgız ve Sovyet nesrine yeni eserleri ile katkıda bulunmuşlardır.¹⁰

1980 tarihinde, A. Erkebayev'in "*Azırkı Uçur cana Kırgız Poezyası*" adındaki kitabını yayımlamıştır. Eser eleştiri ağırlıklı olup, 1983'te şair bu eserle Lenin Komsomolu ödülünü almıştır. Aynı yıl bu ödüle A. Rıskulov da "*Küröö Tamır*" manzume ve "*Mezgil Cebesi*" adlı şiir kitabıyla layık görülmüştür.

1985 tarihinde yayımlanan B. Kebekova'nın "*Kırgız, Kazak Akıncılarının Çıgarmaçılık Baylanışı*" (*Kırgız Kazak Şairlerinin Sanatları Yönünden Ortaklıkları*) adlı kitabı bu dönemin önemli inceleme eserlerindendir.

Sovyet döneminde yasaklanmış, unutturulmaya çalışılmış şahıslar olmuştur. Bunlar Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Arstanbek, Kalıgul, Aldaş Moldo, Boogaç, Kazıbek, Osmonaalı, Kasım Tınıstanov gibi halk şairleri ve edebî

⁹ İsmail Turan Kallıncı, "Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar", s. 20.

¹⁰ Artukbayev, s. 233.

şahsiyetlerdir. Bu şahısların hayatları ve sanatları 1989 yılında yazılı basında oldukça fazla yer almıştır. 1990 yılında bu bağlamda M. Abdıldayev'in "*Muras*" adlı kitabı yayımlanmıştır.¹¹

c. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Edebiyatı

1986 yılında Gorbaçov'un başa geçmesiyle sosyalist rejimin izlediği sert politika sona ermiş, Sovyetler Birliği halklarının sosyal ve siyasî hayatında rahatlama olmuştur. Bağımsız Kırgızistan için son derece olan bu dönemde, özellikle 1988-1991 yılları arasında toplumsal hareketler yaşanmıştır.¹²

Bağımsızlığın kazanmasıyla, düşünce hürriyeti ve ilk adım olarak geçmişte yasaklı olan bazı edebî şahsiyetler ve onların eserleri edebiyat sahasında kendini göstermeye başlamıştır. Bunlardan özellikle Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Arstanbek, Nurmoldo gibi halk şairlerinin şiirleri ile birlikte K. Tınıstanov'un eserleri, T. Kasımbekovun "*Kelkel*" romanı ile K. Cusubaliyev'in hikâyeleri kitap şeklinde ve onlar hakkında makale ve araştırmalar yayınlanmıştır. Alahan Sadık'ın 2006 yılında yayınlanan "*Unutulgan Adabiyatlar*" (*Unutulmuş Edebiyatlar*) adlı eserde Kırgız halk şiirinin on temsilcisinin sanatı hakkında bilgiler, şiirleri ve bunların üzerine yazılmış makaleler bulunmaktadır. Diğer önemli bir şahsiyet de 1911-1912 yıllar arasında "*Şabdan Koşogu*" ve "*Zilzila*" adlı eserleri yazmış olan Isak Şaybekov'dur. Fakat bu eserler günümüze ulaşamamıştır. Sadece "*Şabdan Koşogu*" adlı eserden arşivlerde kısa bir bölüm kalmıştır. Bu bölüm, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991 tarihinde "*Şabdan Batır*" adlı kitapta yayınlanmıştır.

Yeni dönem ile birlikte Sovyet döneminde yayınlanan bazı eserler, yazarları tarafından gözden geçirilerek tekrar yayınlanmıştır. C. Aytmatov "*Yüz Yüze*" hikâyesi üzerinde bazı düzeltmeler yaparak tekrar yayınlamış, ayrıca "*Gün Olur Asra Bedel*" romanına yeni bir hikâye ek olarak yazmıştır. K. Osmonaliyev "*Köçmөндөр Kаgılışı*" (*Göçebelerin Mücadelesi*), T.

¹¹ İsmail Turan Kallımcı, "Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar", s. 50.

¹² İsmail Turan Kallımcı, "Bağımsızlık Sonrası Kırgız Şiirinde Hürriyet Algısı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, c. II, Sayı 4, Aralık 2012, s. 100.

Kasımbekov “*Sıngan Kılıç*” (*Kırık Kılıç*) adlı romanlarını redaksiyondan geçirip tekrar yayınlamıştır.

Moldo Niyaz ve Moldo Kılıç gibi Kırgız halk şairlerinin şiirlerinin Sovyet döneminde yayınlanması bir yana yazılı basın organlarında isimlerinin zikredilmesi bile düşünülemezdi. S. Cigitov, Moldo Kılıç’ın şiirlerinin pek çoğunda Rus karşıtı düşünceler, önceki yaşama dair övgüler ve dinî öğütler bulunduğu için Sovyet döneminde bunların yayınlanmamış olduğunu gösterir. Moldo Kılıç’ın eserlerinin üzerlerine araştırmalar yapılması ve yayınlanmasına ancak 1985 sonrasında Perestroyka döneminde mümkün olmuştur. Aynı şekilde şair Moldo Niyaz’ın şiirlerinde de Sovyet ideolojisine aykırı satırların çok olmasından dolayı ve elyazmaları mevcut olmasına rağmen sadece bir tane Rusça makale onunla ilgili olarak yayınlanmıştır. Bu makale de sadece şiirlerin dil nitelikleri üzerinedir. Aynı sebeplerden dolayı Nurmoldo’nun eserleri de ancak bağımsızlık sonrasında görülmüştür. Nurmoldo’nun şiirleri “*Zamana*” (1995’da) ve “*Moldo Kırgız Medresesindeki İrlar*” (1997’da) gibi eserlerde yer almıştır.

Kırgız yazar ve şairleri, Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, eski sosyalist realizm metoduyla eserler vermeyi bırakarak millî dili, millî tarihi ve millî benliği taşıyan eserler vermeye başlamıştır. Karşılanabilecek bu durum karşısında doğal bir süreç olarak millî romantik bakış açısının güçlenmesi ve edebiyatın izleyeceği yolu da belirlemiş oldu.

Bağımsızlık döneminde Kırgız edebiyatında baş gösteren en önemli yöneliş, tarihî konularda yazılan eserlerin sayısı önceki yıllara göre artmıştır. Bu eserlerin içinde özellikle T. Kasımbekov’un “*Baskın*” adlı romanı gibi edebî açısından önemli eserler de vardır. Bu tür eserlerin ayrıca “sanatsal değerleri” üzerinde durulmalıdır. Fakat bu tür eserlerin, özellikle de Sovyetler dönemi öncesi hayata yöneliş ve başlıca bunun temaya dönüşmesi, Kırgız halkının Sovyetler döneminde hissettiklerini, düşündüklerini ve planladıklarını

yazamadığı göz önüne alındığında karşımıza oldukça önemli bir özellik olarak çıkmaktadır.¹³

Bağımsızlık sonrası yaşanan bu ağır süreçte, aslında edebiyatın bir duraklama dönemine gireceği ve her alanda olduğu gibi edebiyatın da zor günler geçireceği, edebiyat çevreleri tarafından ifade edilen ve bilinen bir gerçektir. Çok geçmeden bu durum gerçekleşmiştir. Muhteva ve tematik bakımdan yetersiz ve edebî yönden kalitesi tartışılan eserler, Kırgız edebiyatında umutsuz bir hava yaratıp, Kırgız edebiyatının geçmişini aratmakta idi. Özellikle Kırgızca kitaplar basılmamış, gazete ve dergiler de birer birer kapanmıştı. “*Ala Too*”, “*Kırgızstan Ayaldarı*”, “*Kırçın*” gibi Kırgız dilinde yayın hayatına devam eden dergiler, bu ağır ekonomik sürece dayanamayarak kapanmıştı.

İnsanların bu dönemde edebiyata olan yaklaşımlarının Sovyet dönemine kıyasla tamamen değiştiğini söyleyebiliriz. Daha önce, iyi veya kötü varolan bir sistem içerisinde geleceklerinden maddi anlamda kaygı duymayan ve düşünmeyen Kırgız insanı, yarınları için doğal olarak kaygılanmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse içinde bulunan zorlu sosyal, siyasal ve ekonomik şartlar nedeniyle öncelikleri değişen Kırgız insanı, edebiyatı ve kültürel faaliyetleri kendileri için önemsiz ve gereksiz olduğunu düşünmeye başlamıştı. Böyle düşünmeseler de geçimlerini sağlayabilmek ve hayatlarını idame ettirebilmek için kültürel hayatı, dolayısıyla da edebiyatı arka plana attılar. Bağımsızlığın ilk günlerinde, yıllar boyu insanların bin bir emekle oluşturdukları kişisel kütüphanelerini sokaklarda veya pazarda tezgâh kurarak satmaları bunun en acı örneklerindendir.

Bağımsızlık sonrası dönemde eser vermeye devam eden yazar ve şairler eserlerinin çoğunu kendi maddi imkânları ile bastırmaktadırlar. Basılan eserler, eskisiyle kıyaslanamayacak kadar az tirajda yayınlanmasına rağmen bunların tamamen tükenmemiş olması bağımsızlık sonrası edebiyat hayatının kötü gidişatının en önemli göstergelerindendir.

¹³ Kallimci, “Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar”, s. 56-58.

Bağımsızlık sonrası Kırgız eğitimi de köklü bir değişime gitmiştir. 1999 yılında, yeni eğitim kitapları yazılmış ve bu kitapların basılması doğrultusunda bir yarışma düzenlenmiştir. Bu yarışma ile seçilmiş olan kitaplar günümüze kadar basılmaya devam etmiş. Ancak bunun önünde ekonomik sıkıntılar büyük bir engel olarak çıkmıştır. İlk önce yeni eğitim kitapları, Kırgızistan’da modern basımevlerinin olmamasından ve ihtiyaca cevap veremeyecek olmasından dışarıda bastırılmış, daha sonra “Şam” ve “Uçkun” gibi yayın evlerinin modernizasyonunun gerçekleştirilmesiyle Kırgızistan’da basılmaya başlamıştır.¹⁴

2. Önemli Temsilciler

a. Kalıgul Bay uulu (1785-1855)

Kalıgul Bay uulu 1785 yılında Kırgızistan topraklarının kuzey doğusunda yer alan Issık-Köl bölgesine bağlı olan Karoy-Saroy köyünde köklü ve zengin bir ailede doğdu. Aynı yerde 1885 yılında yetmiş yaşında vefat etti, mezarı Kara-Oy bölgesinde bulunmaktadır.¹⁵

Şairin ortaya çıkardığı eserleri vardır. Günümüze kadar ulaşan eserleri şairin mirası olarak sayabiliriz. Konu itibariyle bu eserler zaman, doğa, toplum, akıl ve düşünce gibi konular hakkındaki görüşlerini içerir.

XIX. yüzyılında Kalıgul Bay uulu’nun eserleri Kırgız doğaçlama şairlerin eserlerine zaman kavramının daha çok işlemesine yol açmıştır. Bu durum edebiyat tarihçileri tarafından “Zaman akımı” şeklinde isimlendirilmiş ve başka bir şeye ihtiyaç duymadan bir akım olarak değerlendirilmiş. Halkın çıkarlarına karşı fikirleri belirttiği kabul edilerek uzun zaman yayınlanmasına izin verilmemiştir. Şairin eserleri 1990 yıldan sonra yeniden yayınlanarak okunmaya başlanmıştır.¹⁶

¹⁴ Kallimci, “Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar”, s. 59-61.

¹⁵ Melis Abdıldayev, *Muras*, Kırgızistan basması, Frunze, 1990, s. 20.

¹⁶ Süleyman Kayıpvov, “Kalıgul Bay uulu”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 251.

b. Moldo Niyaz (1823 - 1896)

Kırgız ünlü şair Moldo Niyaz, 1823 yılında Kırgızistan topraklarında bulunan Oş bölgesinde Kadamcay'a bağlı Kızılbulak köyünde doğmuştur. Dinî eğitim veren bazı okullarda eğitim aldıktan sonra, rivayetlere göre şair Kara-Tigin medresesinde eğitim görmüştür. İslam dini ile ilgili ve Doğu halklarının edebiyatı hakkında birçok eser okumuştur. Dinler tarihi, millî tarih ve felsefe gibi yazılmış eserler hakkındaki bilgileri, kendi eserlerinde de görmek mümkündür. O dönemin alim ozanlarından olan şair Moldo Niyaz sadece eserleriyle değil; tarihî, siyasî, felsefî fikirleri ve aktifliği ile de çağdaşlarından ayrılmaktadır.

Kaynaklara göre şair Moldo Niyaz, kendisine ait olan eserlerini yedi yazma kitabında toplamış. Daha sonra şair Kırgızların yaşadığı her yere gitmiş, şiir seven insanlara eserlerini söylemiş ve yazma kitaplarını hediye etmiştir. Bu sebeple şairin yazma kitaplarının Kırgızistan, Tacikistan ve Çinde Kırgızların yaşadığı bölgelerde bulunmuştur. Bu el yazması kitapların şimdilik sadece üç tanesi bulundu ve Kırgızistan Millî İlimler Akademisi'nin El Yazmaları Arşivinde saklanmaktadır.¹⁷

Moldo Niyaz'ın manzumelerinin temaları çeşitlidir. Yazma kitaplarında, “*Datkayım*” “*Ömürzak*”, “*Kimçabel*” (*İnce Belli*), ve “*Kördüm Cürüp Dalaydı*” (*Gördüm Gezerek Çok Yeri*) gibi kesitlerin kendi hayatından da yer aldığı lirik manzumeler; “*Kat*”, “*Kurmancan Datka*”, ve “*Afandim*” (*Efendim*) gibi ağıt ve arman şiirleri; “*Alımkul*” gibi destan; “*Albars Kâfir Zamani*” (*Çelik Kâfir Zamani*), “*Zamana Çepke Aylandı*” (*Zaman Kaleye Döndü*), “*Küyömin*” (*Yanarım*) gibi Ruslar tarafından yapılan işgali anlatan tarihî temadaki manzumeler ve bunun yanında Doğu şiirine has şiirler yer alır.¹⁸

¹⁷ Kayıpov, “Moldo Niyaz”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 269.

¹⁸ Özgen, s. 208.

c. Arstanbek Buylaş uulu (1824-1878)

Ozan, düşünür, kopuzcu, şair Arstanbek Buylaş uulu, 1824 yılında Narın bölgesinde doğdu. 1878 yılında Isık-Köl bölgesindeki Çıçkan adlı köyünde vefat etti. Ozan olarak ün alan Arstanbek Buylaş uulu, daha on altı yaşındayken Kırgızistanın hemen hemen bütün bölgelerini dolaştı. Hatta Hokand Hanlığı büyüklerinin emri ile tutuklanan babasını kurtarmak için Hokand'a gitmiş, Namangan, Andican bölgelerini bir yıl boyunca gezmiş ve oralarda yaşayan halk için irticalen eserler söylemiş ve geri dönmüştür.

Kırgız topraklarına Rus Çarlığının XIX. yüzyılın ortasından başlayıp girmesine şair karşı çıkmıştır. Arstanbek Buylaş uulu, “*Zamana ozan*” şairlerinin önde gelenlerinden biridir. Eserleri yıllarca yayımlanmamış ve araştırılmamıştır. Arstanbek Buylaş uulu beş yüze yakın kopuz bestesi çalmıştır. Bunların iki yüze yakın bestesi kendisine aittir.¹⁹

d. Nurmoldo Narkul uulu (1838-1920)

Nurmoldo Narkul uulu, XIX. yy. doğaçlama söyleyen ve okuma yazması olan halk şairi temsilcisidir. Şair 1838 yılında Kırgızistanın Ala-Buka ilçesinin Köş-Terek köyünde zengin bir ailede dünyaya geldi. Evliya olarak tüm Türk halkı tarafından tanınan ve okuma yazma bilen bu şair, mescitler inşa ederek çocukları eğitti. Şair 1920 yılında vefat etti.²⁰

Daha önceki zamanda, hakkında pek çok çalışma bulunmayan şair Nurmoldo'nun hayatı ve eserleri ancak Kırgızistanın bağımsızlığı kazandıktan sonra araştırılmaya başlanmıştır. İlk kez 1995 yılında Calal-Abad şehrinde şairin “*Zamana*” (*Zamana*) adlı şiiri basılmıştır. Daha sonra 1997 yılında şairin “*Moldo Kırgız Medresesindeği Irlar*” (*Molla Kırgız Medresedeki Şiirler*) isimli ikinci kitabı Ala-Buka ilçesinde yayınlanmıştır.²¹

¹⁹ S. Güngör, “Kırgız Akınlık Geleneği Üzerine Türkiye Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* (KAREFAD), c. V, Sayı 3, s. 28-29.

²⁰ Kayıpov, “Nurmoldo Narkul uulu”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 294.

²¹ Alahan Sadık, *Beş Moldo: Moldo Niyaz, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo, Moldo Bağış*, İrbis yay, Bişkek 2004, s. 31.

e. Togolok Moldo (1860-1942)

Kırgız halkının iyi bilinen şairi Togolok Moldo (Bayımbet Abdırahmanov) Narın bölgesine bağlı olan Kurtka diye bilinen köyde, 17 Haziran 1860 tarihinde yoksul bir hanede doğdu. Asıl isim Bayımbet olup babasının adı ise Abdırahman'dı. Şair Arap dilinde okuma yazma bildiği için Togolok Moldo (yuvarlak molla) lakabıyla tanınmıştır. Bu lakabı almasının diğer bir sebebi ise onun esmer tenli ve kısa boylu olmasıdır.

Bayımbet, on dört yaşındayken babası vefat etmiş ve kendisinden küçük diğer beş kardeşi ile birlikte yetim kalmıştır. Birkaç yıl babasının akrabası Muzoke ile kaldı ve ordaki köydeki molladan ilim öğrendi ancak daha sonra Muzoke'nin vefatından sonra tekrardan yetim kaldı ve akrabaları ile beraber yaşamak üzere Çüy bölgesine göç etti. Burada zengin Kırgız ve Rusların yanında çalıştı. Muzoke meşhur bir kopuzcu ve şair olduğu için Bayımbet'e halk türkülerini, şecere, masal, hikâyelerini çok anlatmış ve onun kabiliyetliğinin gelişmesini etkilemiş. Neticede Togolok Moldo şiir yazmaya başladığında on beş yaşında idi.

Togolok Moldo Kırgız halkının tarihine, geleneğine, örf-âdet ve folkloruna ait bilgi sahibiydi. Şair “Manas destanı”nı da iyi biliyordu. Kendisine ait “Manas destanı”; işleniş ve hacim kalitesi bakımından önemli varyantlardan sayılmaktadır. Togolok Moldo, seksen yılı aşkın ömründe ilginç eserler sahibi olmuştur. Şair, Kırgız halkı edebiyatına ve kültürüne sağladığı katkılardan dolayı “Şeref” madalyası almaya layık görülmüştür.²²

Okuma yazma bilen Togolok Moldo, kendi eserlerini kağıd üzerine dökabilen bir şairdir. Ekim ihtilaline kadar şair birçok şiir yazmıştır. Ancak, Kırgızistan'da o dönemde matbaa bulunmadığı için Ekim ihtilal öncesinde yazdığı eserleri kitap olarak yayınlanmamıştır. Halk arasına bu eserler yazma şeklinde dağılmıştır. İhtilâl sonrasında ise “*Erkindik*” (*Hürriyet*), “*Kedeylerge Nasıykat*” (*Fakirlere Nasihat*) ve “*Özgörüş*” (*Değişim*) adlı manzumeleri yazmıştır. Bu manzumeler, siyasî içerikli ve nasihat tarzında yazılmış. Şiirleri,

²² Kayıpov, “Togolok Moldo”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 304.

1944 ve 1955 yıllarında “*İrlar Cıynagı*” (*Şiir Antolojisi*) adlı çalışma iki cilt halinde basılmıştır. Bu eserler, yapılan ilavelerle 1970 yılında tekrar basılmıştır.²³

f. Toktogul Satılganov (1864-1933)

1864 yılında Oş bölgesine bağlı Ketmen-Töbö ilçesindeki Kuşçu-Suu adlı köyde dünyaya geldi. Toktogul Satılganov'un babası Satılgan komedyen ve annesi Burma ise iyi bir ağıtçı idi. Toktogul on üç yaşındayken şiir üretmeye ve söylemeye başlamıştır. Toktogul yirmi yaşlarında iken, Arzımat denen ozanla atışmış ve galip gelmiş. Bundan sonra halk arasında meşhur olma başlamıştır. Nasihat biçiminde genellikle doğaçlama tarzı söyleyen büyük bir besteci ve ozandı. Şairin “*Alımkın*”, “*Süyümkan*”, “*Nasılkan*”, “*Gülle*”, “*Nasihāt*”, “*Ne ilginç*”, “*Derme*”, “*Örnek Şiirler*”, “*Dünya*”, “*Sanat*”, “*Ömür*” gibi pek çok kopuz besteleri ve felsefi şiirleri bunu ispatlamaktadır.

Şair 1898'de Andıcan isyanına katıldığı için önce ağır cezalar verilip, sonra da Sibirya'ya sürgüne gönderildi. 1902'de sürgünden kaçtı, 1904 yılında yurduna geri döndü ve sonra halkın arzularını dile getiren eserler ortaya koydu. Öğretmen olarak da Kırgız halk şairlerinin birçoğuna etki etmiş birisidir. Barpı, Alımkul, Osmonkul, Kalık, Korgol vb. şairler Toktogul'u kendilerinin hocası saymışlardır. Kırgız edebiyatına ve kültürüne Toktogul'un sağladığı katkı ve verdiği emek çoktur. Pekçok eseri zamanında yazıya geçirilmemiş, halk sayesinde hayatta kalmıştır. Şairin eserleri insanlar arası eşitliği ve kardeşliği ön plana çıkaran eserlerdi. Sovyetler döneminde birçok eseri, halktan toplanarak ve kitap şeklinde yayımlanmıştır. Toktogul'un adı, değerinden dolayı, Kırgız Devlet Filarmonisi'ne, ülkenin pekçok yerine verilmiştir. Edebiyat ve sanatta onun ismiyle Kırgız Devlet ödülü düzenlenmiştir. Toktogul Satılganov, 17 Şubat 1938 yılında vefat etmiştir.²⁴

g. Moldo Kılıç Şamırkan uulu (1866-1917)

Moldo Kılıç, Kırgızların ilk okuma yazması olan şairlerinden biri, “*Zamana*” akımının parlak temsilcilerindendir. O, 1866 yılında şimdiki Koçkor ilçesine

²³ Özgen, s. 222.

²⁴ Güngör, s. 30.

bağlı olan Buguçu köyünde doğdu. Sarıbağış boyunun ünlü beyi Törögöldi'nin torunu olan Moldo Kılıç genç yaşından beri dini mekteplerde okudu, daha sonra şiirlerini kaleme aldı. 1910 yılında çocukları eğitti. Kendi döneminin toplumsal faaliyet adamı, aydını olarak halkın menfaatini düşündü. Farklı bölgelerde dolaşıp düğün ve merasimlerde şiirlerini söyledi. Eserlerinde halkı çalışmaya, tarımla uğraşmaya teşvik etti, rüşvetçiler ile Çar hükümetinin sömürge siyasetine karşı durdu.

Moldo Kılıç'ın 1911 yılında Kazan şehrinde Arap harfli olarak basılan “Zilzala” manzumesi, Kırgız halkının tarihinde yayımlanan ilk Kırgız eserlerindendir.

Moldo Kılıç, “*Kerme Too*”, “*Çüy Bayanı*” (*Çüy Beyanı*), “*Kanattuular*” (*Kuşlar*), “*Zilzala*” (*Zelzele*), “*Kol Kazal*” (*Kol Gazeli*), “*Kız Cigit*” (*Kız Yiğit*), “*Kara Koçkor*”, “*Catakçılar*”, “*Uy Kazal*”, “*Çüy Kanattuuları*” (*Çüy Kuşları*) gibi manzume ve şiirlerinde hayat, tabiat, davranış biçimleri ve siyaset konularını işledi. Şairin bunun dışında, “*On Ceti Biy*” (*On Yedi Bey*), “*Bürküttün Toyu*” (*Kartal Ziyafeti*) “*Moldo Düüşö*”, “*Kaçkanak Moldo Sulayman*” (*Kaçak Molla Süleyman*) gibi hicviyeleri, “*Zamana*”, “*Sapar*”, “*Azamattar*” vecize eserleri, “*Baytaylak*” vb. ağıtları yazdı. 1925 yılında şairin “*Buudayık*”, “*Bürküttün Toyu*”, “*Kanattuular*” manzumeleri, 1945 yılında “*Irgelgen Kazaldarı*” (*Gazellerinden Seçmeler*) yayımlandı.

Moldo Kılıç 1917 yılında Koçkorda vefat etti.²⁵

h. Aldaş Moldo (1874-1930)

Aldaş Moldo, Aldayar Ceenike uulu, okuma yazma bilen halk şairi, Kırgız Milli Eğitim sektörünü kuranlardan biri ve “*Zamana*” akımının temsilcisidir. Şair 1874 yılında Ceti-Ögüz bölgesindeki Ak Koçkor köyünde doğdu. Medreseyi bitirdikten sonra şair kendi köyünde çocukları eğitmek için seyyar okul açtı. 1905 yılında “*Şayloo*” (*Seçim*) adlı bir manzume yazdı. 1912 yılında “*Barakan Cönündö Bayan*” (*Barakan Hakkında Beyan*) adlı bir eser yazdı. Şairin önemli eseri, “*Hal Zamandır*” (1914). Aldaş Moldo 1916 yılında Kırgız

²⁵ Kayıpov, “Moldo Kılıç Şamırkan uulu”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 327.

halkının kaygı kederini yansıtan “*Ürkün*” adlı manzume yazdı. Şairin şiirleri halkın beğenisini kazandı.

Aldaş Moldo, Issık-Köl şehrinde 1930 yılında vefat etti.²⁶

i. Barpı Alıkulov (1884-1949)

Barpı Alıkulov, 1884 yılında Oş bölgesinin Suzak ilçesinde yer alan Açı adlı köyde, fakir bir ailede doğdu. Çocukken şair zenginlerin yanında çalışmış. Yokluğun azabını fazla çeken şair, Sovyet dönemini sevinçle karşılamış. 1920’li yıllarda şair Celal-Abad şehrinde Sovyet kurumunda başkan yardımcılığı yapmıştır.

Barpı Alıkulov’un şairliği daha çocukluğundan başlamıştır. On beş yaşından itibaren şair her türlü atışmalara katılarak yarışmıştır. Onun eserlerinin konuları çeşitlidir. Felsefi içerikli sanat-nasihat ve aşk şiirleri vardır. Barpı’nın şiir okuyan diğer şairlerden farkı, şiirlerinin felsefi ve lirik olmasıdır. Şair, okuma yazma bilmesine rağmen hafızasında, halk rivayetleri, sancıraları, gelenek unsurları, örf-âdet ve dinî bilgisi çoktu. Doğunun halk içindeki büyük edebî eserlerinin variantlarını çok iyi biliyordu. Bunun neticesinde şair, bilgisini ve tecrübelerini kendi eserlerinde çok iyi kullanmış ve değerlendirmiştir.

Barpı Alıkulov, “*Er Colon*”, “*Calayır Calgız*”, “*Kulmırza ile Aksatkın*” gibi destanları da iyi biliyordu. Onun “*Seçilmiş Şiirler*” adlı şiir kitabı 1949 yılında yayımlanmıştır. Şair, Kırgız Yazarlar Birliği’ne 1947 yılında üye olmuştur. Onun adı birçok köy, sokak ve okula verilmiştir. Barpı Alıkulov 1949 yılında 9 Kasım günü vefat etti.²⁷

j. Moldo Bağış (1888-1927)

Molla Bağış Sarıbay uulu 1888 yılında Calal-Abad bölgesinde Aksı ilçesinde Oyalma adlı köyde doğdu. Şair dinî bilgileri köy imamından öğrendikten sonra Şorkent denen yere arkadaşlarıyla birlikte gidip ilmini ilertti. İlme değer veren Molla Bağış 1919 yılında köylülerle birlikte bir mescit inşaa etmiş ve yüzlerce

²⁶ Kayıpov, “Aldaş Moldo”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 335.

²⁷ Kayıpov, “Barpı Alıkulov”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 345.

çocuklara eğitim vermiştir. Daha sonra köyün yazmanı olarak çalışmış. 1928 yılında iftira atılarak şair sürgüne yollanmıştır. Eserlerine bakıldığında Sibirya'ya sürgün edildiği ve Batlık kıyılarına kadar gidip geldiği anlaşılmaktadır. Eserlerinin birçoğu hapishanelerde iken yazılmıştır.

1935 yılında şair hapisten çıkıp geri döndükten sonra, yine iftiraya uğramış ve sürgün edilmiş. 1937 yılında yine sürgündeyken vefat etmiştir.

Son dönemlerde eserleri araştırılmaya başlanmış ve yayınlanmıştır.²⁸

II. Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed

A. Erken Dönem Kırgız Edebî Eserlerde Hz. Muhammed

1. Manas Destanı ve Manas Destanında Hz. Muhammed

Kültür bir toplumun hayat tarzıdır, kültür oluşturan unsurlar ise bu tarzın aynalarıdır. Türk kültürünün en parlak aynaları, hiç kuşkusuz Türk boyalarının tarihleri boyunca yarattıkları ve yaşadıkları destanlardır. Çünkü destanlar, tarihin eskisinden günümüze kadar Türk boyalarının yaşamış olduğu önemli olayları ve bize anlatan belli bir gelenek içinde kültür ve sanat eserleridir.²⁹

Orta Asya Türk kavimleri arasında destanların gelişmesinde, şüphesiz en eski Türk topluluklardan olan Kırgızların büyük payı vardır. “Şarp” (*Sarp*) kayalıklarda yaşayan Kırgız Türklerinde yalnızca bir destan bulunur. Bu destan Nogay çağına ait olan “*Manas*” destanıdır. Bu destan Kırgızların masallarını, mitolojisini ve her türlü geleneklerini bir karakter çevresine toplamış, “Kırgız Ansiklopedisi”dir.³⁰

Kırgız edebiyatının ilk aşamalarını oluşturan eserler içinde “Manas” destanı müstesna bir yere sahiptir. Bu destan, Kırgızların geçmiş dönemlerindeki tarihî ve kültürel bilgilerini kapsayan en önemli kaynaktır. Manas destanı, beşyüz bin beyitlik hacmi ile tanınan dünyanın en büyük destanıdır. Kırgız halkının özgürlük mücadelesi ve vatan için yapılan savaşların anlatıldığı destanda,

²⁸ Kayıpov, “Molla Bağış”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 355.

²⁹ S. Musayev ve A. A. Akmatliyev, *Kırgız Destanları VI Manas Destanı Sagınbay Orozbakoğlu*, (Çev. Fikret Türkmen ve Şurubu Uraimova), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 7.

³⁰ Cemal Eroğlu, “Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Manas Destanı”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyolojisi Anabilim Dalı, Sakarya 1996, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), s. 49.

kahraman Manas vasıtasıyla olaylar verilmektedir. “Semetey”, “Manas” destanının ikinci kısmını oluşturmaktadır. Manas’ın oğlu olan Semetey, babası öldükten sonra Kırgız halkının önderi olur ve esaret altındaki Kırgızlara özgürlük mücadelesinde öncülük eder. “Manas” destanının üçüncü bölümü ise Semetey’in oğlu Seytek’le devam eder.³¹

Sayakbay Karaliyev bilinen en büyük Manasçıdır. Karaliyev’in derlediği Manas destanı, dünyada bilinen en hacimli eserdir.³²

Manas destanı adeta bir tarih ve folklor ansiklopedisi gibidir. Destan Kırgızların bütün gelenek-göreneklerini, törelerini, inançlarını, dünyaya bakışlarını, ve diğer halklarla olan ilişkilerini, masallarını ve ahlâk anlayışlarını gösterir. Destan, Kırgızların iç ve dış düşmanları, Çinliler, Budist Kalmuklar, Uygurlar ve başka Orta-Asya Türk kabileleriyle yaptıkları özgürlük mücadelesini konu alır. Manas destanında zikredilen coğrafi bölgeler, mücadele edilen kabileler, tarihî ve coğrafi gerçeklere uygundur. Destanda yer alan olaylar sihir ve büyüye bağlanarak hayalî sahnelerde geçse de diğer taraftan Manas destanı çok realist bir üsluba sahiptir. Adeta gerçek bir roman gibidir.³³

Kırgız sözlü kültüründe kendisinden en çok bahsedilen peygamber, Hz. Muhammed’dir. Onun gerçek peygamber olduğu birçok Kırgız eserlerinde belirtilmiştir. Bunun en güzel örneğini Manas destanında görmek mümkündür:

Aytkan sözü münayım, / Söylediği sözü uygun,
Aalım kılğan Kudayım, / Alim yapmış Allahım,
Aytkanının baarısı, / Söylediğinin tümü,
Ayat, hadis cudayın / Ayet hadis büsbütün.³⁴

³¹ Kallimci, “Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar”, s. 6.

³² Mustafa Çetin, “Sovyet Edebiyatının Kırgız Edebiyatına Etkileri”.

³³ Ahmet Mermer, “Dil ve Edebiyat, Türk Edebiyatı Orta Asya’da İslamî Dönem ve İlk İslamî Eserler Manas Destanı ve Edebiyatımızdaki Yeri”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009, s. 18.

³⁴ *Manas*, (S. Orozbekov varyantı), Haz. Komisyon, “Kırgızistan” Basması, Bişkek 1995, c. I, s. 330.

Bu satırlarda Hz. Muhammed alim olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca buradan Hz. Peygamberin söylediklerinin hadis olduğunu ve bu sözlerin ayetlerle uyumlu olduğunu anlayabiliriz.

Manas destanında Hz. Peygamberin soyu şöyle beyan edilmiş:

Bir atası Kaşım'dır, / Bir atası Kaşım'dır (Haşım'dır),
 Aytuun bilgin uçundan, / Onu buradan bilelim,
 Çon atasın surasan, / Büyük babasını sorarsan,
 Atıdır Abdumutalib, / Abdülmüttalibdir adı,
 Cürüşörü bir kalıp, / Yaşamları diğerleri için örnektir,
 Kaşım urugu degeni, / Kaşım (Haşım) soyu,
 Arbagı aşık bir kalk, / Şansı bol olan bir halktır,
 Andasan, balam söz anık / Anlarsan oğlum bu gerçek.
 Aga-tuugan baarısı, / Ağabey kardeş herkes,
 Omor Kamze degen bar / Ömer Hamza dedikleri var,
 Kılımdı buzgan çan salıp / Asrı bozmuş tozlayıp.³⁵

Bu dizelerden, görüyoruz ki Kırgızlar Hz. Muhammed'in şahsı hakkında bilgi sahibi oldukları kadar, onun soyu ve sahabesi hakkında da bilgi sahibidir.

Allaha ve Peygamberine iman etmenin önemini yine Manas destanından görmek mümkündür. Bir müslüman yönetici ve gazi olan Manasın, gittiği her yerde İslam dininden bahsedip, halkı imana çağırdığı şu şekilde ifade edilmiştir:

Intımakta kel dedi, / İttifaka gel dedi,
 La ilaha illa Allah, / La ilahe illallah,
 Kelme keltir sen dedi / Kelimeyi söyle sen dedi.³⁶
 Caratkanım barda dep, / Yaratıcım var diye,
 Akılına il dedi, / Aklında tut dedi,
 Kelme şaadat keltirip, / Kelime-i şehadeti söyleyip,
 Catıksın kızıl til dedi / Alışsın kırmızı dil dedi.³⁷

³⁵ S. Musayev ve A. A. Akmataliyev, s. 396-397.

³⁶ *Manas*, c. II, s. 157.

Destanda Manas Gazi'nin bu şekilde halkı dine davet ettiğini görmekteyiz.

Toplu halde Manasın sözlerine kulak veren halkın ise:

Çon baraban düngürlöp, / Büyük davul çalındı,
 Çogulup turgan köpçülük: / Toplanmış bekleyen kalabalık:
 La ilaha illallah, / La ilahe illallah,
 Muhammed Rasulallah, / Muhammed Resulullah,
 Kelme saadat car kılıp, / Kelime-i şehadet getirdi,
 İyman ayttı küngürlöp, / Dille ikrar edildi.

Şeklinde kelime-i şehadeti ikrar ederek müslüman oldukları söylenmektedir.³⁸

Manas destanında yer alan bu tür ibare ve motifler genellikle Allah ve Hz. Muhammed eksenli olmaktadır. Manas destanının farklı versiyonlarında Hz. Muhammed'in halkı kurtuluşa davet ettiği, Allah'ın birliği, Kur'an-ı Kerimin hak kitap olduğu ve ahiret inancının olduğu anlatılmaktadır. Özellikle Sagımbay Orozbekov'un Manas destanı versiyonu bu tür konularda çok zengindir.

2. Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig'de Hz. Peygamber Övgüsü

İslamî Türk edebiyatının önde gelen düşünür ve şairlerden olan Yusuf Has Hacib, 1017 yılında Kırgızistana bağlı olan Çüy bölgesinde Balasagun (Tokmok) şehrinde doğmuştur. Yusuf Balasaguni Kutadgu Bilig eserini bu şehirde yazmaya başlamıştır. Daha sonra Kaşgar'a, Doğu Karahanlı Devletinin başkentine gitmiş ve 18 ay orada kalıp 1069 (H. 462) yılında kitabını orda tamamlamıştır. Kitabını bitirdikten sonra, onu Doğu Karahanlı Devletinin yöneticisi olan Tabgaç Bugra Karahan Ebu Ali Hasan'a armağan etmiştir. Bu armağanı beğenen yönetici Yusuf Balasaguni'ye "*has-haciblik*" unvanını vermiştir.³⁹

³⁷ *Manas*, c. II, s. 157.

³⁸ *Manas*, c. II, s. 191.

³⁹ Abdilaziz Kalberdiev, "Tarihten Günümüze Kırgızların Allah Anlayışı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 14-15.

Metinde birçok yerde geçen “kut” kelimesi, dönemin Türkçesinde “Tanrı tarafından onanmış mutluluk, talih, şans ve devlet” anlamlarında kullanılmıştır.

“Kutadgu Bilig” ise “Mutluluk Veren Bilgi” anlamını taşır. Eser insanın her iki dünyada kutlu olması için gerekli olan yolu göstermek amacıyla yazılmıştır.⁴⁰

Kutadgu Bilig dört temel karakter üzerine hazırlanmıştır:

1. Doğru kanunu (köni törü) temsilen yönetici Kün-Toğdı;
2. Kut’u (saadet, mutluluk) temsilen vezir Ay-Toldı;
3. Akli temsil eden vezirin oğlu, sonra babasının yerine geçen Ögdülmiş.
4. Hayatın sonunu temsilen zâhid Odgurmış.⁴¹

Bu dört temel karakter, insanda bulunması gereken yüce ahlâk örneği; insanlık, asalet, adalet, dürüstlük, kanaatkârlık, bilgelik vs. sıfatları içermektedir. Bu esaslar Yusuf Has Hacib’in genel anlatımı ile kuttur ve bu kut, halkı ve devleti yönetmede temel özelliktir. Bu özellik zaman ve mekânda değişmeyen bir güçtür ve evrenseldir.⁴² Eserin üç elyazması kopyası vardır. Biri Uygur, diğer ikisi Arap harfleriyle yazılmıştır. Ancak her yazıda metne eklemeler yapıldığı düşünülmektedir.⁴³

Kırgızların İslamı kabul etme sürecinin ilk dönemlerinde yaşamış Yusuf Has Hacibin “Kutadgu Bilig” eserinde de Hz. Peygamberi görmek olağandır. Nitekim Yusuf Has Hacib bu kitabına başlarken Allah’a hamdu senalar ve Hz. Peygambere salâvatlarla başlamıştır. Yazar kitabında Hz. Peygamber övgüsünü şöyle ifade etmiştir:

Sevgili peygamberi Tanrı gönderdi,
Halktan seçilmiş, insanların en iyisi,

⁴⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 4. Baskı, (Çev. Ayşegül Çakan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 9.

⁴¹ Necla Pekolcay, *İslami Türk Edebiyatı I*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 64.

⁴² Yusuf Has Hacib Balasaguni, *Kutadgu Bilig*, 3. Baskı, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 393.

⁴³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 4. Baskı, (Çev. Ayşegül Çakan), s. 11.

Karanlık gecede halka ışık oldu.
 Işığıyla aydınlattı seni,
 Çağrı getirdi o Tanrı'dan sana,
 Bundan ötürü sen girdin doğru yola.
 Atasını anasını gözetmedi,
 Tek dileği yol göstermekti ümmetine,
 Gündüz yemedi; gece uyumadı,
 Rab'dan senin iyiliğini istedi, seni korudu.
 Gece gündüz emeklerle iyiliğini istedi,
 Onu öv sen şimdi, sevincini dile,
 Bütün üzüntüsü ümmeti içindir,
 Kurtulup rahata kavuşmasını isterdi,
 Atadan anadan daha içtendi,
 Tanrı'dan hep bunu isterdi.
 Tanrı rahmetiydi o halk üzerine,
 Haklıydı, güvenilirli kendisine,
 Alçak gönüllüydü, hoş tavırlıydı,
 Terbieliydi, içtendi ve eli açıktı,
 Kara yer ve mavi gökte kutsaldı,
 Onun yeri Tanrı katında ayrıydı,
 Halka önder olanların başıydı,
 Tüm peygamberlerin sonucusuydu.
 Onun yoluna şimdi gönül bağladım,
 Sevip sözünü tuttum ve uydum.
 Tanrım sen koru benim gönlümü,
 Sevgili peygamberle kesme bağımı,
 Göster kıyamette dolunay yüzünü,
 İlahi, o tutsun benim elimi.⁴⁴

Bu satırlarda yazarın Hz. Peygambere olan saygı ve sevgisini görmekteyiz. Bu övgüyle yazar Hz. Peygamberin Allah tarafından gönderilmiş olduğunu vurgulamaktadır.

⁴⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 4. Baskı, (Çev. Ayşegül Çakan), s. 25-26.

Yusuf Has Hacib'e göre günah sahibi müminlerin yardımına Hz. Peygamber'in yetişeceğini ve onları şefaatine nail eyleyeceğini, hatta ilk dört halifeden de şefaet umulacağı bildirilmektedir. O, "Günahkâr kulu için Tanrının fazlı ve rahmeti vardır. Azabı çok ise, rahmeti de boldur, günahkâr için rahmet aziz birşeydir" diyerek Allah'ın rahmetinin önemli olduğunu üstünde durmuştur. Zira ahirette şefaet edecek olan Hz. Muhammed de Allah'ın bir rahmeti olarak insanlara gönderilmiştir.⁴⁵

B. Kırgız Edebiyatında Yer Alan Zamancı ve Ozan-Demokratların Şiirlerinde Hz. Peygamber

1. Zamancıların Şiirlerinde Hz. Peygamber

Tarihten günümüze Kırgızların Hz. Peygamber hakkındaki bilgileri XIX-XX. asırlarda Kırgızistan'ın farklı bölgelerinde yaşamış, "*Zamancı*" olarak bilinen ozan, şair ve aydın düşünürlerin eserlerinde de görülmektedir. Örneğin, zamancı şairlerin temsilcisi olan Kalıgul Bay uulu (1785-1855) "*Akır Zaman*" adlı şiirinde: "*Ak Azireti Paygambar*" (*Hak Hazreti Peygamber*) ibaresini kullanmıştır:

Ak azireti Paygambar / Hak Hazreti Peygamber,
Adam ata başçı bolup / Adem ata başçı olarak.⁴⁶

Şair Moldo Kılıç "*Zar Zaman*" adlı şiirinde "*Nur Muhammed*" ibaresini kullanmış:

Kamkor kıldı bizderge / Rahmet etti bizlere,
Nurmukambet abiddi / Nur Muhammed abiddi.⁴⁷

XIX. asrın başından itibaren ortaya çıkan zamancıların zincirini Kalıgul Bay uulu başlatmıştır. Arstanbek Buylaş uulu, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo ve diğer zamancılar bu zinciri devam ettirmişlerdir ve bu husus herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak aynı devirde yaşayan Moldo Niyaz, Talip Moldo, Nur Moldo, Niyazalı Moldo Esengul uulu gibi aydınları da zamancılar

⁴⁵ Kalberdiev, s. 25.

⁴⁶ Abdıldayev, s. 33.

⁴⁷ Abdıldayev, s. 76.

kategorisinde değerlendirmek gerekir. Çünkü bu şahısların hem yaşam-kaderleri, hem de düşünce-fikirleri zamancılara benzemektedir. Farklı bir deyişle; ahlâki çöküntü ve sosyal eşitsizlik gibi sorunlar bu şahısları da düşündürmüş ve bu sorunların çözüm yollarını onlar dinde aramışlardır. Özellikle Rus işgalini bir trajedi olarak belirten bu şahıslar, Sovyetler Birliğinin toplum hareketine ideolojik davranışının kurbanları olmuşlardır. Dolayısıyla bu şahısların zamancılarla aynı düşüncelere sahip oldukları ve aynı kaderi yaşadıklarını da dile getirmek doğru olsa gerekir.⁴⁸

Şiirlerini çoğunlukla dinî konularda yazan şair Moldo Niyaz, Rus işgaline karşı tepkisini şiirlerinde de ortaya koymuştur.

Musulman mınça kor boldu?	Niçin müslüman bu kadar azap gördü?
Butparas kafir zor boldu...	Putperest kâfir güçlü geldi...
Kögööndöy kögörüp,	At sineği gibi yeşil olan,
Közün kursun butparas.	Kurusun putperestin gözü.
Baldır- baldır süylögön,	Yalan yanlış konuşan,
Sözün kursun butparas...	Kurusun putperestin sözü...
Çaçı sarı sebettey,	Sepet gibi sarı saçı olan,
Başın kursun butparas,	Kurusun putperestin başı,
Katka tüştü üyübüz,	Evimiz kayıt altına alındı,
Kattık boldu künübüz.	Bizim hayatımız zorlaştı.
Kööp siygen kafirge,	Kendini övüp duran kâfire,
Koşulup ketti biyibiz.	Katıldı bizim yöneticilerimiz. ⁴⁹

Burada belirtmek gerekir ki, zamancılar İslamî değerler üzerine ve İslamın ahlâkıyla yetişmiş insanlardır. Dolayısıyla onlar toplumdaki zulüm, anarşi ve sosyal dengesizliği eleştiren ve bu sorunların çaresini İslam'da arayarak insanları eserleriyle etkilemeye çalışan aydın şahıslardır. Allah'ı mü'minlere

⁴⁸ Kalberdiev, s. 67.

⁴⁹ Gül Banu Duman, "19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları", *Bilig Dergisi*, Sayı 75, Güz 2015, s. 8.

tekrar hatırlatarak zamanın giderek kıyamete doğru yaklaştığını, kıyamet alametlerini açıklayarak, anlatmaya çalışmışlardır.⁵⁰

Diğer taraftan Kırgız aydınları dediğimiz zamancılar İslam dinini ve Hz. Peygamberi insalara uygun ve hoş olduğunu belirterek, halka anlatmışlardır. Nitekim XIX. yüzyıl Kırgız şairlerinden biri Moldo Niyaz bu hususta şunları belirtmiştir:

Baktıluu can kılıpsın, / Mutlu insan yapmışsın,
Mukambettin ümmötün / Muhammed'in ümmetini.
Közgö körköm kılıpsın, / Göze hoş yapmışsın,
Din İslamdın kelbetin / İslamın dini özünü.⁵¹

Şair “*Sanattar*” adlı şiirinde Hz. Muhammed'in merhamet sahibi olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Asilarga mehriban, / Asilere merhametli,
Habibni Huday carattı / Habibi Allah yarattı.⁵²

Moldo Niyaz, Hz. Peygamber'in şefaatiyle ilgili şu mısralarını kaleme almıştır:

Padişahlardın padişası, / Padişahların Padişahı,
Can egemnin bir atı, / Rabbimin bir ismi,
Cabbar dep ümüt kılalım / Cebbar diyerek umud ederiz.
Öz nurudan berip Kendi, / Öz nurundan vermiş,
Habib, dep ümüt kılalım / Habibim, diyerek umud ederiz.
Cazıktuu banda künahkar, / Cezalı ve günahkâr kuluna,
Can egem bersin ıymandı, / Rabbim versin imanı,
Şaytan coldon çıkarat, / Şeytan yoldan çıkarır,
Ham süt emgen bandani, / Ham süt içen ol kulu,
Paygambarım “Ümmat” dep, / Peygamberim “Ümmetim” deyip,
Datshar bolsun mahşarda, / Şefaati etsin mahşerde,
Asi, Cafi gamrahni, / Asi ve cefakâr bu kula,

⁵⁰ Kalberdiev, s. 68.

⁵¹ Abdıldayev, s. 231.

⁵² Kayıpov, “Moldo Niyaz”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, Ankara 2005, s. 271.

Kıyamatdın haufı kim, / Kıyametin korkunç gününde.⁵³

Hız. Peygamber'in sünnetine sımsıkı sarılmayı kendine gaye edinen Moldo Niyaz, birçok şiirlerinde Allah'a dua ederek ilticada bulunmuştur:

Hazrati ilim manzili, / Hazreti ilim menzili,
Hauzi kausar şarbatta, / Havz-ı Kevser şerbette,
Azali dagdır albatta, / Ezeli kaderde elbette,
Calakasın can egem, / Allah'ım nasip eylesin,
Paygamberim sünnetin, / Peygamberim sünnetin,
Dayım tilab nakabıl, / Her zaman dilerim, kabul kıla.⁵⁴

Kırgız edebiyatında yer alan ünlü şair Nur Moldo “*Nankör ve Muhammed*” adlı eserinde Hız. Peygamberimizin yoluna çöp döken ve ona eziyet eden kadının hikâyesini şu şekilde anlatır:

Dağı bir kün Muhammed, / Yeni bir gün Muhammed,
Köçödön ötüp baratır, / Yoldan geçiyordu,
Kuybadı kempir cugundu, / Kadın çöp dökmedi,
Paygamber boldu kabatır / Peygamber endişe etti.⁵⁵

Kırgız aydını Moldo Kılıç Allah Resulü'ne olan sevgi ve bağlılığın üst seviyede olması gerektiğini ve Hız. Peygamberin faziletlerine dair şiirinde “*Nur Muhammed'e Ümmetiz*” diyerek şu satırları dile getirmiştir:

Nur Mukambet Paygamber, / Nur Muhammed Peygamber,
Ümütkörbüz köp candar, / Umutluyuz nice canlar,
Alla Taala, ar işti, / Allahu Teâlâ her işi,
Özün tüzöp ondogun, / Islah et ve doğru kıl.⁵⁶

Kırgız halk şairi Cümamüdün Moldo (1862-?), Hız. Muhammed'in Allah'ın habibi, yani dostu olduğunu belirterek onun ümmeti için yanıp tutuştuğunu güzel bir üslupla anlatmıştır:

⁵³ Omor Sooronov, *Moldo Niyaz Sanat Digarasttar*, Uçkun Yayınları, Bişkek 1993, s. 78.

⁵⁴ Sooronov, *Moldo Niyaz Sanat Digarasttar*, s. 87-88.

⁵⁵ Sadık, s. 43.

⁵⁶ Sooronov, *Moldo Kılıç Kazaldar*, Adabiyat Yayınları, Frunze 1991, s. 164.

Kudaydın dosu Mukambet, / Allah'ın dostu Muhammed,
 Ümmötüm dep zarlagan, / Ümmetim diye ağlamıştır.
 Ata menen enesin, / Babasıyla annesini,
 Dosunan surap albagan, / Dostundan isteyip almamıştır,
 Tilebedi atasın, / Babasından daha çok,
 Keçirgin dep zar ıylap, / Affet diye ağlamış,
 Ümmötünün katasın, / Ümmetin günahını,
 Burkurap, bozdop ümmöt dep, / Ümmet diyerek yalvaran,
 Mukambet ötkön düynödön / Muhammed geçmiş dünyadan.⁵⁷

Kırgız şairi Toktogazı Moldo (1864-1933) “*Paygambarlar Tarihi*” (*Peygamberler Tarihi*) adlı eserinde Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu şöyle belirtmiştir:

Paygambar ak Mustafa aval Mursal, / Ak Peygamber Mustafa evvel Mürsel,
 Mursalin Habibullah tüştü ıylap, / Mürselin Habibullah ağlayarak geldi,
 Ümmötüm-ümmötüm dep közün açtı, / Ümmetim-ümmetim diyerek gözlerini açtı.⁵⁸

2. Ozan-Demokratların Şiirlerinde Hz. Peygamber

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Toktogul Satılğanov (1864-1933), Togolok Moldo (1860-1942), Barpı Alıkulov (1884-1949) ve Cenicok (1860-1918) gibi ozan-demokratlar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵⁹ Bunların bazı eserlerinde de Hz. Muhammed ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Togolok Moldo'nun “*Şaa Maşırıp Evliyanın Dine Daveti*” adlı eserinde, Maşırıp isimli evliyanın Kalmuk padişahının kızı Gülgakı'ya aşık olduğunu yazar. Maşırıp Gülgakı ile evlenmek için yedi yıl padişahın devesini güder ve sonunda Gülgakı'ya Hz. Peygamberimizi şiirler halinde tanıtır ve İslam dinine davet eder. Maşırıp evliyanın şiiri şu şekildedir:

⁵⁷ Abdıldayev, s. 281.

⁵⁸ Toktogazı Moldo, *Paygambarlar Tarihi*, n.y., Bişkek 2005, s. 110.

⁵⁹ Mukasov, Ismanalı Mukasoviç, *Kırgız Elinin Filosoııyalık Oylomunun Tarihıı Dinamikası*, Basma Tamga Matbaası, Bişkek 2004. s. 209.

La ilaha illallah, / La ilahe illallah,
 Bilbeysinbi Gülgakı, / Bilmiyormusun Gülgakı.
 Muhammed'in dinine, / Muhammed'in dinine,
 Kirbeysinbi Gülgakı, / Girmiyormusun Gülgakı,
 Caratkanın elçisi, / Yaradanın elçisi,
 Paygambar bar Gülgakı, / Peygamber var Gülgakı,
 Paygambardın yanında, / Peygamberin yanında,
 Çaaryar bar Gülgakı, / Dört dostu var Gülgakı,
 Havzu Kavsar suusun, / Havzu Kevser suyun,
 Cutpaysınbı Gülgakı, / İçmezmisin Gülgakı,
 Ak Paygambar kolun, / Hak Peygamber elini,
 Tutpaysınbı Gülgakı, / Tutmazmısın Gülgakı,
 Muhammed'in dinine, / Muhammed'in dinine,
 Kirbeysinbi Gülgakı / Girmez misin Gülgakı.

Gülgakı Maşirabın sözlerini dinledikten sonra Hz. Peygamberi kabul ettiğini ve İslam dine girdiğini şu şekilde dile getirir:

Hak Paygambar Mustapa, / Hak Peygamber Mustafa,
 Pirim dedin dubana, / Pirim dedin divane,
 Keldi kelime tilime, / Geldi kelime dilime,
 Kuday calgız, Kur'an cın, / Allah birdir, Kur'an hak,
 Bildim anık dubana, / Bildim gerçek divane,

Muhammadın dinine, / Muhammed'in dinine,

Kırdım anık dubana, / Girdim gerçek divane,

Paygambar bar, Kuday bir, / Peygamber var, Allah bir,

Bildim dedim dubana, / Bildim dedim divane,

Muhammadın dinine, / Muhammed'in dinine,

Kirdim dedim dubana / Girdim dedim divane.⁶⁰

Togolok Moldonun Şaa Maşırap evliya hakkında yazdığı bu şiir uzunca devam eder ve insanlara güzel bir şekilde Hz. Peygamberi tanıtır.

Barpı Alıkulov şiirlerin birinde Hz. Muhammed'in yetimlere, fakirlere, miskinlere ve hastalara karşı merhametli ve yardımcı olduğunu şöyle ifade etmiş:

Azireti Muhammed, / Hazreti Muhammed,

Alladan tilep ırıskı, / Allah'tan dilemiş rızıkı.

Tolturup kaynatkan eken, / Doldurarak kaynatmış,

Cetimderdin kazanın, / Yetimlerin kazanını.

Cetim menen cesirge, / Yetim ile dula,

Ooruu-ildettüü marizga, / Ağrı-illetli hastaya,

Karıp menen miskinge, / Garip ile miskine,

Cüzüm burbay cardam kılğan, / Yüz çevirmeden yardım eden,

Muhammed ötkön düynödön, / Muhammed geçmiş dünyadan.⁶¹

Kırgız edebiyatında yer alan şairlerden biri de Cenicok'tur. Şair çok zor bir hayat geçirmesine rağmen ömrünü insanları aydınlatmaya adanmıştır. Her gittiği yerde şiirler söylemiş, Kırgız halkına kendini tanıtmış ve insanların dinî

⁶⁰ Bakıt Murzaraimov, *Kırgız Kültüründe Hz. Peygamberin Yeri ve Önemi*, (Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed*, (Uluslararası Sempozyum Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. I, Sakarya, 2009, s. 91-92.

⁶¹ Ali Jusubaliyev, "Kırgızların İslamiyeti Kabulü", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 193.

duygularını uyandırmıştır. Cenicok, dinsiz olan Esenaman adlı şair ile insanların önünde karşılıklı şiir söylerken onu dine çağırır ve ona Hz. Peygamberi şöyle tanıtır:

Tuulupsun Muhammed, / Dünya'ya geldin Muhammed,
 Bu düynögö ümmöt dep, / Bu dünyada ümmetim diye,
 Burulupsun Muhammed, / Gezmişsin Muhammed,
 Altın kökül Burak at, / Altın saçlı Burak at,
 Minip bargan Muhammed, / Binip giden Muhammed,
 Altı kabat asmanga, / Altı kat göge,
 Çıgıp bargan Muhammed, / Yükselen Muhammed,
 Sıdıratul Muntaha, / Sidratül Muntaha,
 Colun körgön Muhammed, / Yolunu gören Muhammed,
 Ümmötünön başkanı, / Ümmetinden başkasını,
 Samabagan Muhammed, / Düşünmeyen Muhammed.

Cenicok bu şekilde Esenaman ve onun arkadaşlarına Hz. Peygamberi tanıtır, dini konularda da onlara yol gösterir.⁶²

Kırgız edebiyatında Hz. Muhammed başta olmak üzere diğer peygamberler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bunların en güzel örnekleri ağıtlarda bulunmaktadır. Adı zikredilen ve kendileri hakkında bilgiler bulunan peygamberler şunlardır: Hz. Adem, Hz. Yusuf, Hz. İdris, Hz. İsa. Diğer taraftan Kur'an'da adı zikredilen peygamberlerden bazıları hakkında şiirlerde, efsanelerde, deyimlerde ve Ramazan manilerinde de bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Kırgız deyimlerde Hz. Musa, Hz. Davud ve Hz. Hızır hakkında bilgiler vardır. Efsanelerde, peygamberlerden Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. Lokman, Hz. İlyas, Hz. Hızır ve Hz. Muhammed'ten söz edilmektedir. Örneğin, Karasaev "*Kızır, İlyas koldosun*" (*Hızır İlyas rehber olsun*), "*Lukman akim*" (*Lokman hekim*) deyimlerinin kaynağı ile ilgili Kırgızlar arasında bilinen kıssalara değinmiştir. Kırgız deyimlerinde adı geçen peygamberlerin tümü için "*Aley salam*" (*Aleyhis-selam*) ibaresi kullanılmıştır.

⁶² Murzaraimov, s. 92.

Diğer taraftan ağıtlardan birinde Hz. Adem ile Hz. Havva'nın topraktan yaratıldıkları ve insanların da bunlardan geldikleri ifade edilmiştir:

Adam ata, Obo ene, / Adem ata, Havva ana,
Topuraktan caratıldı, / Topraktan yaratıldı.
Bardık adam balası, / Bütün insanoğlu,
Oşol eköönön taratıldı / İşte bu ikisinden yayıldı.

Bununla birlikte peygamberler hakkında en fazla bilgi veren şair Barpı Alıkulov'dur. Onun eserlerinde Hz. Adem, Hz. Eyüp, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed hakkında bilgiler vardır.⁶³

Şair Kalıgul Bay uulu şiirlerin birinde peygamberlerin ve evliyaların gelip geçtiklerini şöyle vurgulamıştır:

Attay butun takalap, / At gibi ayağını nallayarak,
Paygambarlar baarı ötkön, / Peygamberlerin hepsi geçti,
Namangan ıldıy dayra ötkön, / Namangan'dan aşağı derya geçti,
Oluyalar alda ötkön, / Evliyalar da geçti,
Eçen türdü çon da ötkön / Nice büyükler geçti.⁶⁴

Özetlemek gerekirse zamancılar ve ozan-demokratlar Kırgız halkı kabullendikleri dini derinlemesine yaşasın ve dinle bağlarını kuvvetlendirsın diye, onların anlayacağı halk dilini kullanarak, peygamber ve dini inanç konusunda güzel bir üslup ile bu bilgileri halka anlatmışlardır.

C. Günümüz Bazı Kırgız Şairlerin Şiirlerinde Hz. Muhammed'in Yeri

Kırgız edebiyatında meşhur olan günümüz bazı şairleri ve dinî duyguları içeren ve Hz. Peygamberimizi öven şiirlerini aşağıdaki örnekleri göstereceğiz:

1. Nadırbek Alimbekov (1944)

Şair Nadırbek Alimbekov 1944 yılında Talas ilçesinde Kozuçak köyünde doğdu. 1967 yılında Taşkent Tekstil Enstitüsünü bitirdi. On beş yıl boyunca Oş

⁶³ Ali Jusubaliev, "Kırgızların İslamiyeti Kabulü", s. 163-164.

⁶⁴ Kayıpov, "Kalıgul Bay uulu", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 251.

şehrindeki pamuk fabrikasında çalışmış ve mühendislikten müdürlüğe kadar yükselmiştir.

28 Ekim 1996 yılda Kırgızistan Yazar Birliği Başkanlığına seçildi. Günümüzde birçok şiir kitabı yazdı. Moskovadan Rus dilinde “*Stihi Nadırbek’a (Nadırbek’in Şiirleri)*” vb. kitapları yayımlanmıştır. 1995 yılında “A. Osmonov” ödülünü kazandı.⁶⁵

2004 yılında şair Nadırbek Alımbekov “*Iymandan Dilim Tazarat*” (*İman Kasveti Giderir*) adlı kitabı yayımlanmıştır. Bu kitapta “*Muhammad Paygamber Cönündö*” (*Muhammed Peygamber Hakkında*) adlı şiiri şu şekilde yer alır:

Caratkandın Rasulu biröodür,
(*Yaradanın Resulü birdir,*)
Cakşılığın cazbay kouş künöödür.
(*İyiliğini yazmamak günahıdır.*)
Adam bolup ayalzattan törölüp,
(*Herkes gibi bir kadından doğmuştur,*)
Aga dağı beriliptir bir ömür.
(*Ona da bir ömür verilmiştir.*)

Öz kalkınan özü körüp zombuluk,
(*Öz halkından kendisi eziyet çekmiş,*)
Ötkörüptür öz ömürün kor kılıp.
(*Öz ömrünü hor görerek geçirmiş.*)
Azabı köp ak colunan kaytpaptır,
(*Azabı çok ak yolundan dönmemiş,*)
Alla Taala anın işin on kılıp.
(*Allah Teâlâ ona kolaylık vermiş.*)

Karapayım bolgon üçün cürüşü,

⁶⁵ Kayıpov, “Nadırbek Alımbekov”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 378.

(Yapmacıksız olduğundan yürüyüşü,)
 Kalıptangan bara-bara din işi.
 (Kalıplanmış zamanla din işi.)
 Peylin burup, pendelerin ınatıp,
 (İnsanları inandırıp, kötü yoldan çevirip,)
 Bekem bolgon bir Allaga süyüüsü.
 (Sağlam idi Allah'a olan sevgisi.)

Azabın cep açka kalıp kee kündö,
 (Azap gördü aç kalarak bazen de)
 Cupunuluk cuuruluptur söögünö.
 (Samimilik sinmiş onun kalbine.)
 Ayabaptır andan Kuday meerimin,
 (Allah vermiş cömertlikle merhamet,)
 Adamdagı bolgon üçün deerinde.
 (İyimserlik mevcut diye kanında.)

Ömür toktop, ölüm kelip Asılga,
 (Ömrü durdu, ölüm geldi Asıl insana,)
 Ötkön eken altımış üç çaşında.
 (Vefat etti altmış üç yaşında,)
 Onoy emes alp emgekti caratıp,
 (Çok zahmetli koca eser yarattı,)
 Osuyatı ar musulman başında.
 (Vasiyeti her müslüman üstünde.)

Iyık bolup ak colunan taygan bar,
 (Yüce sanıp kendini, ak yolundan dönen var,)
 Iylap cürüp az bilgenin caygan bar.
 (Zorlanarak az bilgisini yayan var.)
 Iyman colu, İslam colu karıbayt,
 (İman yolu, İslam yolu eskimez,)
 Oşon üçün anın atı-Paygambar!

(*Onun için onun adı-Peygamber!*)⁶⁶

Bu şiirde yazar Hz. Peygamberi, onun İslam için fedakarlıklarını, kendi halkından zulüm gördüğünü ve buna rağmen yolundan dönmediğini ve tebliğe devam ettiğini, Allah’a olan gerçek sevdasını anlatmaktadır.

2. Egemberdi Ermatov (1951)

Şair Egemberdi Ermatov 10 Temmuz 1951 yılında Kırgızistanın Oş bölgesinde Kadamcay ilçesinde Pum köyünde doğdu. 1967 yılında sekiz yıllık okulu bitirdi. 1970 yılında Oş bölgesindeki Pedagoji okulunu tamamladı. 1970-72 yılları arasında askerliğini yaptı. 1979 yılında Moskova’daki M. Gorki adlı Edebiyat enstitüsünü bitirdi. İlk şiirleri 1970 yılında yayınlandı. Şairin “*Ak dil*”, “*Ömür izleri*”, “*Desenli taş*”, “*Toynağın şarkısı*” adlı şiir kitapları yayınlanmıştır.

Şair ayrıca dramaturg olarak da tanınır. “*Toynağın şarkısı*”, “*Yıkılan oturur*”, “*At Satkın ile Kulmurza*” adlı dramları sahnelenmiştir. 1984 yılında şair Kırgız Yazarlar Birliğine üye olmuştur.⁶⁷

2011 yılında Egemberdi Ermatov “*Çıgarmaların Ceti Tomduk Cıynağı*” (*Eserlerin Yedi Ciltlik Antolojisi*) adlı çalışmasının üçüncü cildinde Hz. Peygambere destan yazmıştır. Adı “*Muhammed Paygamber*” (*Muhammed Peygamber*) olan bu destan buraya yazılmak için fazla uzun olduğundan, Hz. Peygamberin adının geçtiği bir kısmı yazmayı uygun bulduk. Bu kısım şu şekildedir:

Köçmön ruh könülündö kökölöp,
(*Göçmen ruh gönlünde parlayıp,*)
Köz monçoktoy tizilgen cıl, door ötöt.
(*Boncuk gibi dizilen yıllar da geçip gidermiş.*)
Araptarga Kuday canı din berip,
(*Araplara Allah yeni dini lütfedip,*)

⁶⁶ Nadırbek Alımbekov, *Iymandan Dilim Tazarat*, n.y., Bişkek 2004, s. 339.

⁶⁷ Kayıpov, “Egemberdi Ermatov”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 455.

Muhammed'i elçi kılıp cönötöt.
(Muhammed'i elçi olarak göndermiş.)

Oygonsun dep pendelerim uykudan,
(Uyansın diye uykuda olan kullarım,)
 Bul özgöçö belek ele sıy kılğan,
(Bu hürmetle verilen hususi bir hediye idi,)
 Candüynögö carık çaçkan nur ele,
(Ruhlara ışık saçan bir nur idi,)
 Avaz ele aalam carıp kıykırgan
(Alemlere haykıran bir ferhat idi.)

Adamzattın colundagı şam ele,
(İnsanlığın yolundaki ışık idi,)
 Almuzdaktan beeri atkan tan ele.
(Ezelden beri doğmuş bir sabah idi.)
 Bulak emes,deniz ele tolkugan,
(Irmak değil deniz idi yükselen,)
 Karamati ulam tuylap terende.
(Mucizesi dolup taşan derinde.)

Muhammeddi andan min cıl murda ele,
(Muhammed'in bundan bin yıl önce de)
 Kelet deşip aytıp ketken “İncilde”,
(Geleceği söylenmiştir “İncilde”,)
 Atı, zâtı, büt özgöçö belgisi,
(Adı, şahsı, tüm hususiyeti,)
 Tügöl boydon, kemptigi çok bir cerde.
(Hiç eksiksiz bütün halde bir yerde.)

Paygambardın kele turgan mekeni,
(Peygamberin gelecek olan mekanı,)
 İsmayıldın tukumunan ekeni,

(İsmail'in soyundan geleceğini,)

Daana ayılğan...En akırkı tüyündü,

(Tam olarak söylemiş... En sonunda da)

Özü calgız küröş menen çeçeri.

(Tek başına mücadele vererek çözümlere ulaşacağı söylenmiş.)

Arapstan bozorgon çöl, boz talaa,

(Arabistan bozarmış çöl, boz tarla,)

Kut töböndö kondu, tüşpöy başkaga.

(Başkasına değil, kut verildi onlara.)

Kuday seni tandap aldı bul iret,

(Allah seni seçti bu sefer,)

Musulmanga ıyık Mekke-baş kalaa.

(Müslüman için Mekke seçildi baş şehir.)

Bul aalamga küygön cıldız, sır keldi,

(Bu dünya 'ya parlak yıldız, sır geldi,)

Aga koşo kıraatı küç ır keldi.

(Omunla bir kıraatı güzel şiir geldi.)

Milliondordun kaygı, munu, tagdırı,

(Çok insanın kaygı, kader, kısmeti,)

Aruu maksat, mahabatı çirkeldi.

(Nezih gaye, tertemiz aşk bağlandı.)

Carık küyüp Muhammeddin cıldızı,

(Parlaya yandı Muhammed'in yıldızı,)

Ruh-candan uluu muras turguzdu.

(Ruh-candan ulu miras yaptırdı.)

Adamzatka Kuday sözün cetkirdi,

(İnsanlığa Allah sözünü ilette,)

On sekiz min aalam sırın uguzdu,

(On sekiz bin alem sırrını duyurdu).⁶⁸

Bu destanda Hz. Peygamberden, yeni din olarak İslam'dan, bu dini insanlara Hz. Peygamberin tebliğinden, onun geleceğinin, 1000 yıl önce İncil'de söylendiğinden, 18 bin alem tabirinin sırrından bahsedilmektedir.

3. Markabay Aamatov (1953)

Şair Markabay Aamatov 13 Aralık 1953 tarihinde Oş bölgesinde Kara-Kulca ilçesinde İlay-Taala köyünde doğdu. 1970 yılında “Kızıl-Yol” adlı okulu bitirdi. Bir sene sonra Oş Pedagoji Enstitüsünün Filoloji Fakültesine girdi. 1976 yılında buradan mezun oldu. 1982 tarihden beri Kırgızistan Yazarlar Birliğinin “görsel edebiyatı telkin” bürosunun üyesi oldu.⁶⁹

Yazarın “*Caşaylı*” (*Yaşayalım*) adlı bir şiirindeki Hz. Peygambere methiyeleri şu şekildedir:

Berilip bir Allaga dilim menen,
(*Verdim ben Allah'a bütün ruhumu,*)
Sezimim elep-celep dirildegan.
(*Verdim Ona bütün duygu, hissimi.*)
Acılık ıyık mildet musulmanga-
(*Hacca gitmek ulu farzdır müslümana-*)
Muhammed, barıp keldim izin menen!
(*Muhammed, ben de gittim senin izin ile!*)

Beş ubak namaz menen aruulandım,
(*Beş vakit namaz ile durulandım,*)
Osuyat, Hadisinden azık aldım.
(*Vasiyet, Hadisinden beslendim.*)
Mekkege, Medinaga zıyarattap-
(*Mekke'yi, Medine'yi ziyaret ederek-*)
Ceterlik ıymanıma taap aldım!

⁶⁸ Egemberdi Ermatov, *Çıgarmaların Ceti Tomduk Cıynagı*, Biyiktik, Bışkek 2011, c. III, s. 24-25.

⁶⁹ Kayıpov, “Markabay Aamatov”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 479.

(Yeterli imanına kavuşabildim!)

Muhammed, bul da Senin uluulugun,

(Muhammed, bu da Senin ululuğun,)

Taraldı İslamga nuru bugün!

(Yayıldı tüm İslama nurun bugün!)

Kırgızım otko, suuga sıyınbastan,

(Kırgızım suya, ateşe tapınmayıp,)

Alla dep ıymanında turu bugün!

(Allah diye iman eden oldu bugün!)

Aalamga ıyık Kuran carık çaçat,

(Dünya 'ya kutsal Kur'an ıyık saçar,)

Muhammed, biz da Sendey talıkpasak,

(Muhammed, biz de Senin gibi durmasak,)

Azgırıp, adaştırır tüz colunan,

(Ayartıp, doğru yoldan saptırmayıp,)

Cin, şeytan adamzattan alıs kaçat!

(Cin, şeytan insanlıktan uzaklaşır!)

Biz emi Kırgız degen uraan menen,

(Biz artık Kırgızız uranı ile,)

Tilekte el ertenin kuram degen.

(Halkımız "Geleceği kuracağız" ümidinde.)

"Caşaylı Paygambarım Muhammed" dep-

("Peygamberim Muhammed" diye yaşayalım-)

Alladan tüşkön ıyık Kuran menen!

(Allah bizi lütfetmiş Kur'an ile!).⁷⁰

Markabay Aamatov bu dizelerle insanlara, Hz. Peygamberin ve Kur'an-ı Kerim'in hak ve doğru yol oluşunu anlatmış ve insanları bu yola davet etmiştir.

⁷⁰ Erlan Cumagaziyev, *Asıl İnsan-Paygambarım Muhammed*, Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, "İz-Basma", Bışkek 2014, s. 12.

4. Fatima Abdalova (1960)

Fatima Abdalova, 1960 tarihinde Bazar-Korgon ilçesinde Beş-Badam köyünde doğdu. Kırgız Devlet Üniversitesinin gazetecilik bölümünden mezun oldu.

“*Ay Carıganda*” (*Ay Aydınlandığında*) ve “*Beşik Too*” (*Beşik Dağ*) adlı şiir kitapları yayınlanmıştır. Kırgızistan Yazarlar Birliğinin, Alıkul Osmonov ödülünün sahibidir.⁷¹

Yazarın “*Paygambarım Muhammed*” (*Peygamberim Muhammed*) adındaki bir şiiri şöyledir:

Paygambarım Muhammed-Alaa Taalam elçisi,
(*Peygamberim Muhammed Allah’u Teâlâm elçisi,*)
Adamzattın Asılı, musulmandın ençisi.
(*İnsanlığın aslı, müslümanın öncüsü.*)
Akıykattın küzgüsü, adaldıktın ülgüsü,
(*Adaletin aynası, helalin tam örneği,*)
Alla Taalam en koygon bak-taalaydın belgisi...
(*Allah Teâlâm damga vurmuş baht talihin-kaderin simgesi...*)

Kudurettüü Kuranı-Alla Taala nak sözü,
(*Kudretli Kuran’ı- Allah Teâlâ’nın asıl sözü,*)
Kulpulangan düynönün açkıçının nak özü.
(*Kilitlenmiş dünyanın anahtarı ta özü.*)
Tataal dağı, cönököy, ıyık dağı, uluk da,
(*Hem zahmetli, hem basit, hem de yüce, hem ulu,*)
Kuran-beyiş-tozoktun cobosunun dal özü.
(*Kur’an cehennem ve cennetin belgesinin ta özü.*)

Kudurettüü Kuranda baarı-baarı ayılğan:
(*Kudretli Kur’an’da bütün hepsi söylendi:*)
Zor aalamdın oy-karı, adam, senin tabılğan.

⁷¹ Kayıpov, “Fatima Abdalova”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 536.

(Koca dünya zorluğu, tümü insanın sayıldı.)

Kılımdardın kıyırı, adamzattın çiyırı,

(Asırların nihayeti, insanlığın alameti,)

Uluu Surak ybaktın Kıyamatka kaltırgan...

(Büyük Hesap gününü Kıyamete bıraktı...)

Paygambarım az uktap, toe tamak cebegen,

(Peygamberim az uyumuş, fazla yemek yememiş,)

Köp süylöböy, az süylöböy, sözün kınap oy menen.

(Önce iyice düşünmüş, ne az, ne çok konuşmuş.)

Taş, cığaçka sıyınan kaapırlardı cenge al,

(Taşa, tahtaya tapan dinsizleri yenmiş o,)

Ok emes da, kol emes da, Kuday çiygen col menen.

(Ne çeri kullanmış, ne mermi, tek Allah çizen yol ile.)

Paygambarım Muhammed, ayaldı uluk sanagan,

(Peygamberim Muhammed kadına önem vermiştir,)

Beyiş ötöt enenin tamanının astınan.

(Cennet demiş, annelerin ayakları altındadır.)

Kim ayaldı sıylasa zobolosu zor bolor,

(Kadına saygı duyanın itibarı büyüktür,)

Kim ayaldı kordoso, taalayınan tayıgan...

(Kadına şiddet uygulayanın ruh dünyası çürüktür...)

Paygambarım Muhammed, ünün ukkan Allanın,

(Peygamberim Muhammed sesini duymuş Allahın,)

Körüp kelgen köz menen altı kabat Asmanın.

(Gözleriyle görmüş altı katlı Gökyüzün.)

Alla aldında kaltırap, caşın tögüp oturup,

(Allah'ın önünde titreyip, göz yaşını dökerek,)

Parzın algan Alladan beş ireket sacdanın.

(Beş vakit secdeyi farz almış Allah'tan.)

Paygambarım Muhammed, keçirimdüü, ken bolgon,
(Peygamberim Muhammed merhametli, cömerttir,)
 Cetim menen cesirge, öksüktörgö bel bolgon.
(Yetimlere, öksüzlere, dullara her zaman yardım etmiştir.)
 Neçen iret coluna cugundu çaçkan kempirdi,
(Nice günler yoluna çöp ve diken atan kadın,)
 Çaçpay kalsa eki-üç kün, ne boldu dep oylongon....
(İki üç gün atmasa ne oldu bu kadına diye düşünmüş...)

Paygambarım Muhammed, aybandı da sıylagan,
(Peygamberim Muhammed, hayvana da saygı duymuştur,)
 Uktap catkan mışıktın tattuu uykusun buzbastan.
(Uykudaki kedinin tatlı uykusunu bozmayıp,)
 Aylandırıp mışıktı kesip alıp etegin,
(Giysisinin ucunu usulca kesip kalkmıştı,)
 Candığı dep Allamdın, Caratkanga sıy kılğan.
(Canlısı diye Allah'ın, Yaradan'a saygı duyan olmuştur.)

Paygambarım Muhammed, Sallolohu Vassalam,
(Peygamberim Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem,)
 Akıl-estüü ömürün Alla işine arnagan.
(Tüm hayatı, ömrünü Allah işine adanmış,)
 Kaçan ele kabarlap anın cerge kelerin,
(O'mu gelecek diye önceden vermiş haberi,)
 Paygambardı, albette, Allam Özü tandagan...
(Elbette ki, Allah'ım kendisi seçmiş Peygamberi...)

Paygambarım Muhammed-Alla Taalam elçisi,
(Peygamberim Muhammed, Allah'u Teâlâm elçisi,)
 Adamzattın Asılı, musulmandın ençisi.
(İnsanlığın aslı, müslümanın öncüsü,)
 Akıykattın küzgüsü, adaldıktın ülgüsü,
(Adaletin aynası, helalin tam örneği,)

Alla Taalam en koygon bak-taalaydın belgisi!..

(Allah Teâlâm damga vurmuş baht talihin-kaderin simgesi!..)⁷²

Fatima Abdalova bu şiirde Hz. Peygamerin biz müslümanlara önder biri olduğunu, Allah'ın elçisi olduğunu, hak yolun Allah yolu yani Kur'an yolu ve Hz. Peygamberin izinden gitmemiz gerektiğini, cennet, cehennem, kıyamet, ahiret gibi kavramlara değinir. Yazar kadına değer veren Hz. Peygamberi, bu şiirde, "Cennet annelerin ayakları altındadır" hadisini kullanmıştır. Şiirden Efendimizin fakire fukaraya yetime öksüze destek olan onlara kol kanat geren bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılır. Ayrıca şiirden anlıyoruz ki Efendimiz hayvanlara da şefkatli ve merhametli yaklaşır onları incitmezdi.

Son olarak şair bu şiiri, Efendimize salât ve selamlar getirdiği, Hz. Peygamberin Allah tarafından seçilmiş olduğunu belirten ilk kıta ile bitirir.

5. Zayırbek Samaganoviç Acımatov (1976)

Zayırbek Samaganoviç Acımatov, 1976 tarihinde Aksı ilçesinde Kiçi Acol köyünde doğdu. Kırgız Milli Üniversitesinin Gazetecilik fakultesini tamamladı. Birkaç kez ülke çapında gerçekleştirilen genç şairler yarışmalarına katılarak ödüller kazanmıştır.⁷³

Şair "Adamzattın Asılı" (İnsanların Aslı) adlı şiirinde Hz. Peygamber ile ilgili şu mısraları yazmıştır:

Sendey asıl düynögö bir caralat, Muhammad,
(Senin gibisi bu dünya 'ya bir gelir, Muhammed,)
Atındı atasam aalamga nur taralat, Muhammad!
(İsmimi söylediğim an dünya nurlanır, Muhammed!)

Çeksiz süyüü Kudayga, saktooçubuz bir Alla,
(Sonsuz sevda Allah'a, koruyucumuz tek Allah,)
A Özünö ar dayım min salavat, Muhammad!
(Bir de sana her daim bin salavat, Muhammed!)

⁷² Cumagaziyev, s. 13-14.

⁷³ Kayıpov, "Zayırbek Samaganoviç Acımatov", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 570.

Tüz colundu tosuştı, aşuu, biyik askalar,
(Düz yolunda yüksek dağlar oldu engel,)
 Tüşünböstön kezinde taşka alıştı kançalar.
(Taşla vurdu birçoğu anlamayıp.)
 Kayra alarga keçirim surap turdun Kудaydan,
(Ama onlar adına sen hep öziür dileyip Allah'tan,)
 Ayköldük çok, oo buga teneştirip ayta alar.
(Yoktur buna denk olacak cömertlik.)

Düşmanındı keçirgen-cürögündön, Muhammad!
(Düşmanını affeden kalbinden, Muhammed!)
 Meerim çaçkan catka da-Kün önündön, Muhammad!
(Merhamet saçan herkese- yüzünden senin, Muhammed!)
 Adal bol dep burkurap, araçalap çırkırap,
(Düzgün ol diye seslene, daima arada durdun sen,)
 Adamzattı saktadın tügönüüdön, Muhammad!
(İnsanlığı kurtardın yok olmaktan, Muhammed!)

Min-min cıldar ötsö da Sen insandın aldısın,
(Bin-bin yıllar geçse de sen- insanın öncüsü,)
 Körsötkönsün momunga, eki düynö baktısın.
(Gösterensin mümine iki dünya talihin.)
 Karegimden çaş tamat, atındı aytsam kaytalap,
(İsmi tekrarladığımda gözlerimden yaş sızar,)
 Kaltırdın Sen baarı üçün aruu beyiş açkıçın.
(Bıraktın sen herkese cennet anahtarını.)

Can düynönü cılıtkan ottorundan, Muhammad!
(Ruhumuzu ısıtan ateşinden, Muhammed!)
 Cakındatıp Allaga koşkonundan, Muhammad!
(Allah ile insanı bağdaştırdın, Muhammed!)
 Karangını tan kılıp, uluu şoola candırıp,

(Karanlığı aydınlatıp, ulu ışığı yaktırdın,)
 Ümmötündü saktadın çok boluudan, Muhammad!
(Ümmetini kurtardın yok olmaktan, Muhammed!)

Cüzün caşka cuulup, biz dep bozdop ıyladın,
(Gözlerin yaşla dolup bizim için çok ağladın,)
 Momununa cakşılık izdep bozdop ıyladın.
(Mümin için iyiliği arayıp çok ağladın.)
 Allah-calgız, Sen-calgız, kelmebizden tanbaybız,
(Allah-tektir, Sen-teksin, kelime-i şehadetten vazgeçmedik,)
 Ayabadın eç kimden eki düynö cırgalın.
(İki dünya iyiliğini hiç kimseye çok görmedin.)

Kuday, anan Özünsün karmanganım, Muhammad!
(Allah ile sensin benim tutunacağım, Muhammed!)
 Sensiz ötkön ömürgö armandamın, Muhammad!
(Sensiz geçen ömrüme hep üzgünüm, Muhammed!)
 Ar işine salavat, Kuran Şarip amanat,
(Her işine salavat, Kur'an Şerif emanet,)
 Adamzattın asılı-Paygambarım Muhammad!
*(İnsanlığın aslı-Peygamberim Muhammed!)*⁷⁴

Şair bu şiirinde Hz. Peygamber gibisinin daha bu dünya'ya gelmeyeceğini, Hz. Peygamberi yalanlayan ve Allah'a inanmayanlar için Allah'tan mağfiret ve hidayet istediğini, bir güneş misali insanları aydınlığa çıkardığını ve içlerini ısıttığını, inananlar için Allah'a ağlayarak dua ettiğini anlatıyor.

Şair şiirini, Hz. Peygamberin olmadığı zamanlarına üzüldüğünü söyleyerek sonlandırmıştır.

⁷⁴ Cumagaziyev, s. 17-18.

6. Erlan Cumagaziyev (1983)

Cumagaziyev Erlan Köçkönbayevič 20 Ekim 1983 tarihinde Narın ilinde Koçkor ilçesinde Kara-Moynok köyünde doğdu. 2002 yılında Bişkek'teki İ. Arabayev Kırgız Devlet Pedagoji Üniversitesinin dilbilim fakültesini kazanmıştır.⁷⁵

Şair, “*Senin colun-Akıykat col*” (*Senin yolun-Hakikat yol*) adlı şiirinde Hz. Peygamber’e olan sevgi ve bağlılığını şöyle ifade etmiştir:

Ömür coldo kasireti bütpögön,
(Hayatımda hasret bitmek bilmedi,)
 Özümdözüm kacıp-mülcüp büttü elem.
(Kendimi kendim çiğneye, kemire bitirdim.)
 Dil karayıp, canım keyip turganda,
(Can sıkıntısından dağılmak üzereyken,)
 Dinden taptım akıykattı izdegen!
(Dinden buldum aradığım hakikatı!)

Allah colu zor mildetti cüktögön,
(Allah yolu büyük mesuliyet taşıyan,)
 Akıykat din, ak Paygambar tüptögön.
(Hakikat dini, hak Peygamber bulmuştur.)
 Könülümö carkın ümüt candırıp,
(Gönlüme aydın umut lütfedip,)
 Kölküp-çalkıp, boşop turat büt denem!
(Titriyor bundan tüm vücudum!)

Asıldıkka can-denemdi sugargan,
(Asilliğe vücudumu besleyen,)
 Akıykattı taptım Hadis, Kurandan!
(Hakikatı buldum Hadis, Kur'an'dan!)

⁷⁵ Kayıpov, “Erlan Cumagaziyev”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Kırgız Edebiyatı-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, c. XXXI, s. 583.

Nuska bolup senin colun Muhammed,
(Örnek oldu senin yolun, Muhammed,)
 Nur tarattın didarıma kubargan!
(Çoktan solmuş didarıma nur yaydın!)

Ak dinindin asıldığın keç sezdim,
(Ak dininin asıllığını geç farkettim,)
 Ataganat, nege keçen kezdeştim?!
(Çok üzgünüm, neden böyle geç kaldım?!)
 Tagdırıma ıraazımın antse da,
(Ne de olsa, razıyım ben kadere,)
 Tappay cürgön colum mına köksöp min!
(Meğerse, aradığım yol bu imiş!)

İbaadattan alıp canga kanagat,
(İbadetten alıp canıma kanaat,)
 İçten-tıştan aytam Saga salavat.
(İçten-dıştan söylerim sana salavat.)
 Sezbey kalmak ümmöttörün carıktı,
(Hissetmezdi aydınlığı ümmetin,)
 Sen bolboson, İslam kaydan taramak?!
(Sen olmazsan İslam nasıl yayılırdı?!)

Pakızalık aruulukka çayıgan,
(Pakizelik durulukla kaynaşan,)
 Paygambarım körsötkön col. Tabınam.
(Peygamberim gösteren yol. Tapınam.)
 Üzür tilep turgan uşul pendeni,
(Özür dileyen benim gibi bir kulu,)
 Ümmötündün katarına kabıl al!
*(Ümmetlerin arasına kabul et!)*⁷⁶

⁷⁶ Cumagaziyev, s. 61-62.

Şair bu şiirde doğru yolu Kur'an'da ve hadiste bulunduğunu ifade etmektedir. Sünnetine tam uyamadığı için Hz. Peygamberden özür diler ve ümmetine dahil olmak istediğini belirtir.

Özetleyecek olursak günümüz Kırgız şairlerinin şiirlerinde de Hz. Peygamberi oldukça fazla görmek mümkündür. Ayrıca Kırgız şairleri, şiirlerinde Hz. Peygambere yer verirken cennet, cehennem, sünnet, hadis, şefaath, namaz, Kur'an gibi kavramları kullanmışlardır. Böylece Kırgız halkının nasıl bir din yaşadığını ve Hz. Peygambere olan sevgi ve bağlılığını günümüz şairlerinin şiirlerinde kullandıkları bu kavramlardan anlayabiliiriz.

Kırgız şairlerinin Hz. Peygamber hakkında yazdıklarından bu kadarla yetinmek ve hadislerin Kırgız kültürüne etkisi ve aslı hadislere dayanan Kırgız atasözlerine değinmek istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN KIRGIZ ATASÖZLERİNE TESİRİ

İslamiyetin, genelde Sünni Müslüman olan Kırgızların edebiyatlarına olduğu gibi kültürlerine ve hatta günlük hayatlarına etkisi de büyük olmuştur. İslamın bu etkisini Kırgız atasözleri ve özdeyişlerinde görmek mümkündür. Zaman geçtikçe Hz. Peygamberimizin bazı hadis-i şerifleri Kırgız atasözlerinin arasına girmiş ve insanlar tarafından kolayca anlaşılmıştır. Atasözüne dönüşen bu hadisler halk arasında çokça kullanılmıştır. Halkın bir kesimi bunların hadis olduğunu bilmese de bu atasözlerini kullanmış ve uygulamaya çalışmışlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde, Kırgız atasözlerinde yer tutan hususlar, “*İnanç*” “*İbadet*” “*Ahlâk*” ve “*Genel Komular*” olmak üzere dört genel başlıkta toplanıp örnekleriyle incelenmiştir.

A. İnanç

1. İman

İmanın kelime anlamı, “tasdik etmek, kesin olarak herhangi bir şeye inanmak”tır. Dindeki anlamı ise “Allah tarafından Hz. Peygambere haber verdiği ve kesin olarak bilinen şeylere, onların hak olduğuna içten ve yürekten inanmak” demektir.⁷⁷

Kırgızların iman konusuna ait olan özellikler, onların atasözlerinde, deyim, hikâye, ağıt, masal ve millî destanlarında yer almaktadır. Allah’a olan inancını Kırgızlar kelime-i tevhid veya kelime-i şehadet getirerek söylemişlerdir.

Bu husus Kırgız deyimlerinde “kelme keltirüü” (*kelime söylemek*) biçiminde söylenmiştir. Tarihte dine sıkı bir şekilde bağlı olan kişilikleriyle pek tanınmayan Kırgızlar, her zaman kelime-i şehadet veya kelime-i tevhidi

⁷⁷ Lütfi Şentürk, Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, 25. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 38.

getirerek Allah’a imanlarını sağlamlaştırmışlar ve takvalarını artırmaya gayret etmişlerdir. Bu husus Kırgız atasözlerinde şöyledir: “Kaytalagandan kelme buzulbayt, kayra ıkılasın artat” (*Kelimeyi tevhidi tekrarlamaktan (iman) bozulmaz, aksine ihlas artmış olur*).

Kırgızlarda ölüm döşeginde olan hastaya dahi son nefesinde söyleyebilmesi için “ıyman ayt” (*iman de*) diyerek veya hasta yanındakilere “ıyman uguz” (*iman dinlet*) söyleyerek kelime-i şehadeti, kelime-i tevhidi veya “amentü” cümlesini hatırlatmışlardır. Çünkü Kırgızlar, Allah’a iman, insanı cennete götüren bir yol olduğuna inanmışlardır. Nitekim Kırgız ağıtlarının birinde vefat eden babası için ağıt yakmakta olan genç kız, dua ve üzüntüsünü şu kelimelerle ifade etmiştir:

Akıret ketken han atam, / Ahiret’e göçen babacığım,
Coldoşun bolsun ıymanın, / Yoldaşın olsun imanın.⁷⁸

Kırgızların bu inançlarının temellerinden birini de hadisler oluşturmuş olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamberimizin inanç konusundaki hadisi şöyledir:

من قال لا إله إلا الله دخل الجنة

“Kim Allahtan başka ilah yok derse cennete girer”.⁷⁹

İman eden kimsenin korkak olmayacağına işaret eden bir atasözü de şöyledir:

“Erdik bilekte emes, cüröktö” (*Kahramanlık kolda değil, ürektedir*).⁸⁰ Bu atasözü şu hadisten kaynaklanmış olmalıdır:

إِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضَغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“İnsan vücudunda küçük bir et parçası vardır, eğer o iyi olursa, bütün vücut iyi olur; o buzuk olursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalbdır”.⁸¹

⁷⁸ Kalberdiev, s. 52-53.

⁷⁹ İbn Hibban, *Sahih*, c. I, s. 392, No: 169; Tirmizi, İman, 38, (c. V, s. 23, No:2638, Şamile nüshasından alınmıştır).

⁸⁰ Muhamed İbraimov, *Kırgız Makal- Lakap, Uçkul Sözdörü*, ny., Bişkek 2008, s. 221.

⁸¹ Buhari, İman, 2, (c. I, s. 20, No:52).

Dikkat edilirse Kırgız atasözlerinde iman etmek her şeyden üstün tutulmaktadır.

Kırgız atasözlerinde imanın önemi üzerinde durduktan sonra iman esasları ile ilgili bilgileri de vereceğiz.

a. Allah

Ergenlik çağına gelen, akıllı olan her erkek ve kadına farz olan ilk şey, Allah'a inanmaktır.

Allah vardır. O'nun varlığını anlamak ve bilmek için kendimize, kâinatta ve kâinattaki yaratılış inceliklerine ve her şeyin yerli yerine konduğuna bakma yeterlidir.⁸²

Kırgızlar, Allah'ın varlığına ve birliğine inanır ve bunun akılla bilineceğini düşünürler. Allah'a iman konusu Kırgız atasözü ve deyiminde şöyle yer alır:

“Kudaydı közün menen körböşön da, akılın menen tanı” (*Allah'ı gözlerinle göremesen de, onu aklınla bil ve tanı*).⁸³

Allah'ın her zaman kullarını görüp durması hadiste şöyle buyrulmaktadır:

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

“Sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görmektedir”.⁸⁴

“Calgızlık Kudayga caraşkan” (*Yalnızlık Allah'a yakıştır*) deymiyle Kırgızlar Allah'ın tek olduğunu ifade etmeye çalışmışlar.⁸⁵

Bu deyim ve atasözünden Kırgızların Allah'a olan inancını her şeyden önce olduğunu görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın birliği çoğu yerde anlatılır. Örneğin İhlâs suresinde şöyle anlatılmaktadır:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. اللَّهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ.

⁸² Şentürk, Yazıcı, s. 41-42.

⁸³ Kalberdiev, s. 53.

⁸⁴ Buhari, İman, 2, (c. I, s.19, No:50).

⁸⁵ H. Karasaev, *Nakil Sözdör*, “Kırgızistan” basması, Frunze 1982, c. II, s. 82.

“(Ey Muhammed), de ki: O Allah birdir. Allah her şeyden müstağni ve her şey O’na muhtaçdır. Doğurmadı ve doğurulmadı. O’na bir denk de olmadı”.⁸⁶

b. Melekler

Melekler, Allah’ın nurdan yaratmış olduğu varlıklardır. Meleklerde cinsiyet kavramı yoktur. Allah onları, yemekten, içmekten, yatıp uyumaktan, yorgunluktan ve hastalıktan münezzeh kılmıştır. Melekler, Allah’ın istediği kadar yaşarlar. Onlar göklerde, yerde ve her tarafta bulunmaktadır.⁸⁷

Ayet ve hadislerde geçtiği gibi melekler konusu Kırgız atasözlerinde de yer alır. Bu atasözleri meleklerin varlığı ve onların görevleriyle ilgili bilgi içerir.

Örneğin bir atasözünde şöyle denilmektedir:

“Perişte toktotot-şaytan şaşırtır” (*Melek engeller, sakındırır, şeytan saptırır, şaşırtır*).⁸⁸

Bu atasözü ile şu hadis aynı manayı taşır:

إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَايْعَادُ بِالتَّوْبَةِ وَتَكْذِيبُ بِالْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَايْعَادُ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقُ بِالْحَقِّ

“İnsanoğluna şeytanın bir dokunması olduğu gibi, meleğin de dokunması vardır. Şeytanın dokunması şerri vaat etme ve hakkı yalanlamadır. Meleğin dokunması ise hayrı vaat etme ve hakkı doğrulamadır”.⁸⁹ Tirmizi hadisin sonuna: “Hasen gariptir” kaydını getirmiştir.⁹⁰

Kur’an meleklerin yazıcılık ve muhafızlık vazifelerini şöyle belirtmiştir:

وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

⁸⁶ İhlâs, 112/1-3.

⁸⁷ Şentürk, Yazıcı, s. 47-48.

⁸⁸ Ali Jusubaliev, “Kırgız Makalalarında İşenimge Baylanıştuu Motivder”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, Sayı 18-19, 2013, s. 84.

⁸⁹ İbn Hibban, c. III, s. 278, No:997.

⁹⁰ Bkz. Tirmizi, Kur’an’ın Tefsiri, 44, (c. V, s. 69, No:2988, Şamile nüshasından alınmıştır).

“Muhakkak ki üzerinizde muhafızlar vardır. Onlar şerefli yazıcılardır, yaptığınız şeyleri bilirler”.⁹¹

c. Kitaplar

Allah'ın kitaplarına iman, imanın şartlarından biridir. Kırgız sözlü kültüründe de bu konuda bilgiler bulunur. Bir Kırgız deymi; “Asmandan tüşkön tört kitep” (*Gökten indirilmiş dört kitap*) diyerek kitaplara iman konusuna değinir. Gökten indiğine inanılan kitaplara Kırgızlar, “*Toorat*” (*Tevrat*), “*Zabur*” (*Zebur*), “*İncil*” ve “*Kur'an*” derler.

Kırgızlar kendi deyimlerinde Kur'an-ı Kerim: “*Kelamullo*” (*Kelamullah*), “*Kelami şarip*” (*Kelam-ı Şerif*), “*Kurani Kerim*” (*Kur'an-ı Kerim*) şeklinde ifade etmişlerdir.

Kırgızlar atasözlerinde de Kur'an hakkında bilgilere yer vermişlerdir. Bir Kırgız atasözünde Kur'an'ı Kerim'in Allah'ın sözü olduğu şöyle bildirilmektedir:

“Kurandın sözü-Kudaydın sözü” (*Kur'an Allah'ın kelimidir*).

Bir başka atasözü Kur'an-ı Kerim'in kutsal bir kitap olduğunu şöyle bildirmiştir:

“Bir tamgasın bilbesen da Kurandı karmap turganına kuban” (*Bir harfini bilmesen de, Kur'an'ı elinde tuttuğuna sevin*).⁹²

Efendimiz (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan olduğuna ve mübarek oluşuna itafen şöyle demiştir:

فإن خير الحديث كتاب الله

“Sözlerin en hayırlısı Allah'ın Kitabıdır”.⁹³

Kırgızlar, atasözlerinde olduğu gibi deyimlerinde de Kur'an-ı Kerim'i okumanın ve okutmanın faziletinden bahsetmişlerdir:

“Kuran katma kılui” (*Kur'an hatmetmek*), “Kuran okuu, Kuran okutuu” (*Kur'an okumak, Kur'an okutmak*) şeklinde ibareler mevcuttur.⁹⁴

Kuşkusuz bu deyimlerin kaynağı şu hadis olmalıdır:

⁹¹ İnfitâr, 82/10-12.

⁹² Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 160-162.

⁹³ Müslim, Cuma, 7, (c. II, s. 592, No:867); İbn Hibban, c. I, s.186, No:10.

⁹⁴ Karasaev, c. I, s. 208.

خيركم من تعلم القرآن وعلمه

“En hayırlınız, Kur’an’ı öğrenen ve onu başkalarına öğretendir”.⁹⁵

Kur’an’la ilgili pek çok ayetler vardır. Örnek olarak, İsrâ suresinin 9. ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلْأَيْمَنِ الَّذِينَ يَصِلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرٌ

“Şüphesiz ki bu Kur’an, insanları en doğru ve en sağlam yola ulaştırır ve salih amel işleyen müminlere büyük bir mükâfat olduğunu müjdele”.⁹⁶

d. Peygamberler

İmanın esaslarından birisi de peygamberlere inanmaktır.

Farsça’da peygamber “haber götüren” demektir. Dindeki anlamı ise Allah’ın insanlara hak yolu göstermek için görevlendirdiği seçilmiş insandır. Dolayısıyla peygamber, Allah’ın kendisine vahiy ile bildirdiğini insanlara iletir ve Allah ile kulları arasında elçilik vazifesini yapar.⁹⁷

Genel olarak peygamberler, Kur’an ve hadislerde yer aldığı kadar, Kırgız sözlü ve yazılı kültüründe de yer almaktadır. Bu bahse birinci bölümde değinmiştik. Burada özellikle Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki Kırgız atasözü ve deyimleri incelemeyi uygun gördük.

İslamiyeti kabul eden Kırgızlar, deyimlerinde ona “Ak Azireti Paygambar” (*Hak Hazreti Peygamber*), “Ak Rasul Allah” (*Hak Resulullah*), “Paygambar baarına azır” (*Peygamber tümüne hazır*), “Paygambar çaşı” (*Peygamber yaşı*), “Paygambardın sünnetü” (*Peygamberin sünneti*), “Mustapalar koldogon” (*Mustafalar rehberi olan*) gibi ibareleri kullanmışlardır.⁹⁸

Kırgızlar Hz. Peygambere deyimlerinde yer verdiği gibi atasözlerinde de yer verir. Örnek olarak gösterebileceğimiz iki atasözü aşağıdaki gibidir.

⁹⁵ Buhari, Kur’an’ın Faziletleri, 66, (c. VI, s. 192, No:5027, Şamile nüshasından alınmıştır).

⁹⁶ İsrâ, 17/9.

⁹⁷ Şentürk, Yazıcı, s. 59.

⁹⁸ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s.166.

Bir Kırgız atasözü Hz. Peygamber'in damatlarına karşı gösterdiği saygı konusunu şu şekilde ele almıştır:

“Küyöönü Paygambarım sıylagan” (*Peygamberim damada saygı göstermiştir*).⁹⁹

Bir başka Kırgız atasözü Hz. Peygamber'in ümmetine düşkünlüğünü şöyle ifade etmektedir:

“Kuday kulum dese, Paygambar ümmötüm debeske argası çok” (*Allah'ın kulum dediğine, Peygamber ümmetimin değil diyemez*).¹⁰⁰

Dikkat edilirse ümmet sözcüğü Kırgızca'da “ümmöt” şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin ümmetine düşkünlüğü Kur'an'ı Kerim'in birkaç ayetinde geçmektedir. Örneğin Tevbe suresinin 128. ayetinde Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

“Emin olsun ki size, içinizden gayet şerefli bir peygamber geldi; sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır geliyor, üstünüze titizlikle titriyor, müminlere karşı ise çok şefkatli ve çok merhametlidir”.¹⁰¹

H. Peygamber ümmetine düşkün olması hakkında şu hadisi zikretmiştir:

فَأَقُولُ: يَا رَبِّ، أُمَّتِي أُمَّتِي، فَيَقُولُ: انْطَلِقْ فَأُخْرِجْ مِنْهَا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مَقْتَالٌ ذَرَّةً - أَوْ حَرْدَلَةٌ - مِنْ إِيْمَانٍ فَأُخْرِجُهُ، فَانْطَلِقْ، فَأَفْعَلْ.

“Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!” diyeceğim. Allah'u Teâlâ: “Çabuk onların yanına git! Kimlerin kalbinde buğday ve arpa tanesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar! Diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım!”¹⁰²

⁹⁹ Karasaev, c. II, s. 167-168.

¹⁰⁰ Ali Jusubaliev, “Kırgız Makaldarında İşenimge Baylanıştuu Motivder”, s. 83.

¹⁰¹ Tevbe, 9/128.

¹⁰² Buhari, Tevhid, 97, (c. IX, s. 146, No:7510, Şamile nüshasından alınmıştır).

e. Ahiret

İmanın şartlarından bir diğeri de ahirete inanmaktır.

Kırgız atasözünde dünya hayatının geçici olduğu, asıl hayatın ahiret hayatı olduğu şu şekilde belirtilmiştir:

“Bul düynödön ümütün üzgön, akıretinin kamın ceyt” (*Bu dünyadan umidini kesen (bu dünyaya bağlı olmayan) ahiret için çalışır*).¹⁰³

Bir başka atasözü şöyledir:

“Cerde cetpegen, akırette cetet” (*Dünyada bir şeyi kazanamayan, ahirette kazanır*).¹⁰⁴

Ahirete iman edenler hakkında Kuran-ı Kerim’de şöyle buyrulur:

وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

“...Bunlar, ahirete de kesin olarak inanırlar”.¹⁰⁵

Hız. Peygamberimiz insanların ahiret hayatına hazırlanmış olmaları için bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

وَاَعْمَلُوا لْآخِرَتِكُمْ كَأَنَّكُمْ تَمُوتُونَ غَدًا

“Yarın ölecekmiş gibi de ahiret için amel edin”.¹⁰⁶

f. Ecel (Ölüm)

Ölüm ayet ile sabit olunan bir gerçektir. Her nefsin ölümü tadacağı Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde geçmektedir. Aynı zamanda Kırgız atasözlerinde de bu konu yer almaktadır. Konuya örnek olabilecek Kırgız atasözleri şunlardır:

“Amanat canga ölüm ak” (*Emanet cana ölüm haktır*).¹⁰⁷

“Acalduuga sebep çok” (*Eceli gelmişe sebep yok*).¹⁰⁸

¹⁰³ Jusubaliev, “Kırgız Makalarında İşenimge Baylanıştuu Motivder”, s. 85.

¹⁰⁴ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 170.

¹⁰⁵ Bakara, 2/4

¹⁰⁶ İbn Şihab, *Müsned*, c. I, s. 416, No: 717.

¹⁰⁷ D. Davletbakova, *Poslovitsy i Pogovorki Kirgizskogo Naroda iz Sobraniya Akademika K. K. Yudahina*, İlim, Bişkek 1997, s. 21.

“Ölgöndün cazası-kömgön” (Ölenin cezası onu gömmektir).¹⁰⁹

“Can bar cerde kaza (ölüm) bar” (Canın olduğu yerde, ölüm var).¹¹⁰

Ölümün hak oluşu ve her nefsin ölümü tadacağı anlatılan bu Kırgız atasözlerine ışık tutan hadisi şerif muhtemelen şu olmalıdır:

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى

“Her şeyin Allah katında belli bir eceli vardır”.¹¹¹

Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle yer almaktadır:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُزُورِ

“Her nefis ölümü tadacaktır. Şüphesiz kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim ateşten uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatıcı bir eşyadan başka bir şey değildir.”¹¹²

B. İbadet

Temizlik, namaz, oruç, zekât, dua gibi hususlardaki Kırgız atasözlerin İslamiyetten kaynaklandığına şüphe yoktur. Bu konularda birçok Kırgız deyimleri ve atasözleri mevcuttur. Atasözlerinde yer alan ve hadislerle ilişkilendirebileceğimiz konulardan bazıları şunlardır:

1. Temizlik

Temizlik konusu dinimizde önemli yer tutan bir konudur. Temizlik dinimize göre insanın kendinin kötülük ve günahlardan uzak tutması, yaşadığı yeri, bedenini, elbisesini temiz tutması demektir. Temizlik, İslam'da bazen bir ibadete hazırlık bazen de bir ibadet olarak yer tutmaktır. Abdest ve gusül temizliğin ibadete hazırlık kısmını, kişinin uzuvlarını haram, yalan, gıybet gibi

¹⁰⁸ İbraimov, s. 24.

¹⁰⁹ İbraimov, s. 473.

¹¹⁰ İbraimov, s. 254.

¹¹¹ Buhari, Tevhid, 97, (c. IX, s. 115, No:7377, Şamile nüshasından alınmıştır); Darimi, Temizlik, 1, (c. I, s. 518, No:679).

¹¹² Ali İmran, 3/185.

kötülüklerden koruması ve kalbini kibir, haset, ria, hırs gibi kötülüklerden koruması ise ibadet olan kısmını ilgilendirmektedir.

Görüldüğü gibi temizlik İslam dini için çok önemli ve üzerinde titizlikle durulması gereken bir kavramdır.

Bu konuyla ilgili bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Tazalık-ömür bulağı” (*Temizlik, ömür pınarıdır*).¹¹³

Temizliğin önemini ve gerekliliğini ifade eden bu atasözü şu hadisten kaynaklanmış olmalıdır:

الطَّهْرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ

“Temizlik imanın yarısıdır”.¹¹⁴

Namaza başlamadan önce temizlenmeyi emreden Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza da meshedip, her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz, tamamen yıkanın...”¹¹⁵

Hayat için çok önemli bir nimet olan su ve temizliğin bağdaştığı bir noktada bir Kırgız atasözü şöyle der:

“Akkan suuda aram çok” (*Akan suda pislik yok*).¹¹⁶

Suyun temiz olması ile ilgili olan bu atasözünü destekler nitelikteki hadisi şerif şöyledir:

إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ

¹¹³ İbraimov, s. 519.

¹¹⁴ Müslim, Temizlik, 2, (c. I, s. 203, No:223).

¹¹⁵ Mâide, 5/6.

¹¹⁶ İbraimov, s. 42.

“Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu kirletmez”.¹¹⁷

2. Namaz

İmandan sonra farzların başında gelen namazın yeri, İslam’da çok büyüktür. İbadetlerin en faziletlisi ve en önemlisi namaz olduğu için onu terketmemek ve dosdoğru kılmak gerekir. Bir kimse namaza devamda ne kadar dikkatli ise o kişinin imanı da o kadar kuvvetlidir.

Kırgızlar namaz kılmaya önem vermiş ve bunu “Namaz okuu” (*Namaz kılmak*), “Kulak kaguu” (*İftitah tekbiri*)¹¹⁸ gibi deyimleriyle dile getirmişlerdir.

Kırgız sözlü kültüründe namaz hakkında en çok bilgiler deyimlerde, destanlarda, manzum eserlerde ve ağıtlarda bulunmaktadır. Bu konu için atasözü araştırma sürecinde kaydadeğer bir veri elde edemedik. Bundan dolayı diğer sözlü kültür öğeleriyle açıklamayı uygun gördük. Örneğin bir müslümanın beş vakit namazını kıldığı ve abdestli yola çıkmasının anlatıldığı bir manzume şöyledir:

Beş ubaktısın taştabay, / Beş vakit namazını bırakmayan,
Daaratsız colgo çıkpagan / Abdestsiz yola çıkmayan.¹¹⁹

Namazın bir nur ve bir aydınlık olduğu Hz. Peygamberin hadislerinde şöyle anlatılmaktadır:

الصَّلَاةُ نُورٌ

“Namaz bir nurdur”.¹²⁰ Bir başka hadiste;

الصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ

“Namaz müslümanların nurudur”¹²¹ buyrulur.

Kur’an-ı Kerim’de, namazın müminlere farz olduğu şöyle belirtilmiştir:

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVIII, s. 334, (No:11815, Şamile nüshasından alınmıştır); Ebu Davud, *Temizlik*, 1, (c. I, s. 18, No:67).

¹¹⁸ Karasaev, c. I, s. 205.

¹¹⁹ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 178.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, c. XXXVII, s. 536, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹²¹ İbn Mâce, *Zühd*, 37, (c. II, s. 1408, No:4210).

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Çünkü namaz, müminler üzerine belirli vakitlerle yazılmış bir farzdır.”¹²²

3. Oruç

Orucu bir müslümanın belli vakitler arasında Allaha karşı bir görev olarak kendini yeme, içme ve oruç zamanı cinsel ilişkiden kesmesi olarak tanımlayabiliriz. Orucun fazileti çok büyük olan Ramazan ayında tutulması ise İslam’ın beş şartından biri olan ibadettir.

Kırgız deyimlerinde bu konu, “Ooz bekitüü” (*Ağız kapatmak*), “Orozosun açpay” (*Orucunu tutmak*), “Ooz açuu” (*Orucunu açmak*) şeklinde ifade edilmiştir.

Oruç ile ilgili bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Otuz күндүк орозонун, үч күндүк айт бар” (*Otuz günlük orucun, üç günlük bayramı var*).¹²³

Hız. Peygamberimiz, bir hadisinde, oruç ve bayram hususları ile ilgili şöyle söylemiştir:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْهَالَ فَصُومُوا، وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطَرُوا

“Ayı gördüğünüzde oruç tutunuz, ayı gördüğünüzde orucu bozup bayram ediniz”.¹²⁴

Orucun farz olduğu Kur’an’da şu ayette belirtilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, sizin üzerlerinize de oruç farz kılındı. Belki korunursunuz”.¹²⁵

4. Zekât

Zekât İslam’ın beş şartından olan ve mal ile yapılan bir ibadettir.

¹²² Nisâ, 4/103.

¹²³ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 180-181.

¹²⁴ İbn Mâce, Oruç, 7, (c. I, s. 530, No:1655).

¹²⁵ Bakara, 2/183.

Zekâtın karşılığı, Kırgızca'da “zeket”tir. Bu konu “*Diniy Nasiyat*” adlı bir Kırgız manzumesinde şöyle yer almaktadır:

Zekettir üçüncüsü düynö maldan, / Dünya malından üçüncüsü
zekâttır,
Musulman pendesine Alla taalam, / Allah’u Teâlâm müslüman
kuluna vermiştir,
Esepke cetken bolso bir dep buyruk kılğan, / Nisap miktarına
ulaşırsa bir tane versin diye emretmiştir.¹²⁶

Bu Kırgız manzumesinde, belli miktarda malı olanların, zekât vermesinin gerekliliği bildirilmektedir.

Bu manzumeyi destekleyen hadis şu olmalıdır:

حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرْضَانَكُمْ بِالصَّدَقَةِ

“Mallarınızı zekat vererek koruyunuz. Hastalarınızı da sadaka vererek tedavi ediniz”.¹²⁷

Kur’an’da zekâtın verilmesi gerektiği, zekât vermekle emrolunan kişinin malında yoksulun hakkı olduğu şöyle anlatılmaktadır:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır”.¹²⁸

Zekât veya sadaka veren elin alan elden üstün ve hayırlı olduğunu ifade eden bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Algan koldon bergen kol-mart” (*Veren el alan elden merttir*).¹²⁹

Bu atasözü, kendisi ile aynı anlamı taşıyan, şu hadisten kaynaklanmış olmalıdır:

¹²⁶ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 182.

¹²⁷ Ebu Davud, *Merasil*, c. I, s.127, No:105; Tabaranî, *ed-Dua’i li’t-Tabaranî*, c. I, s. 35, No:48.

¹²⁸ Zâriyat, 51/19.

¹²⁹ İbraimov, s. 55.

اليد العليا خير من اليد السفلي

“Veren el alan elden hayırlıdır”.¹³⁰

5. Dua

Dua, dinimizde insan ve Allah arasında iletişim olarak tanımlanabilir. Mevzubahis olan konuya değinen bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Bata menen er kögöröt, camgır menen cer kögöröt” (*Dua ile er yeşerir, gelişir, yağmur ile yer yeşerir, gelişir*).¹³¹ Bu atasözünde duanın tesiri belirtilmektedir.

İbadet Allah’a yakınlaşmaktır. Nasıl ki yağmur yağmadıkça yer yeşermez aynı şekilde dua olmadıkça da kul Allaha yaklaşmaz. İşte bu yüzden dua dinimizde mühim bir yere sahiptir.

Efendimizin bu konuya ışık tutan bir hadisi şudur:

الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ

“Dua ibadetin, beyni (özüdür)”.¹³² Tirmizi bu hadisi: “Garib hadistir” kaydıyla rivayet etmiştir.¹³³

Bu hadisten duanın ibadet olarak önemi anlaşılır. Ayrıca anlayabiliriz ki dua Allah ile insan arasındaki kuvvetli bir bağıdır. Çünkü Allah ile insanın iletişimi ibadet ile olur ve bu hadise göre dua da ibadetin özüdür.

Kur’an-ı Kerim’de müslümanların dua etmelerinin gereği konusunda şöyle buyrulur:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

“Eger kullarım sana benden sorarlarsa, muhakkak ben onlara çok yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına karşılık veririm. O halde onlar da benim

¹³⁰ Buhari, Zekât, 24, (c. II, s.112, No:1427).

¹³¹ İbraimov, s. 147.

¹³² Tabaranî, *ed-Dua’i li’t-Tabaranî*, c. I, s. 24, No:8.

¹³³ Bkz. Tirmizi, Davet, 45, (c.V, s. 316, No:3371, Şamile nüshasından alınmıştır).

davetime koşsunlar ve bana hakkıyla iman etsinler ki doğru yol üzere gidebilsinler”.¹³⁴

Bu ayeti kerimeden de Allah’ın bize çok yakın olduğunu ve dua ettiğimizde dualarımıza icabet edeceğini anlıyoruz.

C. Ahlâk

Her toplumun davranışları, hakikatlerle uyumlu olan bazı ahlâki ve dinî kurallara dayanmalıdır. Dolayısıyla dine inanan ve bağlanan insan, davranış ve düşüncelerinde, bir bütün olarak imanı ve ahlâkı yaşar. Aynı zamanda ahlâk, insanî bir vakıdır.¹³⁵

Malum olduğu üzere Kırgızların arasına İslam dini yayıldığından beri İslam dinin ahlâkî normları da girmiştir. Dolayısıyla bu ahlâkî değerler Kırgızların ahlâkî normlarına da etki etmiş ve insan terbiyesinde önemli role sahip olmuştur.¹³⁶

Kırgız sözlü kültüründe İslam kaynaklı ahlâkî ilkelere de çokça rastlanmaktadır. Aşağıda bazı ahlakî ilkeleri iyi huylar ve kötü huylar olmak üzere iki başlık altında vereceğiz.

1. İyi Huylar

a. İyilik Yapmak

İyilik yapmak, bize Allah’ın rızasını kazandıracak, faydalı işleri yapmaktır. Müslüman kişinin, insanlara iyilik yapan ve başkalarının iyiliğini isteyen kişi, olması gerekir.

Bu husus Kırgız atasözlerinde yerini almıştır. Örnek olarak gösterilebilecek bir atasözü şudur:

¹³⁴ Bakara, 2/186.

¹³⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001, s. 103.

¹³⁶ Mukasov, s. 77.

“Cakşı menen coldoş bolson, cetersin muratka” (*İyi ile yoldaş olsan, muradına ulaşırısın*).¹³⁷

Kura’n-ı Kerim’de iyiliği emredip kötülükten sakındıran toplulukların Allah katında kurtuluşa erenler olduğu şöyle anlatılır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk olsun. İşte kurtuluşu bulacak olanlar bunlardır”.¹³⁸

Bu ayette, yukarıdaki Kırgız atasözünü destekleyen hayra çağırmak, iyiliği emretmek ifadeleri yer alır. Kim hayra çağıran ve iyiliği emreden toplumdan olursa o kurtuluşa ve murada ermiş demektir.

Ayrıca bu atasözü, Efendimizin iyi insan olmanın insana iyi ve güzel şeyler kazandıracağını anladığımız, şu hadisinden kaynaklanmış olmalıdır:

...فَقَالَ رَجُلٌ: هَلْ يَأْتِي الْخَيْرُ بِالْشَّرِّ... فَقَالَ: لَا يَأْتِي الْخَيْرُ إِلَّا بِالْخَيْرِ

“...Bir adam Hz. Peygamberimize iyilik kötülük doğurur mu diye sordu. Hz. Peygamberimiz de şöyle buyurdu: ... İyilik sadece iyilik getirir...”.¹³⁹

b. Sevgi ve Saygı

Sevgi ve saygı insanlar arasında etkili iletişimin olması ve huzurla yaşayabilmek için gereken en önemli etkenlerdendir. Dinimizde de büyüklere saygı ve küçüklere sevgi göstermek önemli bir ahlâkî prensiptir. Bu husus hadislerde olduğu gibi Kırgız atasözlerinde de yer alır. Örneğin bir Kırgız atasözünde bu husus şöyle vurgulanmıştır:

“Uluuga urmat, kiçüügö ızat” (*Büyüklerle saygı, küçüklere izzet göstermelidir*).¹⁴⁰

Bu atasözü şu hadisten alınmış olmalıdır:

¹³⁷ İbraimov, s. 246.

¹³⁸ Ali İmran, 3/104.

¹³⁹ Buhari, Rikak, 81, (c. VIII, s. 91, No:6427, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁴⁰ İbraimov, s. 560.

ليس منا من لم يرحم صغيرنا ولم يوقر كبيرنا

“Küçüklerimize sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir”.¹⁴¹

Yukarıdaki hadis ve atasözünden sevgi ve saygı konusunda çıkarılan anlam aynıdır.

c. Doğru Sözlü Olmak ve Sözünde Durmak

İslam dini doğruluğu esas alan bir dindir. Bu konu hakkında ayet ve hadislerle beraber Kırgız atasözleri de bulunmaktadır. Hadislerden esinlenerek söylenen atasözlerine örnek olarak şunlar gösterilebilir:

“Betke aytkan sözdün zaarı çok” (*Doğru sözün günahı yoktur*).¹⁴²

“Adilet söz açuu” (*Adil, doğru söz acıdır*).¹⁴³

Doğrunun acı da olsa söylenmesi gereğine işaret eden bu atasözleri şu hadisten alınmış olmalıdır:

قل الحق وإن كان مرا

“Acı da olsa gerçeği söyle”.¹⁴⁴

Bu husus Kur’n-ı Kerim’de şöyle belirtilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin”.¹⁴⁵

Tüm bunlar İslam’da doğru sözlü olmanın gereğini anlatan ifadelerdir. Müslüman doğru sözlü olmalıdır.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, c. XI, s.344, (No:6733, Şamile nüshasından alınmıştır); Tirmizi, İyilik ve Sıla, 25, (c. IV, s. 321, No:1919, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁴² İbraimov, s. 160.

¹⁴³ İbraimov, s. 23.

¹⁴⁴ Tabarani, *Mekarim’il-Ahlâk*, c. I, s. 312, No:1; Beyhaki, *Şua’bül-İman*, c.V, s.105, No:3157, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁴⁵ Ahzab, 33/70.

Bu konu ile ilişkili olan bir başka konu insanın sözünde durmasıdır. Sözünde durmak verilen sözü yerine getirmek demektir. İnsanın sözünü yerine getirmesi gerektiği Kırgız atasözlerinde bu konu şöyle anlatılmıştır:

“Aytkanından kaytkanının akıbeti cakşı bolboyt” (*Verilen sözden geri dönmenin sonu iyi olmaz*).

“Birinçi aytpa, aytkanından kayra kaytpa” (*Hemen söz verme, söz verdiysen geri dönme*).¹⁴⁶

Bu atasözlerinde bir kişinin sözünde durması gerektiğine ve sözünü yerine getirmediği takdirde sonunun kötü olacağına işaret edilmiştir.

Sözünde durmamak ve doğru sözlü olmamak insanları münafıklığın alametlerdendir ki bunu şu hadis bize açıkça anlatmaktadır:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ

“Münafiğin alameti üçtür: Konuşunca yalan söyler. Söz verince sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edilince hıyanet eder”.¹⁴⁷

Allah Kur'an'ı Kerim'de verilen sözde durmakla ilgili şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

“Ey iman edenler! Sözleşmelerinizi yerine getirin”.¹⁴⁸

Bir başka ayeti kerim'de ise:

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

“Anlaşma yaptığınız zaman, Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin ve sapasağlam ettiğiniz yeminleri bozmayın”.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Jusubaliev, “Kırgızların İslamiyeti Kabulü”, s. 187.

¹⁴⁷ Buhari, İman, 2, (c. I, s. 16, No:33); Müslim, İman, 1, (c. I, s. 78, No:59).

¹⁴⁸ Mâide,5/1.

¹⁴⁹ Nahl,16/91.

d. Sabır

İslama göre sabır, meşekkatli işlerde Allaha dayanıp işin hayırla sonuçlanmasını beklemektir. Sabrın sonunda selamet vardır. Kırgız atasözleri bu hususa şöyle değinir:

“Aşıkkın (sabırsız) kalar uyatka, sabırdıu ceteer muratka” (*Acele eden-sabırsız kalır utanca, sabırlı ulaşır murada*).

“Sabır kılsan samaganına cetesin” (*Sabredersen isteğine ulaşırsın*).¹⁵⁰

“Sabırdın tübü sarı altın” (*Sabrın sonu sarı altın*).¹⁵¹

Sabrın ehemmiyeti ile ilgili ve sabırlı olmak gerektiği anlatılan bu atasözlerine anlamca denk gelen hadis şudur:

وَأَعْلَمُ أَنَّ التَّصَبُّرَ مَعَ الصَّبْرِ

“Şunu bilmelisin ki zafer sabırla elde edilir.”¹⁵²

Kur'an-ı Kerim'de sabrın sonunda bir mükâfat olması şöyle anlatılır:

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

“Ancak sabredip hayırlı işler yapanlar başka; işte onlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır”.¹⁵³

e. Utanma (Haya)

İslam'da utanma Allah korkusu ve sevgisi ile yasaklanmış işlerden uzak durma sebebidir. İslam müslümanların hayâlî olmalarını emretmiştir.

Kırgız atasözleri bu hususa şöyle değinir:

“Uyat ölümünden kattuu” (*Hayasızlık ölümünden beter*).

¹⁵⁰ Levent Doğan, “Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, c. IX, Sayı 9, 2000, s. 215.

¹⁵¹ İbraimov, s. 489.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, c. V, s. 18, (No:2803, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁵³ Hud, 11/11.

“Uyalbagandan özün uyal” (*Utanmayandan kendin utan*).¹⁵⁴

Hız. Peygamberimiz, bu atasözlerinin kaynağı olması muhtemel hadislerinde, şöyle buyurmuştur:

الحياء من الإيمان

“Haya imandandır”.¹⁵⁵ Bir başka hadiste:

إذا لم تستحي فاصنع ما شئت

“Utanmazsan dilediğini yap” buyurmaktadır.¹⁵⁶

Bu konuyla ilgili Kur’an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

الشَّيْطَانُ يَعْنُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعْنُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Şeytan sizi fakirlikle korkutup çirkin işleri yapmaya teşvik ediyor...”¹⁵⁷

Netice olarak hayâlî olmak müslümanların neredeyse canlarından dahi çok sahip çıktıkları bir esastır. Şeytan, insanları çirkin işler yapmak suretiyle hayâsızlığa sürüklemeye çalışır. Buna karşın müslümanların hayâlarını, imanlarından ötürü, korumaları gerekir. Çünkü hadiste de belirtildiği gibi hayâ imandandır.

f. Dostluk

Dostluk, insanlar arasındaki samimiyet ve sevgiye dayalı bağlılık halidir. Bu konu Kırgız atasözlerinde şöyle yer alır:

“Az kaygını aş basat, köp kaygını dos basat” (*Az kaygıyı aş bastırır, çok kaygıyı dost bastırır*).¹⁵⁸

“Dos degen ıyık nerse, eger anı baalay bilsen” (*Dost dediğin kutsaldır, eğer onun kıymetini bilersen*).

¹⁵⁴ Davletbakova, s. 158.

¹⁵⁵ İbn Mâce, Zühd, 37, (c. II, s. 1400, No:4184); İbn Hibban, c. II, s. 374, No:609.

¹⁵⁶ Buhari, Enbiya, 60, (c.IV, s.177, No:3483, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁵⁷ Bakara, 2/268.

¹⁵⁸ İbraimov, s. 25.

“Coldoştuk camandıkta bilinet” (*Dostluk zor durumda bilinir*).¹⁵⁹

“Dos-senin küzgün” (*Dost-senin aynan*).¹⁶⁰

Bu atasözlerine ışık tutan hadisler şöyledir:

الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

“Kişi dostun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dost olacağına dikkat etsin”.¹⁶¹

Diğer bir hadis şöyledir:

إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ، وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ، وَنَافِخِ الْكَبِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ: إِمَّا أَنْ يُخْنِكَ، وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخُ الْكَبِيرِ: إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً

“İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çeken insana gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın”.¹⁶²

Yukarıda geçen “*Dost senin aynan*” Kırgız atasözü, anlamca yakın olan şu hadisin manasını taşımaktadır:

الْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

“Mumin, kardeşinin aynasıdır”.¹⁶³

Bu hadisler ve atasözlerinin ortak manası dost edinilen kişinin insana kendinde ne varsa onu o yönde etkilemesidir. Yani iyilik ve güzellikler taşıyan biri dostuna iyi ve güzel şeyler verirken. Zararlı ve kötü işler yapan biri dostuna zarardan başka bir şey veremez.

¹⁵⁹ Doğan, s. 211.

¹⁶⁰ İbraimov, s. 203.

¹⁶¹ Ebû Davud Et-Tayalisi, *Müsned et-Tayalisi*, c. IV, s. 299, No:2696, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁶² Ruyanî, *Müsned er-Ruyanî*, c. I, s. 318, No:474, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁶³ Ebu Davud, Edep, 40, (c. IV, s. 280, No:4918).

g. Birlik-Beraberlik

İslam’da birlik beraberlik müslümanların hep bir arada olmasını dağılıp ayrılmamasını kasteder. İslam dini insanlara birlik ve beraberlik içinde olmalarını söyler.

Bu husus Kırgız atasözlerinde şöyle geçer:

“Bölüngöndü börü ceyt” (*Ayrılanı kurt yer*).

“Calgız darak tokoy bolboyt” (*Yalnız ağaç orman olmaz*).¹⁶⁴

Bu atasözleri toplumun birliği ve ayrılığın iyi olmayacağı hususuna değinir. Bu atasözleri şu hadisten alınmış olmalıdır:

عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ مَعَ الْوَاحِدِ

“Birlik olmaya bakın ve bölünmekten kaçının. Çünkü şeytan yalnız kalanla beraber olur”.¹⁶⁵

Cenab-ı Hak bu konuda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

“Hepiniz birliktle Allah’ın ipine (İslama) sımsıkı sarılın, birbirinizden ayrılmayın...”.¹⁶⁶

h. Emanet

Müslüman emanet edileni muhafaza etmekle sorumludur. Emanete sahip çıkmamak yahut ona ihanet etmek bir müslümana yakışmaz. Kur’an ve hadisler bu hususa çokça değinmiştir.

Bir Kırgız atasözü de bu hususla ilgili şöyle der:

“Amanatka kıyanat bolboyt” (*Emanete ihanet olmaz*).¹⁶⁷

Emanete ihanetin bir münafıklık alameti olduğu Hz. Peygamberin aşağıdaki hadisinde açıklanmaktadır.

¹⁶⁴ Doğan, s. 210.

¹⁶⁵ Tirmizi, Fiten, 31, (c. IV, s. 465, No:2165).

¹⁶⁶ Ali İmran, 3/103.

¹⁶⁷ İbraimov, s. 68.

Bu konuyla ilgili hadisi şerif şöyledir:

أَرْبَعٌ مَنْ كُلِّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ الْيَقَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

Dört huy kimde bulunursa, o adam tam münafık olur. Bir kimsede bu huylardan biri bulunursa, o huydan vazgeçinceye kadar onda münafığın özelliklerinden biri var demektir. O dört huya sahip olan kimse: Kendisine bir şey emanet edilince hiyanet eder. Konuşunca yalan söyler. Bir antlaşma yapınca sözünde durmaz. Düşmanlık yapınca da aşırı gider.¹⁶⁸

Kur'an'da bu konu şöyle ifade ediliyor:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor...”¹⁶⁹

i. Konuşma Adâbı

Dil, büyük bir nimettir. Dilin rolü her işte büyüktür. Dinimiz sonradan pişman olacağımız sözleri söylememiz konusunda bizi uyarmaktadır. Bu da bizim kanaatimizce ancak çok düşünüp az konuşmakla mümkün olur. Az konuşmanın ve susmanın faydalarına teşvik eden Kırgız atasözleri şöyledir:

“Az süylö, köp uk” (*Az konuş, çok dinle*).

“Az süylösön dö, saz (tak) süylö” (*Az konuşsanda, güzel konuş*).¹⁷⁰

Bu atasözleri Hz. Peygamberimizin çok konuşanın çok yanılacağını bildiren şu hadisinden kaynaklanmış olmalıdır:

مَنْ كَثَرَ كَلَامَهُ كَثُرَ سَقَطُهُ

“Çok söyleyen çok yanılır”.¹⁷¹

¹⁶⁸ Buhari, İman, 2, (c. I, s. 16, No:34).

¹⁶⁹ Nisâ, 4/58.

¹⁷⁰ İbraimov, s. 25.

¹⁷¹ Beyhaki, Şuab 'ül-İman, c.VII, s. 59, No:4640, (Şamile nüshasından alınmıştır).

Ayrıca bir başka hadiste Hz. Peygamber müslümanı işaret ederek ya hayır konuşsun ya da sussun diye uyarmaktadır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكَلِّمْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ

“Allah’a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin, yahut sussun” buyurmaktadır.¹⁷²

j. Cömertlik

Cömertlik ikram etmek, eli açık olmak, cimri olmamak gibi tabirlerle tanımlanabilir. Müslümanın cimrilikten uzak olması gerekir. Çünkü İslam dini, yardımlaşma ve dayanışmanın esas alındığı bir dindir. Bu da cömertliği gerektirir.

Bu hususla ilgili Kırgız atasözü şöyledir:

“Coomartın cayı beyişte, sarandar kalat keyişte” (*Cömertın yeri cennette, cimri üzülüp kalır*).¹⁷³ Bu atasözünde, cömertin cennet ile mükâfatlandırılırken, cimrinin bu mükâfattan mahrum kalacağı için üzüleceği anlatılır.

Hiz. Peygamberimizin bir hadisinde cömertliğin Allah katındaki faziletine şöyle işaret edilmektedir:

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِّنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْجَنَّةِ وَقَرِيبٌ مِّنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِّنَ النَّارِ

“Cömert insan, Allaha, cennete ve insanlara yakın; cehennemden uzaktır...”.¹⁷⁴ Tirmizi bu hadisi: “Garib hadistir” kaydıyla rivayet etmiştir.¹⁷⁵

Cenab-ı Hak insanı cimrilikten ve müsriflikten uzak durması konusunda şöyle uyarır:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

¹⁷² Buhari, Edep, 78, (c.VIII, s.11, No:6019, Şamile nüshasından alınmıştır); Müslim, İman, 1, (c. I, s. 68, No:47).

¹⁷³ İbraimov, s. 284.

¹⁷⁴ Tabarani, *Mu'cem 'ul-Evsat*, c. III, s. 27, No: 2363,(Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁷⁵ Bkz.Tirmizi, İyilik ve Sila, 25, (c. III, s. 407, No:1961).

“Elini bağlayıp boynuna asma ve onu büsbütün açıp da saçma; sonra pişman olur açık kalırsın”.¹⁷⁶

2. Kötü Huylar

a. Kötülük Yapmak

Kötülük yapmak, birine veya birşeye madden yahut manevi olarak zarar vermektir diyebiliriz. Dinimiz bize iyilik yapmamızı emreder ve kul zerre kadar iyilik de yapsa zerre kadar kötülükte yapsa bundan sorguya çekileceği konusunda uyarır.

Bir Kırgız atasözü, yapılan kötülüğün, yapanın da başına gelebileceğini düşünmesi konusunda şöyle der:

“Biröönö camandık kılсан öz başına tiyerin unutpa” (*Birine kötülük yaptığında kendi başına geleceğini unutmama*).¹⁷⁷

Kötülük yapanın karşılığını elbet göreceğini anlatan bir hadis şöyledir:

من يعمل سوءً يجز به في الدنيا

“Kim kötülük yaparsa cezasını dünyada görür”.¹⁷⁸

Kur’an’da aynı anlamı ifade eden bu konu şöyle yer almaktadır:

مَنْ يَعْمَلْ سَوَاءً يُجْزَ بِهِ

“Kim kötülük yaparsa cezasını görür”.¹⁷⁹

Giriş paragrafında bahsettiğimiz hususu, Kur’an şu şekilde desteklemektedir:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ. وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.

Her kim, zerre kadar bir hayır işlerse onu görür. Her kim, zerre miktarı kötülük işlerse onu da görecektir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ İsrâ, 17/29.

¹⁷⁷ İbraimov, s. 77.

¹⁷⁸ Elbani, *Silsiletü'l-Ehaisi'd-Daife*, c. III, s. 685, No:1494, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁷⁹ Nisâ, 4/123.

b. Yalan

Yalan, kişinin gerçeği değil de bildiğinin aksini söylemesidir. Yalancılık büyük bir günahtır. Dinimiz yalanı yasaklamıştır. Bu husus Kırgız atasözlerinde şöyle belirtilmiştir:

“Kaygı ömür keset, kalp ırıs keset” (*Kaygı ömür bitirir, yalan bahtı bitirir*).¹⁸¹

“Aldamçığa caza köp” (*Yalancıya ceza çok*).¹⁸²

Bu konuyla ilgili hadislerde şöyle zikredilmektedir:

...إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ

“...Yalandan sakının, yalan fücura, fücür ise cehenneme götürür”.¹⁸³

مَنْ عَتَيْنَا فَلَيْسَ مِنَّا

“Bizi aldatan bizden değildir”.¹⁸⁴

c. Gıybet (Dedikodu)

Gıybet, bir kimsenin arkasından onun istemeyeceği şeyleri konuşmaktır. İslam dini gıybet hakkında mü'minleri uyarmaktadır.

Gıybetin kötülüğünü anlatan bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Körböyt dep uuru kılba, ukpayt dep uşak aytpa” (*Görmez diye hırsızlık yapma, işitmez diye gıybet etme*).¹⁸⁵

Hız. Peygamberimizin gıybetin tanımını yaptığı bir hadisi şudur:

ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ

¹⁸⁰ Zilzâl, 99/7-8.

¹⁸¹ İbraimov, s. 314.

¹⁸² İbraimov, s. 57.

¹⁸³ Müslim, İyilik, Sıla ve Edep, 45, (c. IV, s. 2013, No:2607, Şamile nüshasından alınmıştır); Ebu Davud, Edep, 40, (c. IV, s. 297, No:4989, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, c. IX, s. 122, (No: 5113, Şamile nüshasından alınmıştır); Darimi, Alış-Veriş, 18, (c. III, s. 1655, No:2583).

¹⁸⁵ İbraimov, s. 381.

“(Gıybet), kardeşini hoşuna gitmeyecek şekilde anmandır”.¹⁸⁶ Tirmizi bu hadisi: “Hasen hadistir” kaydıyla rivayet etmiştir.¹⁸⁷

Kur’an-ı Kerim’de Allah gıybetin kötülüğü ve yasak olması konusunda şöyle buyurur:

وَلَا يَغْتَابَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ

“Birbirinizi gıybet etmeyin. Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi?”¹⁸⁸

d. Kibir

Kibir, başkalarını küçümsemek, kendini beğenmek ve üstün görmek demektir. Dinimizde kibirlilik çirkin bir davranıştır. Bu mevzu bir Kırgız atasözünde şöyle anlatılmaktadır:

“Boy kötörüü suuk körünöt, oroy süylögön cek körünöt” (*Kibirlilik soğuk gözüdür, kaba konuşan sevilmez*).¹⁸⁹

Hz. Peygamberimiz kibirli insanın akıbetini bir hadisinde şöyle anlatmaktadır:

مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيَلَاءَ لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Her kim elbisesini kibirlenerek yere süründürürse, kıyamet gününde Allah o kişinin yüzüne bakmayacaktır”.¹⁹⁰ Tirmizi hadisin sonuna: “Hasen sahihtir” kaydını getirmiştir.¹⁹¹

Bu husus ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

¹⁸⁶ Müslim, İyilik, Sıla ve Edep, 45, (c. IV, s. 2001, No:2589, Şamile nüshasından alınmıştır); Ebu Davud, Edep, 40, (c. IV, s. 269, No:4874).

¹⁸⁷ Bkz. Tirmizi, İyilik ve Sıla, 25, (c. IV, s. 329, No:1934).

¹⁸⁸ Hucurât, 49/12.

¹⁸⁹ İbraimov, s. 185.

¹⁹⁰ Buhari, Sahabilerin Faziletleri, 62, (c. V, s. 6, No:3665); Ebû Davud, Giyim, 31, (c. IV, s. 56, No:4085, Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁹¹ Bkz. Tirmizi, Giyim, 22, (c. III, s. 275, No:1731).

“İnsanlara karşı böbürlenip kibirlenme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, kendini beğenip övünenleri sevmez”.¹⁹²

e. Başkasının Musibetine Sevinmek

İslam dini, din kardeşinin sevincini ve üzüntüsünü paylaşmayı tavsiye eder. Başkasının başına bir musibet geldiğinde ona sevinmek hiçbir müslümana yakışmaz.

Birinin başına kötü bir şey geldiğinde ona sevinen biri, kendisinin de başına benzer bir durum geleceğini anlatan Kırgız atasözleri şöyledir:

“Biröögö külsön özün ıylaysın” (*Birine gülersen, kendin ağlarsın*).

“Biröögö külöm dep, özün külkügö kalba” (*Birine gülme ki gülünecek duruma düşersin*).¹⁹³

Bu atasözlerini anlamca destekleyen hadisi şerif şudur:

لَا تُظْهِرِ السَّمَاءَ لِأَخِيكَ فَيَعَايَنَهُ اللَّهُ وَيُنْتَظِرَكَ

“Kardeşin musibetine sevinme. Olabilir ki Allah onu o musibetten kurtarır da seni o belaya düşür eder”.¹⁹⁴

f. Kusur Aramak

Bir insanın başka birinde kusur araması çirkin bir alışkanlıktır. Dinimiz tarafından bu çirkin alışkanlık kınanmış ve günahlardan sayılarak yasaklanmıştır.

Bir Kırgız atasözü bu hususa şöyle değinir:

“Öz başındağı töönü körböğön kişi, biröönün başındağı çöptü köröt” (*Kendi başındaki deveyi görmeyen, başkasının başındaki çöpü görür*).¹⁹⁵

¹⁹² Lokman, 31/18.

¹⁹³ İbraimov, s. 177.

¹⁹⁴ Tabarani, *Mu'cem 'ul-Kebir*, c. XXII, s. 53, No:127, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁹⁵ Devletbakova, s. 129.

Kendi hata ve kusurlarının farkına varamayıp başkalarının kusurlarını araştıran birinin halini anlatan bu atasözü şu hadislerden yola çıkılarak söylenmiş olmalıdır:

“Amr bin el-As şöyle demiştir:

عن عمرو بن العاص قال عجت من الرجل يفر من القدر وهو موافقه ويرى القذاة في عين أخيه ويدع الجذع في عينه...

Şaşarım şu insanın haline. Kaderden kaçır, oysa onun kucağına düşecektir. Kendi gözündeki merteği bırakır da kardeşinin gözündeki çöpü görür...”¹⁹⁶

Bu hadis ile anlamdaş başka bir hadis şöyledir:

يُنْصِرُ أَحَدُكُمْ الْقَذَاةَ فِي عَيْنِ أَخِيهِ، وَيَنْسَى الْجِدْعَ فِي عَيْنِهِ

“Aranızdan bazıları kendi gözündeki merteği unuttur da kardeşinin gözündeki çöpü görür”.¹⁹⁷

Kur'an'da bu husus şöyle yasak edilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا

“Ey iman edenler! zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bazıısı günahdır. Kusur da araştırmayın...”¹⁹⁸

h. Öfke

Öfkelendiği zaman öfkesini kontrol edebilmek ve bağışlayıcı olmak insan için bir erdemdir. Bu husus bir Kırgız atasözünde şöyle ifade edilmiştir:

“Alptı cengen baatır emes, açuunu cengen baatır” (*Asıl pehlivan düşmanı yenen değil, öfkesini yenendir*).¹⁹⁹

Aynı anlamdaki hadis şöyledir:

¹⁹⁶ Buhari, *el-Edebül-Müfrad*, c. I, s. 305, No:886.

¹⁹⁷ Suheyb Abdulcebbar, *Müsned Mevdu el-Cami Kutubul Aşr*, c. XVIII, s. 33, No:3, (Şamile nüshasından alınmıştır).

¹⁹⁸ Hucurat, 49/12.

¹⁹⁹ İbraimov, s. 61.

لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ

“Kuvvetli kimse, pehlivan değildir. Gerçek kuvvetli olan, öfkelenildiği zaman nefsinı yenen kimsedir”.²⁰⁰

Allah’u Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de takva sahiplerinin öfkesini yenen kişiler olması ile ilgili şöyle buyurmaktadır:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“O takva sahipleri ki bollukta ve darlıkta Allah için infak ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah da güzel davrananları sever”.²⁰¹

Ahlâk konusundaki Kırgız atasözlerini ve bunların oluşumuna ışık tutabilecek nitelikteki hadisleri zikrettikten sonra genel konuları belli başlıklar halinde inceleyeceğiz.

D. Genel Konular

Atasözleri, hayatın her evresiyle, insanın iletişimde bulunduğu her varlıkla ilgili olabilmektedir. Biz, hadislerle ilgi kurabildiklerimizi yine belli başlıklar altında inceleyeceğiz:

1. Vatan Sevgisi

Vatan, uğruna mücadele edilmiş toprak bütünüdür. Vatan her zaman kutsal sayılmıştır. Vatan sevgisinin yeri dinimizde çok büyüktür.

Kırgız atasözlerinde bu konu şöyle belirtilmiştir:

“Tuulgan cerdin toprağı altın” (*Doğduğun yerin toprağı, altındır*).

“Üyündün baylığın köçköndö bilesin” (*Evinin zenginliğini oradan göçerken bilirsin*).

²⁰⁰ Buhari, Edep, 78, (c.VIII, s. 28, No:6114, Şamile nüshasından alınmıştır).

²⁰¹ Ali İmran, 3/134.

“Mekenden ayrılınca, ömürdön ayrıl” (*Vatanından ayrılacağına, hayattan ayrıl*).

“Cerin tüybös el bolboyt, elin süybös er bolboyt” (*Vatanına bağlı olmayan halk olmaz, halkı sevmeyen yiğit olmaz*).²⁰²

Vatan sevgisi ve vatana olan bağlılık hakkındaki bu atasözleri ile anlamdaş hadis şudur:

حب الوطن من الإيمان

“Vatan sevgisi imandandır”.²⁰³

2. Misafirperverlik ve Davete İcabet

Misafirperverlik misafiri mümkün oldukça güzel ağırlamak, sohbetiyle hoş tutmak ve ikramda bulunmaktır. Kırgızlar, misafire çok değer verirler. Onların düşncesine göre misafir Allah’ın sevdiği kuludur. Bu konu Kırgız atasözünde şöyle ifade edilmiştir:

“Konok bul Kudaydın süygön pende” (*Misafir, Allahın sevdiği kuludur*).²⁰⁴

Misafirin Allah katındaki değerini anlatan bu atasözünü şu hadis desteklemektedir:

ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ

“Üç dua vardır ki mutlaka makbul olur: Mazlumun duası, misafirin duası ve babanın evladına duası”.²⁰⁵

Misafirlik kavramının olduğu yerde davet ve davete icabet kavramlarından bahsetmemek olmaz. Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından birisi de davete icabet etmektir. Bu konu Kırgız atasözlerinde şöyle belirtilmiştir:

“Çakırğandan kalba” (*Çağrıldığı yere git*).

²⁰² Doğan, s. 210.

²⁰³ Ali el-Karî, *Mirkat el-Mafatih Şerh Mişkal el- Masabih*, c. III, s. 1158, No:1604.(Şamile nüshasından alınmıştır).

²⁰⁴ Jusubaliev, “Kırgız Makalarında İşenimge Baylanıştuu Motivder”, s. 81.

²⁰⁵ Ebu Davud et-Tayalisi, c. IV s. 251, No:2639.

“Çakırganga barbagan, ımdaganga zar bolot” (Çağrıldığı yere gitmeyen, hevesle beklenecek).²⁰⁶

Davete icabet etmenin gereğine hadislerde şöyle temas edilmektedir:

إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ، فَلْيُجِبْ

“Biriniz ziyafete çağrıldığı zaman davete icabet etsin”.²⁰⁷ Bir başka hadis şöyledir:

وَمَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

“Davete icabet etmeyen Allah’a ve Resulüne karşı gelmiş olur”.²⁰⁸

3. Ev

Ev, fert ya da ailenin yaşadığı yerdir. Ev insanoğlunun kendisini ve neslini muhafaza edebilmek ve hayatını sürdürebilmek için yaptığı yuvadır. İnsanın kendisini evinde ne kadar rahat hissedebileceği konusunda bir Kırgız atasözü şudur:

“Öz üyüm-ölön töşөгүм” (Öz evim-öz yerim, ölüm döşөгim).²⁰⁹

İnsanın evinde huzurlu ve rahat olacağı anlamına gelen atasözü şu hadise uygundur:

مَنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِي الدُّنْيَا الْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَنْزِلُ الْوَاسِعُ وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ

“Üç şey müslüman için dünyada mutluluk kaynağıdır: İyi komşu, geniş ev, iyi bir binek”.²¹⁰

²⁰⁶ Devletbakova, s. 162.

²⁰⁷ Müslim, Nikah, 16, (c. II, s. 1053, No: 1429); Beyhaki, *es-Sünen ’ül-Kübra*, c.VII, s.425, No: 14513,(Şamile nüshasından alınmıştır).

²⁰⁸ Müslim, Nikah, 16, (c. II, s. 1055, No: 1432); Ebu Davud et-Tayalisi, *Müsned Ebu Davud et-Tayalisi*, c. IV, s. 66, No:2422.

²⁰⁹ Devletbakova, s.129.

²¹⁰ Nisaburi, *Müstedrek*, c. IV s. 184, No:7306, (Şamile nüshasından alınmıştır).

4. Helal Kazanç

Müslümanın görevlerinden biri meşru bir iş ile meşgul olup helal yoldan kazanmaktır.

Helal yolla geçinmek hususundaki bazı Kırgız atasözleri şunlardır:

“Adaldın tamırı min, aramdın tamırı bir” (*Helalin damarı bin, haramın damarı bir*).

“Adal emgek abiyir taptırat, aram emgek azabın tarttırat” (*Helal çalışma itibar buldurur, haram çalışma azab çektirir*).²¹¹

Atasözlerindeki hususu anlatan hadis şöyledir:

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ

“Helali aramak farzdır”.²¹²

Helal geçim yolları bularak rüşvet ve başka haram işlerden kaçınmakla ilgili Kur'an-ı Kerim şöyle buyurur:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Mallarınızı aranızda haksız sebeple yemeyiniz. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için, o malları hâkimlere aktarmayın”.²¹³

Helal yolla kazanç elde etmek emeği gerektirir. Alın teri dökerek elde edilen kazanç, kendisi için emek verilmiş helal kazançtır. Dinimiz, kazançta adalet dürüstlük ve alın terinin temel olmasını, ister.

Bu konu ile ilgili Kırgız atasözleri şöyledir:

“Emgek cerde kalbas, emgeksiz ırakat albas” (*Emek yerde kalmaz, emeksiz zevk almaz*).

²¹¹ İbraimov, s. 13-14.

²¹² Esbahani, *el-Müsned el-Mustahrec alâs- Sahih Müslim*, c. I, s.76, No:178.

²¹³ Bakara, 2/188.

“Emgektin nanı tattuu bolot” (*Çalışmanın, emeğin ekmeği tatlı olur*).²¹⁴

Emek ile kazanılan kazancın tatlı olduğunu anlatan bu atasözlerine anlamca uyan hadis şudur:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ

“Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir”.²¹⁵

5. Selamlaşmanın Önemi

Selam, huzur, barış, kurtuluş gibi manalara gelir. Selamlaşmak müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sembolüdür. Selamlaşmanın bir adap olduğu terk edilmesi durumunun utanç verici olması ile ilgili bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Salamsız kirgen uyat, coopsuz çıkkın uyat” (*Selam vermeyip bir yere girene ayıp, cevap vermeyip çıkana ayıp*).²¹⁶

Hız. Peygamberimiz selamlaşma konusu ile ilgili bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ، فَلْيُسَلِّمْ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ، فَلْيُسَلِّمْ فَلْيُسَلِّمْ الْأُولَى بِأَحَقِّ مِنَ الْآخِرَةِ

“Biriniz, bir meclise vardığı zaman selam versin, meclisten ayrılırken de selam versin. Birinci selam sonucundan daha önemli değildir (Yani bir yerden çıkarken selam vermek, girerken selam vermektan daha önemlidir)”.²¹⁷

Kur’an’da Allah-u Teâlâ selamlaşmak ile ilgili şöyle buyuruyor:

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا...

“Bir selam ile selamlandığınızda ondan daha iyisiyle veya aynıyla selamı alın...”.²¹⁸

²¹⁴ Doğan, s. 221.

²¹⁵ Tabarani, *Mu’cem ’ul-Kebir*, c. XX, s. 267 No: 631, (Şamile nüshasından alınmıştır); Tabarani, *Müsned eş-Şamiy ’yin*, c. II, s. 168, No:1121.

²¹⁶ İbraimov, s. 491.

²¹⁷ Ebu Davud, Edep, 40, (c. IV, s. 353, No:5208).

6. Yanılma-Hata Yapma

Hata, yapılmaması gereken bir şeyi yapmaktır. Hata yapmak insan için gayet doğaldır. Bu konuyla ilgili Kırgız atasözleri şöyledir:

“Er atasız bolboy, adam katasız bolboy” (*Yiğit babasız olmaz, insan hatasız olmaz*).²¹⁹

“Kemçiliksiz kişi bolboy” (*Kusursuz kişi olmaz*).²²⁰

Bu atasözlerde insanın her an hata yapabileceği söyleniyor. Bu konuda Hz. Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

كل بني آدم خطاء وخير الخطائين التوابون

“Her insan hata yapar. Hata yapanların en hayırlıları tevbe edenlerdir.”²²¹
Darimî bu hadisi: “Hasen hadistir” kaydıyla rivayet etmiştir.²²²

7. Acele Etmek

Acele etmek bir işin yahut başka bir şeyin çabucak olup bitmesini istemek ve sabırsızlık göstermektir.

Acele etmenin şeytandan olduğunu anlatan bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Şaşkan-şaytandın işi” (*Acele-şeytanın işi*).²²³

Bu atasözü ile aynı anlamı içeren hadis şudur:

الانابة من الله والعجلة من الشيطان

“Teenni (sabır) Allah’tan, acele şeytandandır”.²²⁴ Tirmizi bu hadisi: “Garib hadistir” kaydıyla rivayet etmiştir.²²⁵

²¹⁸ Nisâ, 4/86.

²¹⁹ Doğan, s. 215.

²²⁰ İbraimov, s. 351.

²²¹ İbn Mace, Zühd, 37, (c. II, s.1420, No:4251).

²²² Bkz. Darimi, *Sünen*, c. III, s.1793, No:2769.

²²³ İbraimov, s. 593.

²²⁴ Beyhaki, *Şua’bül-İman*, c.VI, s.211, No: 4058.

²²⁵ Bkz. Tirmizi, *İyilik ve Sıla*, 25, (c. IV s.367, No: 2012).

Bu atasözü ve hadisten, acele işin şeytandan olduğunu ve mümkün oldukça sabırlı olmaya gayret etmemiz gerektiğini anlıyoruz.

8. Sağlık-Hastalık

Şüphe yok ki Allah'ın insanlara verdiği en kıymetli nimetlerden birisi de sağlıktır. Kur'an ve hadislerde hayatın ve sağlığın Allah'ın en büyük emanet ve nimeti olduğu belirtilerek onların korunması emredilmiştir. Bunlardan dinimizin sağlığa verdiği önemi anlıyoruz.

Kırgız atasözlerinde bu konu şöyle ifade edilmiştir:

“Birinci baylık den sooluk” (*Birinci zenginlik sağlık*).

“Den sooluk zor baylık” (*Sağlık en kıymetli zenginlik*).²²⁶

Gerçekten sağlık asıl zenginlik ve büyük bir nimettir. Hadiste sağlığın bir nimet olduğu şöyle anlatılmaktadır:

نِعْمَتَانِ مَعْبُودٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

“İki nimet vardır ki insanların çoğu bunların kıymetini bilmez: Bunlar sağlık ve boş vakittir”.²²⁷

Allah Kur'an'da İnsanların sağlığını koruması gerektiğini şöyle belirtmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

“Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı nimetlerin temizlerini kendinize haram etmeyin. Aşırı da gitmeyin; çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah size rızık olarak verdiği nimetlerden helal ve temiz olarak yiyin ve inandığınız Allah'tan korkun”.²²⁸

Allah'ın kullarını sağlığı ile sınadığı durumlara hastalık denir. Bir imtihan vesilesi olarak yaratılan hastalıklar dermanları ile birlikte yaratılmışlardır.

²²⁶ Doğan, s. 217.

²²⁷ Buhari, Edep, 78, (c. VIII, s. 88, No:6412, Şamile nüshasından alınmıştır).

²²⁸ Mâide, 5/87-88.

Bu hususla ilgili bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Ar darttın bir dabası bar” (*Her derdin bir devası vardır*).²²⁹

Bu atasözü, kendisi ile aynı anlamı taşıyan şu hadisten alınmış olmalıdır:

لكل داء دواء

“Her derdin bir devası vardır”.²³⁰

9. Sıkıntı-Sevinç

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerinden biri duygulu olmalarıdır. İnsanlar yaşadıkları olaylardan, istediklerinden, ulaşabildiklerinden ve ulaşamadıklarından dolayı üzülmüşler, sevinirler, şükrederler ve bazen yanılıp isyan ederler. Lakin önemli olan sadece elimizde olana veya ulaşabildiğimize değil elimizde olmayana ve ulaşamadığımıza da şükredebilmektir. Bu konudaki bir Kırgız atasözü şöyledir:

“Kıynalıştın artında cenildiği bolot” (*Zorluğun arkasından kolaylık vardır*).²³¹

Bu atasözün kaynağı kendisiyle neredeyse aynı olan şu hadis olmalıdır:

التَّصَبُّرُ مَعَ الصَّيْرِ، وَالْفَرَجُ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“Zafer sabırla kazanılır. Rahat ve huzur ancak sıkıntıya katlanarak elde edilir. Şüphesiz her zorluğun bir kolaylığı vardır”.²³²

Yukarıdaki hadis ve atasözleri ile aynı anlamı ifade eden ayeti kerim Kur'an'da şöyle yer almaktadır:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“Her zorluğun bir kolaylığı vardır”.²³³

²²⁹ İbraimov, s. 412.

²³⁰ Müslim, Selam, 39, (c. IV s. 1729, No:2204); Ebu Davud, Tıp, 27, (c. IV, s. 7, No:3874).

²³¹ İbraimov, s.145.

²³² Fıryabi, *Kitab 'ul-Kader*, c. I, s. 129, No:154, (Şamile nüshasından alınmıştır).

²³³ İnşirah, 94/ 5-6.

10. Niyet

Niyet bir işi yapmadan önce onu düşünme, plan program yapma ve içsel bir amaca yönelmeyi kapsayan kavramdır. Dinimizin en çok önem verdiği hususlardan biri niyettir. İnsanın yaptığı işler niyete göre değerlendirilir.

İyi bir niyetin, niyetlenilen işin yarısını tamamlaması Kırgız atasözlerinde şöyle belirtilmiştir:

“Cakşı niyet-carım iş” (*İyi niyet-yarım iş*).

“Cakşı niyet-carım ırıs” (*İyi niyet-rızkın yarısıdır*).²³⁴

Niyetle ilgili Hz. Peygamberimiz hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ

“Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır”.²³⁵ Bir başka hadis şöyledir:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِغُلَّ أَمْرِي مَا نَوَى

“Ameller niyetlere göredir, herkes niyetine göre yaptığığın karşılığını alır...”.²³⁶

²³⁴ İbraimov, s. 226.

²³⁵ Tabarani, *Mu’cem ’ul-Kebir*, c. VI, s. 185, No:5942.

²³⁶ Buhari, Vahiy, 1, (c. I, s. 6, No:1, Şamile nüshasından alınmıştır.); Ebu Davud, Talak, 13, (c.II, s. 262, No:2201).

SONUÇ

Bilindiği üzere tarih ve edebiyat insanlık tarihi boyunca ilişki halindedir. Kırgız edebiyatı da tarihin süre getirmiş olduklarından etkilenmiştir. Kırgız tarihi açısından en önemli iki olay, Kırgız topraklarının önce Hokand egemenliği altına girmesi ve daha sonra Sovyetler dönemine girilmesidir. Sovyet döneminde, izlenilen sert rejimden dolayı dinî ve millî eğitim-öğretimin kısıtlanması ve Hz. Peygamberi tanıtan hiçbir müstakil yayın yapılmaması, hatta onu olumlu bir şekilde anlatan veya hakkında güzel ifadelerin yer aldığı kitap ve yazılara dahi izin verilmemesi gibi engellemelerle Kırgızların hayat tarzını, kültürünü, inancını, düşüncesini değiştirerek, onları Ruslaştırmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kırgız edebiyatı ve kültürü yok edilmek istenmiştir. Ancak Kırgızlar bu türlü güçlere rağmen yaşantı tarzlarından ve edebî kültürlerinden ödün vermemişlerdir.

Kırgız müslümanları Hz. Peygambere karşı saygı, sevgi ve bağlılığını her zaman içlerinde yaşatmışlardır. Bağımsızlık sonrasında da onun hakkında pek çok kitap, tez ve makale yayınlanmıştır. Çalışmamızın ek listesinde Hz. Peygamberin Kırgız edebiyatına etkisi ve Kırgız edebiyatında hadislerin kullanılması konusundaki çalışmaları belirttik.

Bu çalışmamızda Kırgız edebî kültürünün ve bir yaşayış tarzı olan İslam'ın kesiştiği alanları imkânımız ölçüsünde ele aldık. Bu ortak alan, edebî kültür ve İslamda önemli bir kaynak olan hadislerdir. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in Kırgız edebiyatındaki yerini, Kırgız edebiyatı ve kültürünün hadislerden nasıl etkilendiğini açıkladık ve örneklendirdik.

Hız. Muhammed (s.a.v.), İslam'ı benimseyen her millette olduğu gibi Kırgızlar'da da çok önemli yer tutmaktadır. Kırgız edebiyatına ait ve dünyanın en uzun destanı vafına sahip "Manas" destanında ve Kırgızların İslam'ı kabulünün ilk dönemlerinde yaşamış olan Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" eserinde Hz. Peygamberin anlatıldığını gördük.

Diğer yandan Sovyet döneminde adı geçmeyen zamancı ve ozan-demokratların şiirlerinde Hz. Peygamber sevgisinin var olduğu ve bu sevgiyi şiirlerinde kuvvetle vurguladıklarını gördük. Ayrıca günümüz Kırgız yazar ve şairlerinin eserlerinde de bu sevgiyi görmek mümkündür. Bu, Hz. Muhammed'in Kırgız edebiyatındaki yeri ve Kırgızların Hz. Muhammed'e verdiği değerin bir göstergesidir.

Hz. Peygambere böyle değer veren Kırgız halkı, sözlü kültürlerinde Hz. Muhammed'in hadislerine yer vermişlerdir. Kırgız sözlü kültürüne hadisler olarak giren bu değerli sözler uzun zaman içinde atasözlerine ve deyimlere dönüşmüştür. Bu dönüşüm Kırgız atasözlerinde Hz. Peygamberin yeri konusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çalışmamızda bu konu ikinci bölümde, “*Hadislerin Kırgız Atasözlerine Tesiri*” başlığı altında incelenmiştir.

Son olarak, Hz. Peygamberimiz yaşam tarzı ve şahsıyla ilgili pek çok şey ile Kırgızların kültüründe önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Abdıldayev, M, *Muras*, “Kırgızistan” Basması, Frunze 1990.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241 H.), *Müsned*, (Thk. Şüeyb el-Arnaut), Müesseses er-Risale, Beyrut 2001.

Alimbekov, Nadırbek, *Iymandan Dilim Tazarat*, n.y., Bişkek 2004.

Artıkbaev, Kaçkınbay, *Kırgız Adabiyat Tarıhı*, Mektep, Frunze 1982.

Beyhaki Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin (ö. 458), *es-Sünenü'l-Kübra*, (ö. 458 H.), (Thk. Muhammed Abdulkadir Ata), Dar el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan 2003.

Şüabül-İman, (Thk. Muhtar Ahmed en-Nedvi), Mektebe er-Ruşt lin-Neşri ve Tevzi, Riyad 2003.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256 H.), *el-Camiu's-Sahih*, (Thk. Muhammed Zahir b. Nasır), Dar Tevk en-Necat, 1422 H.

el-Edebül-Müfred, (Thk. Muhammed Abdalbaki), Dar el-Beşşar el-İlmiyye, Beyrut 1989.

Cumagaziyev, Erlan, *Asıl İnsan-Paygambaram Muhammed*, Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, “İz-Basma”, Bişkek 2014.

Darimi, Abdullah b. Abdırrahman (ö. 255), *Sünen*, (Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darimi), Dar el-Muğni, Suudi Arabistan 2000.

Davletbakova, D, *Poslovitsy i Pogovorki Kırgızskogo Naroda iz Sobraniya Akademika K. K. Yudahina*, İlim, Bişkek 1997.

Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünen*, (Thk. Muhammed Muhiddin Abdülhamid), Mektebe el-Asriyye, Beyrut, ty.

el-Merasil, (Thk. Şüeyb el-Arnaut), Müesseses er-Risale, Beyrut 1408.

- Elbani Muhammed Nasıruddin (ö. ?), *Silsilet'ül-Ehadisi'd-Daife*, Mektebe Ma'rif er-Riyad, n.y., ty.
- El-Karî, Ali b. Muhammed (ö. 1014 H.), *Mirkat el-Mafatih Şerh Mişkat el-Masabih*, Dar el-Fikr, Beyrut, Lübnan 2002.
- Ermatov, Egemberdi, *Çıgarmaların Ceti Tomduk Cıynagı*, Biyiktik, Bişkek 2011.
- Esbahanî, Ebu Naim Ahmed b. Abdullah (ö. 430 H.), *el-Müsned el-Mustahrec alâs-Sahih Müslim*, (Thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şafi) Dar el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan 1996.
- Firyabi, Ebu Bekir Cafer b. Muhammed (ö. 301 H.), *Kitab'ül-Kader*, (Thk. Abdullah b. Hammad el-Mansur), Edva es-Selef, Suudi 1997.
- Hacib, Yusuf Has, *Kutadgu Bilig*, 3. Baskı, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
- Hacib, Yusuf Has, *Kutadgu Bilig*, 4. Baskı, (Çev. Ayşegül Çakan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Hakim Muhammed b. Abdillan en-Nisaburi, (ö. 405 H.), *el-Müstedrek*, (Thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Dar'ul-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2001.
- İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibban el-Busti (ö. 354 H.), *Sahih İbn Hibban*, (Thk. Şüeyb el-Arnaut), Müessesetü er-Risale, Beyrut 1993.
- İbn Mace Ebu Abdillan Muhammed b. Yazid el-Kazvini (ö. 273 H.), *Sünen*, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Dar el-İhya el-Kutub el-Arabiya, n.y., ty.
- İbn Şihab Ebu Abdillan Muhammed b. Salame (ö. 454 H.), *Müsned eş-Şihab*, (Thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi), Müessesetü er-Risale, Beyrut 1986.
- İbraimov, Muhamed, *Kırgız Makal-lakap, Uçkul Sözdörü*, ny., Bişkek 2008.

Karasaev, H, *Nakıl Sözdör*, “Kırgızistan” basması, Frunze 1982.

Kayıpov, Süleyman, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyat Antolojisi: Kırgız Edebiyatı I-II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cilt 31, Ankara 2005.

Malik b. Enes el-Medenî (ö. 179 H.), *Muvatta*, (Thk. Muhammad Mustafa el-A'zamî), n.y., 2004.

Manas, (S. Orozbekov varyantı), (Haz. Komisyon), “Kırgızistan” Basması, Bişkek 1995.

Moldo, Toktogazi, *Paygambarlar Tarihi*, n.y., Bişkek 2005.

Mukasov, Ismanalı Mukasoviç, *Kırgız Elinin Filozofiyalık Oylomunun Tarihi Dinamikası*, Basma Tamga Matbaası, Bişkek 2004.

Murzaraimov, Bakıt, *Kırgız Kültüründe Hz. Peygamberin Yeri ve Önemi*, (Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed*, (Uluslararası Sempozyum Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. I, Sakarya 2009.

Musayev, S, ve Akmataliyev, A. A, *Kırgız Destanları VI Manas Destanı Sağınbay Orozbekoğlu*, (Çev. Fikret Türkmen ve Şurubu Uraimova), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Müslim b. Haccac Ebul'Hasan el-Kaşiri en-Nisaburi (ö. 261 H.), *el-Cami'us-Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Dar el'İhya, Beyrut ty.

Pekolcay, Necla, *İslami Türk Edebiyatı I*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

Ruyani, Ebu Bekir Muhammed b. Harun (ö. 307 H.), *Müsned er-Ruyani*, (Thk. Eymen Ali Ebu Yemeni), Müessesetu Kurtuba, Kahire 1416.

Sadık, Alahan, *Beş Moldo: Moldo Niyaz, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo*, Sooronov, Omor, *Moldo Kılıç Kazaldar*, Adabiyat Yayınları, Frunze 1991.

Sooronov, Omor, *Moldo Niyaz Sanat Digarasttar*, Uçkun Yayınları, Bişkek 1993.

Suheyb Abdulcebbar, *el-Müsned el-Mevdu el-Cami'ul-Kutub*, el-Aşare, n.y., 2013.

Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, 25. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Tabarani, Süleyman b. Ahmed (ö. 360 H.), *ed-Dua'i li't-Tabarani*, (Thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi), Mektebe İbn Teymiyye, Kahire, ty.

el-Merasil, (Thk. Şüeyb el-Arnaut) Müessesetü er-Risale, Beyrut 1408.

Mekarimil-Ahlâk, Dar el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan 1989.

Mu'cem'ul-Evsat, (Thk. Tarik b. İvazullah b. Muhammed), Dar el-Harameyyin, Kahire, ty.

Mu'cem'ul-Kebir, (Thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi), Dar en-Nesir Mektebe İbn Teymiyye, Kahire, ty.

Müsned eş-Şamiyyin, (Thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi), Müessesetü er-Risale, Beyrut 1984.

Tayalisi, Ebu Davud Süleyman (ö. 204 H.), *Müsned et-Tayalisi*, (Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki), Dar el-Hicr, Mısır 1999.

Tirmizi, Muhammed b. İsa (ö. 279 H.), *Sünen*, (Thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Dar el-Arab el-İslami, Beyrut 1998.

Tezler:

Eroğlu, Cemal, *Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Manas Destanı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyolojisi Anabilim Dalı, Sakarya 1996, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans).

Jusubaliev, Ali, *Kırgızların İslamiyeti Kabulü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2007, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Kalberdiev, Abdilaziz, *Tarihten Günümüze Kırgızların Allah Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Kallimci, İsmail Turan, *Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Özgen, Nurcan, *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara 2008, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Makaleler:

Doğan, Levent, *Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt 9, Sayı 9, 2000.

Duman, Gül Banu, *19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları*, Bilig Dergisi, Sayı 75, Güz 2015.

Güngör, S, *Kırgız Aklılık Geleneği Üzerine Türkiye Türkçesiyle Yapılmış Çalışmalar*, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD), Cilt 5, Sayı 3.

Jusubaliev, Ali, *Kırgız Makaldarında İşenimge Baylanıştını Motivder*, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi, Sayı 18-19, 2013.

Kallimci, İsmail Turan, *Bağımsızlık Sonrası Kırgız Şiirinde Hürriyet Algısı*, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, Aralık 2012.

Mermer, Ahmet, *Dil ve Edebiyat, Türk edebiyatı Orta Asya'da İslamî Dönem ve İlk İslamî Eserler Manas Destanı ve Edebiyatımızdaki Yeri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009.

İnternet Kaynakları:

Çetin, Mustafa, *Sovyet Edebiyatının Kırgız Edebiyatına Etkileri*, <http://www.aytmatov.org/tr/sovyet-edebiyatinin-kirgiz-edebiyatina-etkilerimustafa-cetin>, (03.06.2017).

EKLER. Kırgızistan’da Hz. Muhammedi Konu Alan Çalışmalar

1. Kitaplar

- 1) **Abdulmacid Mahmud Uulu**, “*Tandalgan Hadister*” (Seçilmiş Hadisler), Bişkek 2018.
- 2) **Baatırbek Aziret Uulu**, “*Paygambarıbz Tınçtıktın Carçısı*” (Peygamberimiz Mutluluğun Habercisi), Bişkek 2017.
- 3) **Bekembay Apuş ve Timur Kozukulov**, “*Muhammed Paygambardın Taalim-Tarbiya Cöniindögü Dacanışman Oyloru*” (Muhammed Peygamberin Eğitim-Bilgi Üzerinde Düşünceleri), Bişkek 2003.
- 4) **Calil Uulu Muhammad Adıl**, “*Muhammad Sallalloohu alayhi va sallamdın Sünnöttörü*” (Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem’in Sünneti), Bişkek 2012.
- 5) **Calil Uulu Muhammad Adıl**, “*Kırk Salavat*” (Kırk Salavet), Bişkek 2010.
- 6) **Kıpçakov Kanıbek**, “*Paygambarıbzın Üy-Bülösü Tuuraluu Suroo-Cooptor*” (Peygamberimizin Ailesi Hakkında Soru ve Cevablar), Bişkek 2017.
- 7) **Mıktıbek Arstanbek** “*Uluu Paygambardın Iyık Colu*” (Ulu Peygamberin Kutsal Yolu), Bişkek 2016.
- 8) **Moldo Sabır**, “*Möölüt*” (Mevlid), Bişkek 2013.
- 9) **Orozbak aji Kojokulov**, “*Allahtın Süyüktüü Paygambarları Cana İnsandarı*” (Allah’ın Sevğili Peygamberleri ve İnsanları), Bişkek 2016.
- 10) **Sadık Gavay**, “*Hadisi Kudsi-Iyık Hadister*” (Hadisi Kudsi-Kudsi Hadisler), Bişkek 2011.

2. Makaleler

- 1) **Akılbek Batır uulu**, “*Azireti Muhammed Paygambarıbzın Ömür Tarcımaları*” (Hazreti Muhammed Peygamberimizin Geçmişi), Ak-Başat Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2009.

2) Aydarbekov Kubaniç:

a) “*Ata katarı Paygambardın Baldarga Bolgon Mamilesi Cana Tarbiyası*” (Baba Olarak Peygamberin Çocuklara Karşı Davranışı ve Eğitimi), Ak-Başat Dergisi, Sayı 5, Eylül-Ekim 2009.

b) “*Azireti Muhammad Paygambarıbizdın Dubaları*” (Hazreti Muhammed Peygamberimizin Duaları), Ak-Başat Dergisi, Sayı 1, Ocak-Şubat 2010.

c) “*Üy-bülö Kütüü Cana Cubaylardın Mildetteri Tuuraluu Hadisterde Emneler Aytilgan?*” (Aile Kurma ve Eşlerin Görevleri Hakkında Hadislerde Neler Var?), Ak-Başat Dergisi, Sayı 6, Kasım-Aralık 2009.

3) Çıybılov Kenjebek, “*Paygambarıbiz Azireti Muhammadın Toleranttuulıgu*” (Peygamberimiz Hazreti Muhammed’in Toleransı), Ak-Başat Dergisi, Sayı 4, Eylül-Ekim 2011.

4) Ergeşov Akim, “*Paygambar Kanday Ata Bolgon?*” (Peygamber Nasıl Bir Baba İdi?), Ak-Başat Dergisi, Sayı 2, Mart-Nisan 2011.

5) Junusaliyev Bakıt, “*Paygambarıbiz Muhammadka*” (Peygamberimiz Muhammed’e), Ak-Başat Dergisi, Sayı 4, Temmuz-Ağustos 2010.

6) Mamatkulov Şamşidin, “*Azireti Muhammad Paygambarga Moyun Sumuu Cana Anı Eerçüü*” (Hazreti Muhammed Peygambere İtaat Etmek ve Ona Uymak), Ak-Başat Dergisi, Sayı 8, Mart-Nisan 2009.

7) Murzaraimov Bakıt, “*Muhammed Paygambarıbiz Tuuraluu Başka Dinderde Kanday Kabar Bar?*” (Muhammed Peygamberimiz Hakkında Diğer Dinlerde Nasıl Haberler Var?), Ak-Başat Dergisi, Sayı 6, Kasım-Aralık 2010.

8) Sadık Gavay, “*Akırkı Paygambardın Keneşi*” (Son Peygamberin Tavsiyeleri), Ak-Başat Dergisi, Sayı 6, Kasım-Aralık 2009.

9) Şakirov Murzali, “*Süyükütüü Paygambarıbiz cana Mucizaları*” (Sevgili Peygamberimiz ve Mücizeleri), Ak-Başat Dergisi, Sayı 8, Mart-Nisan 2009.

10) Yusubov Elvin, “Azireti Muhammad-Uluu Colbaşçı” (Hazreti Muhammed Ulu Önder), Ak-Başat Dergisi, Sayı 6, Kasım-Aralık 2011.

3. Tezler

1) Artıkbayev Kudrat, “Kırgızistan’daki Camilerde İmamların Vaazlarında Kullandıkları Hadislerin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi (Oş örneği)”, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Ankara 2003, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

2) Aydarbekov Kubaniç, “Hz. Peygamber’in Endişeleri”, T. C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, İstanbul 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

3) Azimov S, A, “Az. Muhammaddın Dingi Çakırui Usulu” (Hz. Muhammed’in Dine Davet Etme Usulü), Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Kırgızistan İslam Üniversitesi, Bişkek 2016, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

4) Cumabaev Ularbek “Baldardı Tarbiyaloodo Az. Paygambardın Ülgülüü Usuldarı” (Hz. Peygamberin Çocukları Terbiye Etmesinde Kullandığı Yöntemlerden Örnekler), Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesi, Araşan 2014, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

5) Hodiyeve Muhamadsumo, “Az. Muhammed Paygambardın Sünnötündö Keçirimdiñülük Maselesinin Karalışı” (Hz. Peygamberin Sünnetine Göre Af Etme Meselesine Bakış), Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesi, Araşan 2016, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

6) Kadirbekova C. M, “Kuran Cana Hadisterde Kıyamet Tüşünügü” (Kur’an ve Hadislerde Kıyamet Anlayışı), Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Kırgızistan İslam Üniversitesi, Bişkek 2016, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

7) Kadırov Jakıpbek, “Muhammed Paygambardın Dindi Cayıltuu Usuldarı” (Muhammed Peygamberin Dini Yayma Yöntemleri), Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesi, Araşan 2015, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

- 8) **Kalberdiyev Bekmamat**, “*Muhammad Paygambardın Bala Tarbiyaloodogu Metoddoru*” (**Muhammed Peygamberin Çocuk Terbiye Yöntemleri**), Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Kırgızistan İslam Üniversitesi, Bişkek 2017, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).
- 9) **Mairambek Jusupov**, “*Maturidi’nin Te’vilat Adlı Eserinde Hadis Anlayışı-Nisa Suresi Örneği*”, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Ankara 2016, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- 10) **Sabır Murataliyev**, “*Tirmizi’nin Suneni’nde Hasen Hadis Kavramı ve Kullanımı*”, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bişkek 2017, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- 11) **Sagimbekov, K**, “*Paygambarıbızdın Dene Tili Cana Adamdar Menen Bolgon Mamilesi*” (**Peygamberimizin Vücut Dili ve İnsanlara Karşı Davranışı**), Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Kırgızistan İslam Üniversitesi, Bişkek 2016, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).
- 12) **Sagındık uulu Erlan**, “*Süyükütüü Paygambarıbızdın Sıfattarı*” (**Sevgili Peygamberimizin Sıfatları**), Kırgızistan Diyanet İşleri Başkanlığı Kırgızistan İslam Üniversitesi, Bişkek 2017, (Yayımlanmamış Lisans Tezi).

Kırgız Edebiyatında Hz. Muhammed ve Hadisleri

ORIJINALLIK RAPORU

% **10**

BENZERLİK ENDEKSİ

% **8**

İNTERNET
KAYNAKLARI

% **3**

YAYINLAR

% **3**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikarsiv.ankara.edu.tr
İnternet Kaynağı	% 2
2	Submitted to Istanbul Aydın University
Öğrenci Ödevi	% 1
3	bilig.yesevi.edu.tr
İnternet Kaynağı	<% 1
4	vdocuments.site
İnternet Kaynağı	<% 1
5	www.senpazarmuftulugu.gov.tr
İnternet Kaynağı	<% 1
6	kirikkalemuftulugu.gov.tr
İnternet Kaynağı	<% 1
7	www.muhammad.com
İnternet Kaynağı	<% 1
8	alperensaka.tr.gg
İnternet Kaynağı	<% 1
9	www.turkishstudies.net
İnternet Kaynağı	<% 1

(Handwritten signature)

ÖZGEÇMİŞ

Ravil Tufanov 17.03.1992 tarihinde Kırgızistanda / Çüy ilinde doğdu. İlk öğrenimini Issık-Ata ilçesindeki Yürjevka Orta okulunu tamamladıktan sonra 2010 yılında başladığı Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesini 2015 yılında tamamladı. 2015 yılında Türkiye Bursları çerçevesinde Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı.

İletişim Bilgileri:

Adres :Yenidoğan Mh. Fatih Cd. Fatih Sitesi, B Blok, No:16, Daire 15,
Talas/Kayseri
e-posta :ravil.tufanov@mail.ru
Tel :5541703992